

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ім. Ю.М. Потебні
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ФІНАНСІВ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «КРЕДИТУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ »

для підготовки бакалавра

очної (денної) та заочної (дистанційної) форм здобуття освіти
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма «Фінанси держави та підприємницьких структур»

Запоріжжя, 2024 рік

Тема 1. Економічна сутність, принципи та умови банківського кредитування

План

1. Економічна основа та роль кредиту
2. Сутність банківського кредитування. Кредитний договір
3. Принципи та умови банківського кредитування
4. Класифікація банківських кредитів
5. Механізм реалізації кредитних відносин між банком і позичальником

1. Економічна основа та роль кредиту

Розвиток кредитних відносин супроводжує давню історію появи грошей та товарно-грошових відносин між економічними агентами. У загальному розумінні кредитні відносини виникають тоді, коли рух (продаж) товарів не співпадає з рухом (отриманням) їх грошової вартості. Сторони, які беруть участь у цих економічних відносинах, називають суб'єктами кредитних відносин і це завжди – кредитор і позичальник.

Кредиторами є юридичні та фізичні особи, які надають свої тимчасово вільні кошти у розпорядження позичальника на певний термін.

Позичальник – це суб'єкт кредитних відносин, який отримує кошти у тимчасове користування (розпорядження) і зобов'язаний повернути їх у встановлений термін.

Об'єктом кредиту є грошові чи товарно-матеріальні цінності, затрати чи виконані роботи та надані послуги щодо яких укладається кредитний договір.

Як економічна категорія кредит є формою руху грошового капіталу. Варто відзначити, що поняття «кредит» відмінне від поняття «позики».

До критеріїв, що дозволяють розмежувати вказані поняття можна віднести: по-перше, коло суб'єктів. Позика може надаватись будь-якими особами (у разі надання її за рахунок власних коштів); кредит надається лише банками та/або іншими фінансовими установами. По-друге, предмет договору. Позика може надаватись грошовими коштами або іншими речами, визначеними родовими ознаками; кредит – лише грошима. По-третє, платність договору. Позика може бути як процентною, так і безпроцентною; кредит завжди передбачає сплату процентів. По-четверте, статус наданих коштів. Так, важливою ознакою кредитної операції є те, що вона здійснюється за рахунок залучених коштів.

Необхідність кредиту викликана існуванням товарно-грошових відносин, а його передумовою є наявність поточних або майбутніх доходів у позичальника. Причинами кредиту є коливання (неспівпадання у часі та обсягах) потреби в коштах та джерелах їх формування.

У ринковій економіці роль кредиту проявляється в оптимізації пропорцій суспільного відтворення, у забезпеченні науково-технічного прогресу та обслуговуванні інноваційного процесу. Кредит сприяє концентрації та

централізації капіталу, виступає джерелом фінансування капітальних вкладень, особливо для підприємств малого та середнього бізнесу, оскільки інші джерела зовнішніх залучень, такі як вихід на фондовий ринок, для них є недоступними.

Отже, **кредитні відносини** – це економічні відносини між кредитором і позичальником, які виникають під час одержання кредиту, користування ним та його поверненням.

2. Сутність банківського кредитування. Кредитний договір

Здатність банків перетворювати вільні грошові засоби у працюючі ресурси робить ці структури ключовими інститутами кредитного забезпечення як підприємницької діяльності, так і особистого споживання населення. Це приводить до значного розширення обсягів кредитної діяльності банків, розвитку банківських кредитних продуктів та послуг, появи нових форм банківського кредитування.

Банківське кредитування – це складний кредитний процес, що охоплює механізми реалізації співпраці між банком як кредитором і його контрагентами – позичальниками.

В економічній літературі під **банківським кредитом** розуміють капітал банку у грошовій формі, який надається у тимчасове користування за умови дотримання принципів кредитування.

У тлумаченні Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Суб'єктами кредитних відносин у сфері банківського кредиту є господарюючі органи (підприємства, фірми), населення, держава та банки.

Ціль (мета) кредитування визначає об'єкт кредитування. Вона встановлює конкретні потреби в додаткових грошових коштах суб'єктів ринку, на задоволення яких може бути наданий банківський кредит, як от:

- 1) додаткові потреби в коштах для оплати товарно-матеріальних цінностей і створення запасів для нормального режиму роботи;
- 2) сезонні та непередбачені (н-д, валютні) затрати виробництва й обігу;
- 3) потреба в додаткових коштах у зв'язку з тимчасовим їх замороженням;
- 4) потреба для здійснення інвестицій в основні фонди.

У господарській практиці підприємств об'єкти кредитування – це певна частина вартості виробничих оборотних фондів та фондів обігу, основних виробничих фондів, яка формується за рахунок банківського кредиту. Тобто кредити підприємствам і організаціям реального сектора економіки надаються

для фінансування оборотного та розширення основного капіталу.

Населенню кредит може надаватися на невідкладні потреби, придбання товарів тривалого користування, житла і на житлове будівництво, навчання.

Кредитним організаціям кредити надаються для регулювання ліквідності чи розширення ресурсної бази.

Фінансовим органам кредити можуть бути надані під касовий розрив між надходженнями доходів і здійсненням витрат і на фінансування інвестиційних проектів, що мають важливе соціальне та економічне значення.

Встановлення банками конкретних об'єктів кредитування націлює клієнтів на ретельне опрацювання мотивації своїх потреб у позикових коштах і економічне обґрунтування величини останніх.

Об'єкти кредитування встановлюються комерційними банками самостійно. Вони визначаються на основі статутних вимог банку, кола клієнтури, що обслуговується, стратегії розвитку банку, економічної ситуації та відображаються у кредитній політиці банку.

Залежно від об'єкта кредитування встановлюються певні параметри кредитної угоди – її термін та методи кредитування.

Наприклад, якщо об'єктом кредитування є елементи матеріальних затрат, то такі кредити є короткостроковими. Здійснюється кредитування обороту (*кредитування поточного рахунку*). Цей кредит призначений для задоволення потреби у поповненні оборотних коштів та використовується при відкритті кредитних ліній (нецільових), овердрафту. Кредити надаються в межах завчасно визначеного для позичальника ліміту кредитування.

Якщо об'єктом кредитування виступає будівництво, реконструкція чи технічне переозброєння виробничих об'єктів, придбання техніки, обладнання і транспортних засобів, організація випуску нової продукції – то такі кредити є довгостроковими. Відповідно, здійснюється цільове кредитування (*кредитування об'єкта*). Такий кредит призначений для задоволення певної потреби чи проекту, а питання про надання кредиту розглядається індивідуально для кожної заявки.

Сучасна банківська практика використовує посуб'єктний метод кредитування, тобто на перше місце ставиться клієнт, надається перевага персональному підходу до позичальника.

Крім того, свою кредитну діяльність комерційний банк можездійснювати лише в межах наявних вільних ресурсів. Їх обсяг можна визначити за формулою:

$$\sum BKP = \sum K_{\text{кор.рах}} - \sum OP - \sum K_{\text{ном.плат.}}, \quad (1.1)$$

де $\sum BKP$ – сума вільних кредитних ресурсів,
 $\sum K_{кор.рах}$ – сума коштів на кореспондентському рахунку,
 $\sum OP$ – відрахування в обов'язковий резерв,
 $\sum K_{пот.плат}$ – сума коштів, необхідних для здійснення поточних платежів.

Започаткування кредитних відносин між банком і позичальником можливе за таких умов:

а) учасники (кредитор і позичальник) мають бути взаємозацікавлені: кредитор – у видачі кредиту, а позичальник – у його отриманні, тобто мають збігатися їх економічні та правові інтереси;

б) наявність економічних і юридичних гарантій повернення кредиту після певного строку;

в) позичальник має бути власником майна, або наділений правом користування та розпорядження ним.

Фактор часу, який має місце в кредитних відносинах, накладає суттєвий відбиток на їх організацію, адже потрібно врахувати і зміну вартості грошей за певний період, ризик невиконання зобов'язань господарюючим суб'єктом тощо. Тому природа кредитних відносин має не лише економічне (соціально-ринкове), а й правове підґрунтя, а кредитні відносини між кредитором (банком) і позичальником обов'язково набувають договірної характеру.

Кредитний договір – цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і зобов'язання та економічну відповідальність банку і клієнта (позичальника) з приводу проведення кредитної операції.

Здійснення кредитного обслуговування на договірній основі передбачається Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Кредитний договір укладається обов'язково у письмовій формі, шляхом складання одного документа, підписаного кредитором та позичальником. За **кредитним договором** банк або інша фінансова установа (кредитор) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (ч. 1 ст. 1054 ЦПК України).

Стороною за кредитним договором є банк, а не його структурний підрозділ. Зміни в договір вносяться за погодженням обох сторін.

За своєю юридичною природою, кредитний договір є **консенсуальним** (вступає в силу з моменту досягнення між сторонами згоди щодо всіх істотних умов), **двостороннім** (на банк (фінансову установу) покладається обов'язок

надати грошові кошти позичальникові, а на позичальника – повернути кредит та сплатити проценти) та завжди **відплатним** (плата за кредит виражається у процентах, які встановлюються в договорі).

Істотними умовами кредитного договору є умови про: предметкредиту, строк повернення кредиту, проценти за кредит, вартість інших банківських послуг, майнову відповідальність сторін за порушення договору, порядок його розірвання та інші умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Істотною умовою договору, яка завжди застосовується у кредитних договорах, є мета використання кредитних коштів. Це також підтверджується положенням ч. 3 ст. 1056 ЦПК України. На практиці мета використання кредитних коштів чітко прописується в кредитному договорі. Якщо раніше допускалося під метою отримання кредитних коштів вказувати «на поповнення обігових коштів підприємства», то нині такі випадки є поодинокими, а в кредитних договорах завжди чітко прописується, на який проект будуть використані отримані у кредит кошти.

Предметом кредитного договору є грошові кошти (кредит).

Законом допускається одностороння відмова від надання або одержання кредиту. Так, кредитодавець має право відмовитися від надання позичальникові кредиту частково або в повному обсязі у разі порушення процедури визнання позичальника банкрутом або за наявності інших обставин, які явно свідчать про те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений (ч. 1 ст. 1056 ЦПК). У свою чергу, позичальник, якщо інше не встановлено договором або законом, має право відмовитися від одержання кредиту частково або в повному обсязі незалежно від підстав, повідомивши про це кредитодавця (ч. 2 ст. 1056 ЦПК).

У разі встановлення кредитодавцем умов кредитного договору у формулярах або інших стандартних формах, коли позичальник не вправі запропонувати свої умови договору, а лише може приєднатись до запропонованого договору в цілому, кредитний договір набуває рис договору приєднання (ст. 634 ЦПК).

При наданні споживчого кредиту до договорів із споживачами застосовуються положення Закону України «Про захист прав споживачів» та Постанови Правління Національного банку України від 10 травня 2007 року №168 «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту». Кредитний договір має містити:

- детальний розпис сукупної вартості кредиту з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача;
- графік платежів (згідно зі строковістю, зазначеною у договорі, –

щомісяця, щокварталу тощо) у розрізі сум погашення основного боргу, сплати процентів за користування кредитом, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача за кожним платіжним періодом. У графіку платежів має бути докладно розписана сукупна вартість кредиту за кожним платіжним періодом;

- сукупну вартість кредиту, зазначену як у процентному значенні, так і у грошовому виразі подорожчання кредиту.

На практиці банки розробляють типові форми кредитних договорів, які за своєю структурою мають включати такі складові:

- преамбулу, в якій зазначаються найменування сторін та їх організаційно-правова форма;

- предмет і суму договору (уточнюється мета кредиту, його сума, строк надання позики, величина річних відсотків; указується номер і дата договору);

- умови забезпечення кредиту (вказуються конкретно: договір застави, договір поруки (гарантія), цінні папери або інші документи; зазначається, що кредит, наданий банком, забезпечується всім належним позичальникові майном і коштами);

- порядок надання і погашення позики (розкривається конкретний механізм видачі і погашення позики із зазначенням терміну);

- зобов'язання банку і позичальника (банк зобов'язується відкрити позичальникові певний (вказується номер) позичковий рахунок для видачі кредиту; позичальник зобов'язується використати кредит на зазначені у договорі цілі та забезпечити повернення одержаного кредиту і сплату нарахованих відсотків із свого поточного рахунка у встановлені строки відповідно до строкових зобов'язань;

- права банку і позичальника (банк має право у разі недотримання позичальником умов договору розірвати його і достроково стягнути кредит зі сплатою штрафу – вказується розмір штрафу у відсотках до суми позички; позичальник має право достроково розірвати договір, повністю повернувши одержаний кредит, включаючи відсотки за його користування, попередньо повідомивши про це банк);

- санкції у разі невиконання умов договору;

- порядок розгляду спірних питань (вони вирішуються згідно з чинним законодавством);

- особливі умови (наприклад, порядок внесення змін у договір; зміни у договорі оформляються додатковою угодою сторін);

- строк дії договору (встановлюється з дня надання кредиту і до повного погашення позики та відсотків за нею);

- юридичні адреси та реквізити сторін;

- підписи сторін.

За невиконання або неналежне виконання договірних кредитних зобов'язань винна сторона несе цивільно-правову відповідальність.

3. Принципи банківського кредитування

Для ефективної організації кредитних відносин між банками і клієнтами важливе значення має дотримання останніми принципів банківського кредитування (див рис. 1.1).

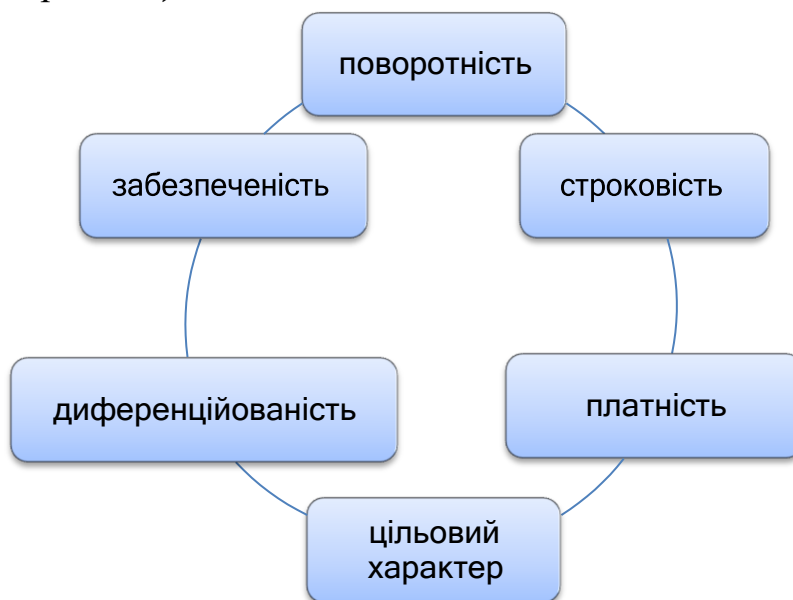

Рис. 1.1. Принципи банківського кредитування

Під **принципами кредитування** розуміють комплекс взаємопов'язаних вихідних ідей, основних засад, що мають однаково важливе значення для усіх сторін кредитного процесу.

Принцип поворотності (поверненості) кредиту означає погашення позички шляхом перерахування відповідної суми коштів на рахунок кредитної установи, що надала кредит.

Принцип строковості означає, що повернення позички відбувається в обумовлені терміни. Строк кредитування є граничним терміном перебування позичених коштів у позичальника. Строкові умови повернення можуть бути сформульовані у кредитному договорі як:

- 1) встановлення терміну повного повернення позички;
- 2) встановлення графіка повернення позички;
- 3) встановлення тривалості періоду користування позичкою.

Термін кредиту залежить від багатьох факторів: цільового призначення кредиту; співвідношення попиту і пропозиції на кредити; суми кредиту; національного законодавства; кредитної політики банку; характеру виробничої діяльності позичальника та швидкості обігу оборотного капіталу.

Цільовий характер кредитування припускає вкладання позичкових

коштів у конкретні господарські процеси, проекти, заходи, що не суперечать статутній діяльності фірми-позичальника. Цілі визначаються на підставі поданих позичальником господарських договорів (контрактів), бізнес-планів, цільових програм чи проектів і на практиці реалізуються через встановлення мети кредитування.

Диференційованість кредиту – це принцип, що означає зважений підхід з боку комерційного банку до різних категорій потенційних позичальників. Практична реалізація цього принципу залежить від особистих інтересів конкретного комерційного банку.

Принцип забезпеченості позичок передбачає правовий захист кредитора від неповернення боргу внаслідок порушення позичальником зобов'язань.

Принцип платності означає, що банки вимагають не лише повернення кредитних коштів, а й сплати відсотка за користування ними. Платність кредиту забезпечує кредитору дохід, з якого він покриває господарські витрати й витрати на залучення коштів, формує прибуток і ресурси.

4. Класифікація банківських кредитів

У банківській практиці існують найрізноманітніші види кредитів, що надаються економічним суб'єктам. Їх можна класифікувати за певними ознаками (див. табл. 1.1). Розглянемо видову характеристику банківських кредитів більш детально.

1. За групами позичальників розрізняють кредити:

- *юридичним особам* – суб'єктам господарювання (підприємствам, організаціям, фірмам);
- *банківським установам*;
- *небанківським фінансово-кредитним установам* (кредитним спілкам, ломбардам);
- *фізичним особам* (фізичним особам-приватним підприємцям, населенню);
- *державним органам влади*.

2. За цільовим спрямуванням кредит поділяють на:

- *виробничий* – використовується на фінансування виробничої діяльності та реалізації сукупного суспільного продукту і є важливим джерелом формування обігових коштів і основних фондів суб'єктів господарювання;
- *споживчий* – спрямовується на фінансування споживчих цілей населення;
- *фінансовий* – надання коштів небанківським фінансовим установам на інвестиційні цілі.

Класифікація банківських кредитів

Ознаки класифікації	Види банківських кредитів
За групами позичальників	- юридичним особам - фізичним особам - органам державної влади та місцевого самоврядування - міжбанківські - спеціалізованим фінансово-кредитним установам
За призначенням (цільовим спрямуванням)	- виробничий - споживчий - фінансовий
За об'єктом призначенням	- в поточну діяльність - в інвестиційну діяльність (проектні)
За методом надання	- у разовому порядку - відповідно до відкритої кредитної лінії - гарантовані
За характером повернення	- з разовим поверненням (без розстрочки) - з поступовим поверненням (із розстрочкою) • рівними частинами основного боргу • рівними строковими виплатами • змінними строковими виплатами
За порядком погашення	- водночас - на виплат - дострокові - з регресією платежів - після обумовленого терміну
За терміном користування	- строкові - до запитання - прострочені - відстрочені (продовжені)
За забезпеченням	- забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами) - гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи) - з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової організації) - незабезпечені (беззаставні)
За видом процентної ставки	- з фіксованою ставкою - з плаваючою ставкою - дисконтні
За строками надання	- короткострокові (до 1 року) - середньострокові (від 1 року до 3 років) - довгострокові (понад 3 роки)
За валютою надання	- у національній валюті - в іноземній валюті - мультивалютні
За кількістю кредиторів	- надані одним банком - надані банківським консорціумом - паралельні кредити
За галузевою ознакою	- сільськогосподарський - торговельний - промисловий
За категорією якості	- з мінімальним ризиком - з помірним ризиком - зі значним ризиком - з високим ризиком - з реалізованим ризиком
За формою надання	- у готівковій формі - у безготівковій формі

3. За об'єктним призначенням і характером використання розрізняють кредити:

- *у поточну діяльність* – надаються позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах для придбання поточних активів за розриву між часом надходження коштів та здійснення витрат (кредити на купівлю сировини та інших виробничих запасів, сезонні затрати тощо);
- *в інвестиційну діяльність* – надаються позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах під час здійснення ними дій щодо реалізації інвестицій або інвестиційного проекту (капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення діючих основних фондів, нове будівництво та освоєння землі, купівля будівель, споруд, обладнання тощо).

4. За методами надання:

- *у разовому порядку, коли рішення про надання приймається окремо по кожному кредиту;*
- *відповідно до відкритої кредитної лінії;*
- *гарантійні* (кредит визначеного розміру протягом відповідного періоду із заздалегідь обумовленою датою надання, за потребою із стягненням комісії за зобов'язання).

5. За характером повернення:

- *з разовим поверненням кредиту* – заборгованість треба повністю погасити в день, визначений у кредитному договорі, або достроково, за бажанням позичальника чи на вимогу кредитора (з попереднім повідомленням позичальника);

- *з поступовим поверненням кредиту:*

✓ *рівними частинами основного боргу* – передбачається погашення основної суми кредиту однаковими частинами протягом усього періоду кредитування. Такий метод погашення кредиту може використовуватися також у схемі, що передбачає погашення рівними внесками якоїсь частини основного боргу протягом періоду кредитування і значної частини – після закінчення строку дії кредитної угоди;

✓ *рівними строковими виплатами (ануїтетне погашення)* – передбачає рівномірне часткове погашення загальної суми боргу (ануїтетними платежами), пов'язане із надходженням виторгу від реалізації продукції та інших доходів. Кредит погашається одночасно з останнім внеском. Погашення кредиту найчастіше проводиться платежами, які вносяться через рівні проміжки часу і включають у себе як виплату основного боргу, так і процентний платіж. У кредитному договорі може бути визначений умовний строк погашення кредиту, проте його конкретні строки встановлюються на підставі фактичної кредитної заборгованості, специфіки діяльності позичальника та його позиції на ринку;

- ✓ *змінюваними строковими виплатами* – передбачає погашення

кредиту щомісячними платежами, які включають у себе щомісячний платіж з погашення основної суми боргу та щомісячну сплату процентів за користування кредитом. При цьому щомісячне погашення кредиту здійснюється нерівними за розміром частинами протягом періоду користування кредитними коштами до дати повного їх повернення.

6. За порядком погашення:

- *водночас* – повернення кредиту без визначення проміжних строків, як правило, встановлюється під час надання кредиту на реалізацію проекту, за яким надходження грошових коштів очікується одномоментно після його реалізації, або за відсутності у позичальника достатніх обсягів надходжень від іншої господарської діяльності для забезпечення поетапних розрахунків за кредитом;

- *на виплат* – встановлюється графік погашення, виходячи з технологічного циклу роботи підприємства, порядку та термінів проведення розрахунків з контрагентами, періодичності надходження коштів на рахунки позичальника;

- *достроково* – повернення кредиту повинно бути здійснене на вимогу кредитора або якщо таке бажання виявив позичальник;

- *з регресією платежів* – графік погашення, встановлений кредитним договором, передбачає, що на початку користування кредитом позичальник сплачує більші суми, а потім – менші;

- *після закінчення обумовленого періоду* – кредитний договір визначає наявність пільгового періоду, після закінчення якого починається погашення кредиту.

7. За термінами користування кредити розподіляються на:

- *строкові*, тобто кредити, надані на обумовлений у договорі строк. Характерна особливість строкових кредитів полягає у наявності чітко визначеного порядку їх використання і фіксованого терміну чи термінів погашення;

- *до запитання (онкольні)* – це кредити, що видаються на невизначений термін і погашаються на першу вимогу кредитора;

- *прострочені кредити* – це кредити, строк повернення яких, встановлений у кредитному договорі, закінчився, а борг іще не повернуто кредитору;

- *відстрочені, або пролонговані кредити* – це кредити, стосовно яких на прохання позичальника банк ухвалив рішення про перенесення на пізніший строк повернення боргу (пролонгацію).

8. За забезпеченням розрізняють:

- *забезпечені заставою* – надаються під заставу майна, майнових прав тощо;

- *гарантовані* – видаються кредитором під гарантію третьої і сторони.

Гарантією може бути аваль банку, банківський акцепт, фінанси чи майно третьої особи;

- з *іншим забезпеченням* (поручительство третьої особи, страхування тощо);

- *незабезпечені (бланкові)* – можуть надаватися банківською установою в межах наявних власних коштів (без застави майна чи інших видів забезпечення) із застосуванням підвищеної процентної ставки надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту та відмінну репутацію у банківських колах.

9. За видом процентної ставки вирізняють кредити:

- з *фіксованою ставкою процента* – процентна ставка не може змінюватися протягом дії кредитного договору, характерні для стабільної економіки;

- з *«плаваючою» ставкою процента* – кредитор залишає за собою право змінювати процентну плату впродовж строку користування кредитом позичальником.

Різновидом є кредити, процентна ставка за якими «прив'язана» до певного індексу чи показника (індексу інфляції, облікової ставки центрального банку, ставки ЛІБОР та ін.);

- *дисконтні кредити* – виплата процентів здійснюється в момент надання кредиту. Ця схема виплати застосовується до особливо ненадійних клієнтів.

10. За строками надання кредити поділяються на:

- *короткострокові (до одного року)* – надаються банками за виникнення тимчасових фінансових труднощів у зв'язку з витратами виробництва та обігу. Кредити вкладені в обіговий капітал, належать до короткострокових;

- *середньострокові (до трьох років)* – надаються на придбання обладнання, транспортних засобів, поточні витрати, фінансування капітальних вкладень;

- *довгострокові (понад три роки)* – надаються на формування основних фондів. Об'єктами кредитування можуть бути капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення діючих основних фондів, нове будівництво та інше.

11. За валютою надання кредиту розрізняють:

- у *національній валюті* (у гривні);

- в *іноземній валюті* (у доларах США, євро, російських рублях тощо);

- *мультивалютні* (у декількох видах валют).

12. За кількістю кредиторів розрізняють:

- *кредити, які надаються одним банком*;

- *консорціумні кредити* – надаються консорціумом банків (пулом), у якому один із банків бере на себе роль менеджера, збирає з членів-учасників

потрібну клієнтові суму ресурсів, укладає з ним кредитну угоду, надає кредит та розподіляє отримані процентні виплати між учасниками консорціуму. Консорціумні кредити можуть надаватися позичальнику такими способами, як: акумулюванням кредитних ресурсів у банку-менеджері з наступним наданням кредитів суб'єктам господарської діяльності; гарантуванням загальної суми кредиту провідним банком або групою банків; зміною гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі в консорціумі;

- *паралельні кредити* – надаються одному клієнту кількома банками на однакових (заздалегідь погоджених) договірних умовах.

13. За категоріями якості (класифікація згідно з Положенням [13]) :

I (найвища) – немає ризику або ризик є мінімальним;

II – помірний ризик;

III – значний ризик;

IV – високий ризик;

V (найнижча) – реалізований ризик.

14. За формою надання:

- у *безготівковій формі* – надаються шляхом сплати платіжних (розрахункових) документів позичальника з кредитного рахунка або перерахування коштів з кредитного рахунка на поточний (чи картковий) рахунок позичальника;

- у *готівковій формі* – надаються шляхом видачі готівки з каси банку, зокрема, для розрахунків із здавачами сільськогосподарської продукції, за кредитами, наданими в межах кредитних ліній ЄБРР, а також фізичним особам.

5. Механізм реалізації кредитних відносин між банком і позичальником

Для отримання кредиту позичальник звертається до банку. Форма звернення може бути у вигляді листа, клопотання, заявки, заяви. У документах, що надаються позичальником, зазначається необхідна сума кредиту, його мета, строки погашення та форми забезпечення. Якщо розрахунковий рахунок позичальника відкритий в іншому банку, то він надає в банк установчі документи із зазначенням юридичної адреси, картку із зразками підписів, завірену банком, та довідку банку про залишки коштів на рахунках і наявності заборгованості за позичками.

Розмір процентних ставок та порядок їх сплати встановлюються банком і визначаються у кредитному договорі. У разі зміни облікової ставки умови договору можуть переглядатися і змінюватися тільки на підставі взаємної згоди кредитора та позичальника.

Позичальник, що отримує одноразовий кредит на придбання товарів чи на оплату товарно-матеріальних цінностей у межах чинного законодавства за контрактами, угодами, подає до банку копії цих контрактів і угод та інші документи, які стосуються заходу, надходженнями від якого передбачається погашення кредиту.

Позичальник, що звертається до банку за отриманням кредиту на спорудження об'єктів для зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, виробництва товарів народного споживання і т. ін., подає до банку проект будівництва (реконструкції) підприємства, що відповідає встановленим законодавством санітарно-гігієнічним, екологічним та іншим нормам, а також висновки експертів щодо проектно-кошторисної документації, які підтверджують дотримання встановлених норм, та інші документи (контракт із будівельною організацією, техніко-економічне обґрунтування, графіки виконання робіт), необхідні для кредитування.

Позичальник, що отримує кредит на витрати, які не перекриваються надходженнями протягом календарного року, надає прогностичні розрахунки необхідності у короткостроковому кредиті на рік із поквартальною розбивкою.

При видачі кредиту комерційний банк аналізує, вивчає діяльність потенційного позичальника, визначає його кредитоспроможність, прогнозує ризик неповернення кредиту і приймає рішення про надання або про відмову у наданні кредиту.

Необхідні відомості про позичальника та інформація, отримана банком при оформленні кредиту, систематизуються у кредитній справі позичальника. Документи, що зберігаються у цій справі, групуються таким чином:

- матеріали з надання кредиту;
- фінансово-економічна інформація;
- матеріали про кредитоспроможність позичальника.

При видачі кредиту значна увага приділяється забезпеченню кредиту.

Забезпечення повернення кредиту – це складна цілеспрямована діяльність банку, яка включає систему організаційних, економічних і правових заходів, що складають особливий механізм, який визначає засоби видачі кредитів, джерела, терміни і засоби їхнього погашення, а також документацію, що забезпечує повернення кредитів.

Форма забезпечення повернення банківської позички – це конкретне джерело погашення боргу, юридичне оформлення права кредитора на його використання, організацію контролю банку за достатністю цього джерела.

В Україні банки можуть використовувати такі форми забезпечення позичок:

- застава;
- гарантія, поручительство;

- переуступлення (цесія) на користь банку вимог і рахунків до третьої особи;
- іпотека;
- страхова угода (поліс).

До усіх форм забезпечення пред'являються певні вимоги (див. рис. 1.2):

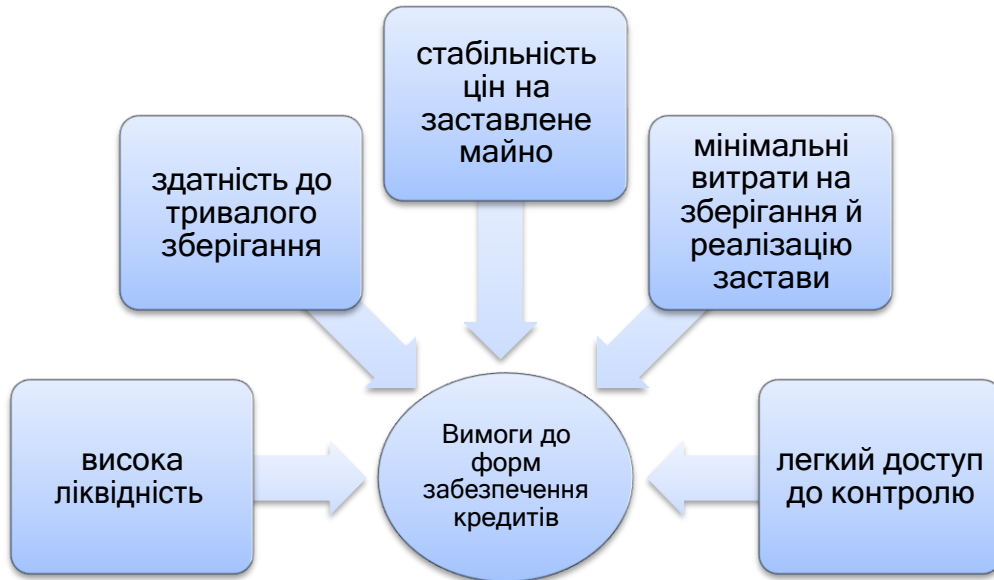

Рис. 1.2. Основні вимоги до форм забезпечення банківських кредитів

Кредити надаються суб'єктам господарської діяльності у безготівковій формі шляхом сплати платіжних документів з позичкового рахунка як у національній, так і в іноземній валюті у порядку, визначеному чинним законодавством та нормативними актами Національного банку України, або шляхом перерахування на поточний рахунок позичальника, якщо інше не передбачено кредитним договором, а також у готівковій формі для розрахунків зі здавачами сільськогосподарської продукції.

Погашення кредиту і нарахованих по ньому процентів (комісій) здійснюється позичальником із поточного (валютного) рахунка. Якщо поточний рахунок позичальника відкрито в іншому банку, погашення боргу за кредитом та сплата процентів здійснюються платіжними дорученнями позичальника, а за умови визнання боргу позичальником платіжною вимогою банку – у встановленому чинним законодавством порядку. У разі неможливості позичальником сплатити борг, він стягується з гарантів (поручителів) у встановленому чинним законодавством порядку. Черговість погашення заборгованості передбачається кредитною угодою. Зазвичай, кошти для погашення заборгованості в першу чергу направляються для сплати процентів за користування кредитом, потім – простроченої заборгованості; сума, що залишається, направляється на погашення основної суми кредиту.

Відстрочення погашення кредиту з підвищенням процентної ставки здійснюється банком у виняткових випадках, у разі виникнення у позичальника тимчасових фінансових ускладнень через непередбачені обставини, за умови прийняття позичальником відповідних заходів щодо їх усунення. Це відстрочення має бути оформлене додатковим договором між позичальником та банком, який є невід'ємною частиною кредитного договору.

Банк здійснює контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням. При цьому банк протягом усього строку дії кредитного договору підтримує ділові контакти з позичальником, зобов'язаний проводити перевірки стану збереження заставленого майна, що має бути передбачено кредитним договором. У разі несвоєчасного погашення боргу за кредитом та сплати процентів (комісій), за відсутності домовленості про відстрочення погашення кредиту банк має право на застосування штрафних санкцій у розмірах, передбачених договором.

Питання для самоконтролю

1. Які принципові відмінності існують між поняттями «кредит» та «позика»?
2. Що є ключовим завданням кредитного менеджменту в банку?
3. Як визначається обсяг вільних кредитних ресурсів банку?
4. Чи можливе відстрочення погашення кредиту? На яких умовах?
5. Коротко охарактеризуйте зміст основних розділів кредитного договору.
6. У скількох екземплярах повинен укладатися кредитний договір?
7. У чому виражається практичне значення принципів кредитування?

Тема 2. Організаційні засади банківського кредитування

План

1. Організаційні засади банківського кредитування
2. Методи банківського кредитування
3. Види банківських кредитних рахунків
4. Етапи процесу кредитування. Документальне супроводження кредитної історії
5. Позичковий процент та його диференціація. Видипроцентних ставок
6. Методи ціноутворення за кредитами
7. Порядок нарахування та сплати процентів
8. Джерела, форми та способи забезпечення повернення банківських кредитів

1. Організаційні засади банківського кредитування

Організаційні засади банківського кредитування мають нормативно-правове підґрунтя, а терміни – чітке визначення. Згідно Положення:

Кредитна операція – вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів із такої суми (відстрочення платежу).

Контрагент банку – будь-яка особа (фізична чи юридична), яка має з банком відносини фінансового характеру.

Боржник – одна зі сторін у зобов'язанні (юридична чи фізична особа), яка повинна сплатити борг/виконати вимогу банку згідно з умовами укладеного договору.

Борг боржника – заборгованість за активом, яка включає суму основної заборгованості перед банком та нараховані за нею доходи.

Субординований борг – це позика (забезпечена чи незабезпечена), заявою в договірному порядку погоджено, що в разі ліквідації чи банкрутства боржника, сплата буде здійснена після задоволення вимог усіх кредиторів.

Здійснення кредитних операцій комерційних банків має відповідати певним вимогам і умовам:

1. Кредити можуть надаватись у межах наявних вільних ресурсів банку.
2. Про кожен великий кредит (більший 10% власного капіталу банку) банк повідомляє НБУ.

3. Кредит видається за умови надання клієнтом у банк кредитної заявки (цільове фінансування).

4. Загальний розмір кредитів банку з урахуванням 100% позабалансових зобов'язань та врахованих векселів одного позичальника, не може перевищувати 25% власного капіталу банку.

5. Загальний розмір великих кредитів з урахуванням 100% позабалансових зобов'язань, виданих банком, не може перевищувати 8-кратного розміру власного капіталу банку. Обидва нормативи (п. 4 та п. 5) встановлюються НБУ.

6. Кредитування позичальників має здійснюватися з додержанням комерційним банком економічних нормативів регулювання банківської діяльності та вимог НБУ щодо формування обов'язкових, страхових і резервних фондів.

7. Рішення про надання кредиту приймаються колегіально (кредитним комітетом (комісією) банку, відділення, філії) й оформляється протоколом.

8. Кредити надаються всім суб'єктам господарювання незалежно від форми власності за умови, що позичальник є юридичною особою, зареєстрованою як суб'єкт підприємництва, або фізичною особою.

Для підтвердження цього позичальник – юридична особа подає до банку установчі документи, а фізична особа – паспорт, ліцензію.

9. Кожним банком розробляються власні внутрішньобанківські положення щодо здійснення активних банківських операцій.

10. Кредитування здійснюється в межах параметрів, визначених політикою банку, які включають: пріоритетні напрями у кредитуванні; обсяги кредитів та структуру кредитного портфеля; граничні розміри кредиту на одного позичальника; методику оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; рівень процентної ставки тощо.

11. Кредити надаються тільки на комерційних засадах з додержанням таких умов:

- оцінки установою банку кредитоспроможності позичальника, фінансової стабільності, рентабельності, ліквідності;

- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;

- позичальник повинен мати власне майно і брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу (за міжнародними стандартами це 30% власних коштів).

12. Банки не надають кредити:

- на покриття збитків господарської діяльності позичальника;

- на формування та збільшення статутного фонду клієнта;

- на внесення клієнтом платежів у бюджет і позабюджетні фонди (за винятком кредитування по контокорентному рахунку);

- підприємствам, проти яких порушено справу про банкрутство;

- підприємствам, у контрактах яких не передбачено страхування можливих втрат від непоставок товарно-матеріальних цінностей;
- підприємствам, які мають прострочену заборгованість за раніше отриманими позичками і несплаченими процентами (проте можливі винятки).

13. Незабезпечені (бланкові) кредити, можуть надаватися тільки в межах власних коштів банку і лише клієнтам зі стійким фінансовим станом. Інсайдерам незабезпечені кредити видаються в межах 50% номінальної вартості акцій, що перебувають у їх власності.

14. Банк проводить експертизу проекту чи господарської операції, що кредитується, на предмет окупності чи достатності цільових грошових потоків від їх реалізації.

15. Обов'язкове укладання між банком і клієнтом кредитного договору.

16. Банк здійснює контроль за виконанням позичальниками умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням і сплатою процентів за ним. У разі виникнення певних порушень умов кредитного договору з боку позичальника банк має право застосовувати економічні і правові санкції.

Внутрішньобанківські положення щодо здійснення активних банківських операцій мають містити [1]:

- порядок проведення активних банківських операцій;
- методику оцінки фінансового стану боржника;
- порядок урахування кредитної історії під час визначення показника ризику боржника;
- порядок визначення значень показників ризику за кредитними операціями;
- порядок класифікації активів за категоріями якості;
- порядок оцінки ризику активу/наданого фінансового зобов'язання;
- порядок документального оформлення й підтвердження оцінки активів;
- порядок здійснення реструктуризації кредитів;
- критерії пониження класу боржника, їх обґрунтування та порядок урахування;
- перелік основних джерел інформації і даних, які використовуються для здійснення оцінки фінансового стану боржника, у тому числі банку-нерезидента;
- критерії прийнятності та перелік видів застави;
- порядок визначення ринкової вартості та ліквідності предметів застави та її моніторинг протягом дії договору про надання кредиту;
- порядок здійснення переоцінки застави;
- порядок здійснення правового аналізу документів під час укладення договору застави за кредитом з метою юридичного обґрунтування своїх прав як заставодержателя;
- процедури і методи перевірки наявності та якості предметів застави

залежно від їх виду;

- процедури реалізації предмета застави;
- процедури прийняття та виконання рішень щодо формування резерву під ризику за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями;
- порядок здійснення контролю за правильністю оцінки ризиків та визначення розміру резерву за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями;
- процедури ухвалення та виконання рішень щодо списання безнадійних активів, у тому числі за рахунок сформованих резервів;
- порядок формування та ведення кредитної документації.

2. Методи банківського кредитування

Метод банківського кредитування – це спосіб та процедура надання банківського кредиту, якими визначається форма кредитного рахунка, порядок видачі та погашення кредиту, методи контролю за цільовим використанням кредиту та засоби регулювання заборгованості.

У банківській практиці застосовуються два основних методи кредитування:

- **разовий строковий кредит;**
- **кредитна лінія.**

Перший метод кредитування полягає в тому, що питання щодо надання позики вирішується щоразу в індивідуальному порядку. Кредит надається однією сумою, без траншів на певний строк у декілька тижнів, місяців або років і пов'язаний з потребами позичальника у грошових коштах для фінансування цільової потреби. У загальному обсязі банківських кредитів частка таких позик суб'єктам господарської діяльності перевищує 50%.

Другий метод кредитування полягає у наданні банком позичальнику позики в межах заздалегідь визначеного ліміту кредитування на певний період часу на покриття його потреби у короткострокових коштах. Саме такий метод кредитування називається **кредитною лінією**. Для банку відкрити кредитну лінію для позичальника означає взяти на себе певне забалансове зобов'язання про надання грошових коштів.

За формою кредитна лінія – це письмова угода між банком і потенційним позичальником із зазначенням строку та умов надання кредиту на перспективу.

Цей документ підтверджує, що банк дає згоду надавати кредити у заздалегідь визначених розмірах протягом певного часу (як правило не більше одного року) і на умовах, передбачених угодою.

Угода про кредитну лінію може передбачати низку умов, наприклад щодо

зберігання клієнтом мінімального компенсаційного залишку (зادля підтримки лінії) на поточному (депозитному) рахунку в банку в межах 20–30% від суми кредитної лінії, або створення резерву кредиту, щоб у разі виникнення сумнівів у погашенні боргу за рахунок цього резерву сплачувати кредитний процент.

Вартість кредитної лінії оцінюється за двома критеріями. Першим критерієм є ставка процента. Другим критерієм є потреба сплатити комісійні платежі. Комісійна винагорода банку може сплачуватися за відкриття кредитної лінії, надання кредитів у проміжні строки, які відрізняються від попередньо визначених кредитною угодою, та за інші послуги, визначені кредитною угодою, а також передбачати (у виді сплати неустойки) відповідальність позичальника за недотримання або порушення проміжних термінів використання кредитної лінії. Види кредитних ліній представлено на рис. 2.1.

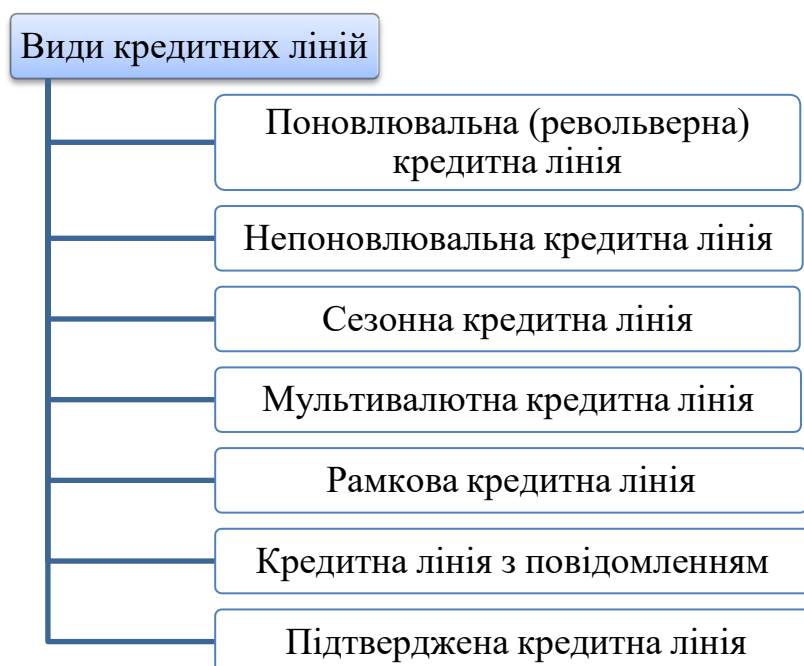

Рис. 2.1. Види банківських кредитних ліній

Поновлювальна (револьверна) кредитна лінія – кредит, що надається банком клієнту в межах встановленого ліміту заборгованості, який використовується повністю або частинами і поновлюється в міру погашення раніше виданого кредиту. Її відкривають фінансово надійним позичальникам, що здійснюють стабільну торговельну або виробничу діяльність. Цей метод кредитування інколи зараховують до бланкових кредитів.

Непоновлювальна кредитна лінія передбачає видачу кредитних коштів траншами, загальна сума яких за весь строк дії кредитного договору не може перевищити встановлений ліміт. За непоновлювальними кредитними лініями після першого часткового або повного повернення кредиту подальше його надання не здійснюється. Фактично такі лінії є гарантійним зобов'язанням банку видати кредит у межах визначеного ліміту у потрібний клієнту строк

протягом певного відрізка часу. За непоновлювальними кредитними лініями може встановлюватися графік погашення кредиту.

Сезонна кредитна лінія відкривається банком за умови, коли фірмі періодично бракує обігових коштів через сезонну циклічність виробництва чи необхідність створення товарних запасів у сховищі. Кредити цього виду погашаються після закінчення виробничого циклу за рахунок виторгу від продажу продуктів виробництва. Погашення боргу й процентів здійснюється одноразово. Ризик банку при відкритті сезонної кредитної лінії полягає у небезпеці непогашення кредиту, зумовленій раптовим спаданням попиту, зниженням цін, неврожаєм тощо. Саме тому, як правило, банк вимагає забезпечення такої кредитної лінії власністю позичальника.

Мультивалютна кредитна лінія – особливий вид поновлювальної кредитної лінії, за умовами якої можливе надання грантів у будь-якій із заздалегідь обумовлених валют.

Мультивалютні лінії надаються клієнтам, які одночасно працюють як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку та мають регулярні потреби у валютних коштах.

Під час кредитування за мультивалютною кредитною лінією для кожного виду валют відкривається окремий кредитний рахунок. Погашення траншів та процентів здійснюється у тих валютах, у яких вони були отримані. При цьому укладається один кредитний договір та встановлюється один ліміт у національній валюті України, який є граничною сумою заборгованості за всіма траншами. Всі зобов'язання позичальника за цим кредитом мають спільне забезпечення. З відкриттям кредитної лінії банком може встановлюватися підвищений розмір комісійних платежів, що обґрунтовано валютним ризиком.

Рамкова кредитна лінія відкривається банком для оплати низки поставок товарів у межах одного контракту, який реалізується протягом року або іншого періоду (наприклад, фінансування поставки обладнання за здійснення інвестиційного проекту).

При відкритті **кредитної лінії з повідомленням** клієнта повідомляють про верхню межу кредитування, недопустимість її перевищення або стягнення за це більших процентів.

Підтверджена кредитна лінія передбачає домовленість щодо наміру банку кредитувати і не є офіційним зобов'язанням банку. Останній зобов'язується надати позику згідно з заявкою клієнта лише у невідкладному випадку, тому клієнт мало зацікавлений у такій кредитній лінії і використовує її лише як гарантію за позикою, яку надає інший кредитор. Ставка відсотка за такою кредитною лінією може заздалегідь не визначатися. Такі зобов'язання не враховуються навіть за балансом, а підлягають лише позасистемному обліку.

Нині комерційні банки переважно використовують метод індивідуального підходу до клієнта при видачі кожної окремої позики, а метод

відкриття кредитної лінії практикують у відносинах із позичальниками, які мають надійну репутацію.

3. Види банківських кредитних рахунків

Позичковий рахунок – це вид рахунку, на якому установи банків обліковують кредити, що їх одержали підприємства, організації, установи та фізичні особи. Зважаючи на те, що розпорядником кредитних рахунків є банк, який відображає за ними свої вимоги до позичальника, то зазначені рахунки належать до внутрішньобанківських. Порядок відкриття (закриття) внутрішньобанківських рахунків банк визначає самостійно.

Кредитний рахунок активний:

- при наданні кредиту – дебетується;
- при погашенні – кредитується.

Одному й тому самому позичальникові банк може відкрити декілька кредитних рахунків залежно від специфіки об'єктів кредитування.

Позичкові рахунки поділяються на **прості** й **спеціальні**. Окремим видом рахунку, по якому може здійснюватися банківське кредитування є **контокорентний рахунок** (поточно-кредитний). Загальною ознакою усіх видів позичкових рахунків є облік утворення і погашення позичкової заборгованості. Зокрема, видача нових позичок відображається за дебетом, а погашення – за кредитом. Відмінні ж ознаки позичкових рахунків зумовлені юридичними, організаційними і технічними відмінностями методів банківського кредитування.

Простий позичковий рахунок є найпоширенішою формою банківського строкового кредитування. На ньому може бути тільки активне (дебетове) сальдо, кожний факт видачі і погашення кредиту оформляється відповідними документами клієнта або банку (платіжне доручення, розпорядження кредитного відділу банку операційному відділу тощо).

Видача позичок з простого рахунку здійснюється шляхом зарахування кредитної суми на розрахунковий рахунок клієнта або спрямовується безпосередньо на оплату розрахункових документів за товарно-матеріальні цінності, виконані роботи і надані послуги. Погашення позичок здійснюється з розрахункового рахунку в строки, обумовлені в договорі між банком і клієнтом.

Спеціальні позичкові рахунки використовуються при кредитуванні торгових, постачальницько-збутових та ін. посередницьких фірм і організацій (**кредитування під заставу векселів, факторинг**). Вони є формою обліку позичок до запитання. Кредит з цього рахунку надається безпосередньо на оплату розрахункових документів за товарно-матеріальні цінності, що надходять від постачальників, та на ін. витрати. Виданий кредит погашається шляхом зарахування виручки на цей рахунок.

Погашення кредиту може здійснюватися як за платіжними дорученнями

позичальника, так і шляхом зарахування коштів, які надходять на користь позичальника від боржників за векселями, у кредит спеціального позичкового рахунку. Якщо на цьому рахунку виникає кредитове сальдо, воно в той самий день має бути зараховане на поточний рахунок позичальника.

Контокорентний рахунок – це активно-пасивний рахунок, на якому обліковуються всі операції банку з клієнтом. На ньому відбиваються, з одного боку (за дебетом), заборгованість банку і всі платежі з рахунку за дорученням клієнта, а з іншого (за кредитом) – надходження коштів у банк від платників, у вигляді вкладів, повернення позичок тощо.

Контокорентний рахунок поєднує в собі позичковий рахунок з поточним і може мати дебетове або кредитове сальдо. Операції на ньому здійснюються за допомогою письмових доручень клієнта.

Особливим видом контокоренту є **овердрафт** – метод короткострокового кредитування, за якого банк у межах заздалегідь встановленого ліміту допускає тимчасову наявність дебетового сальдо на поточному рахунку клієнта.

Така операція проводиться в разі підписання відповідної угоди, в якій визначено ліміт овердрафту (максимальна величина дебетового сальдо).

Переваги овердрафту перед короткостроковим кредитом:

- клієнт сплачує відсотки, тільки тоді, коли виплати грошових коштів перевищують надходження.
- банк має можливість періодично переглядати порядок надання послуги за овердрафтом, погоджуватися на додаткові пільги або наполягати на їх зменшенні.

Овердрафт не вимагає оформлення застави та може бути наданий і фізичним особам (наприклад, кредитування за дебетовими картковими рахунками).

Переваги короткострокового кредиту перед овердрафтом:

- обидва – і клієнт і банк – чітко знають, скільки складуть виплати за кредитом, що спрощує планування доходів і витрат.
- клієнту не потрібно турбуватися про рішення банку: зменшити або відмінити послугу не в зручний для нього час. Присутній елемент «надійності» або «стійкості» в тім, що короткостроковим кредитом можна володіти на певних умовах протягом погодженого терміну.
- при наданні короткострокового кредиту визначається чіткий термін дії договору.

4. Етапи процесу кредитування. Документальне супроводження кредитної історії

Процес банківського кредитування – це сукупність певних дій банку, пов'язаних із наданням і поверненням кредиту.

У банківській теорії та практиці виділяються різні етапи кредитування. У найширшому розумінні їх можна розглядати як: попередній, підготовчий, основний та заключний етапи (див. рис. 2.2).

Враховуючи те, що кожний етап забезпечує розв'язання конкретних завдань, то детальнішу їх характеристику можна представити так [3, с. 44; 7, с. 250]:

Перший етап. Отримання та розгляд заявки клієнта на кредит.

До банку подається заявка (клопотання) на отримання кредиту за формою, визначеною банком. На цьому етапі оцінюються сильні й слабкі сторони майбутнього позичальника та об'єкта кредитування, а кредитний працівник має прийняти рішення: чи продовжувати роботу з кредитною заявкою цього позичальника, чи вже на цьому етапі відмовити йому у видачі кредиту.

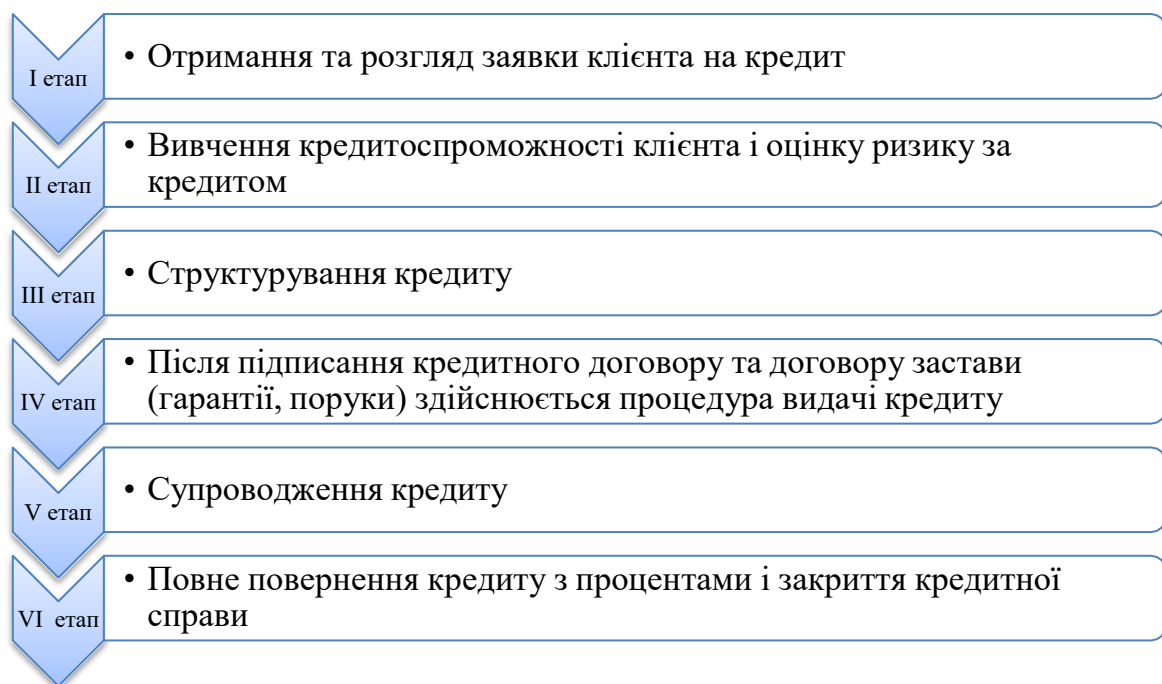

Рис. 2.2. Етапи процесу кредитування

Крім заявки, клієнт має подати: статутні та інші засновницькі документи, бухгалтерський баланс та фінансовий звіт на останню звітну дату, контракти або копії контрактів, техніко-економічне обґрунтування необхідності кредиту, бізнес-план тощо. Після ознайомлення з документами працівник банку проводить попередню бесіду з майбутнім кредитодержувачем, що дозволяє з'ясувати важливі деталі щодо умов надання та погашення кредиту і відсотків. На цьому етапі банк перевіряє достовірність документів та інформації, на основі яких вирішується питання про надання кредиту. Після ознайомлення з документами працівник банку проводить попередню бесіду (інтерв'ю) з майбутнім позичальником.

Другий етап. Передбачає вивчення кредитоспроможності клієнта і оцінку ризику за кредитом. При цьому аналіз кредитної заявки клієнта та його кредитоспроможності базується на використанні різних джерел інформації, серед яких:

- матеріали, отримані безпосередньо від позичальника;
- матеріали, що знаходяться в архіві і базі даних самого банку;
- відомості, отримані від кредиторів, покупців і постачальників позичальника та інших зовнішніх джерел.

Отримавши всю необхідну інформацію та здійснивши аналіз фінансового стану позичальника, кредитний підрозділ банку (філії банку) приймає рішення щодо доцільності подальшої роботи з клієнтом. Особливе значення має кредитна історія позичальника.

Кредитна історія – сукупність інформації про виконання юридичною або фізичною особою боргових зобов'язань, що включає наявну в банку інформацію щодо дисципліни виконання боржником своїх зобов'язань у минулому за раніше наданими та діючими кредитами, а також отриману банком інформацію з бюро кредитних історій

Значна увага приділяється умовам забезпечення повернення кредиту. Кожна із запропонованих позичальником форм забезпечення оформляється окремим документом, що має юридичну силу і закріплює за кредитором певне фінансове джерело для погашення боргу у разі відсутності коштів у позичальника після настання строку погашення кредиту. Кредитний працівник банку разом із працівником юридичного відділу та служби безпеки банку повинні впевнитись у можливості реалізації забезпечення як додаткового способу погашення кредиту і процентів за його користування. Зокрема, працівники банку повинні перевірити і підтвердити його наявність, місцезнаходження, можливість його відчуження, ліквідність тощо.

Третій етап. За умови позитивного для позичальника закінчення вивчення кредитоспроможності та оцінювання ризику здійснюється **структурування кредиту**, тобто визначення основних параметрів кредитної угоди (див. рис. 2.3).

Банк повинен запропонувати клієнту той вид кредиту, який найбільшою мірою відповідає характеру кредитованого заходу.

Розробляється також графік погашення кредиту у відповідності зі строками оборотності того виду капіталу, на формування якого видається позичка.

Після закінчення роботи щодо структурування кредиту кредитний працівник банку переходить до переговорів про укладання кредитного договору з клієнтом. При цьому клієнту надаються пропозиції за умовами майбутньої кредитної угоди. Вони можуть суттєво відрізнятись від тих, що містяться у кредитній заявці. Зближення позицій банку і клієнтів та досягнення компромісу є кінцевою метою переговорів. За досягнення згоди підписується кредитний договір.

Рис. 2.3. Основні параметри банківських кредитів, що складають зміст структурування кредиту

Четвертий етап. Після підписання кредитного договору та договору застави (гарантії, поруки) здійснюється процедура видачі кредиту.

Усі документи щодо видачі кредиту і його забезпечення формуються в кредитну справу, яка має зберігатися в сейфі банку.

Кредитна справа позичальника – це своєрідний архів, де концентрується вся необхідна документація: бухгалтерська та фінансова звітність позичальника, листування, аналітичні огляди і оцінки кредитоспроможності, документи про заставлене майно та ін.

Документи кредитної справи можуть групуватися в такий спосіб:

- матеріали з надання кредиту (кредитна угода, боргові зобов'язання, гарантійні листи та ін.);
- фінансово-економічна інформація (бухгалтерські баланси, звіти про фінансові результати, бізнес-план та ін.);
- матеріали про кредитоспроможність позичальника (довідки, отримані від інших банків, запити, листування, звіти аудиторських фірм та ін.).

До кредитної справи додаються узагальнені дані про боржника за наданим кредитом, що сформовані у табличному вигляді (див. додаток Б).

Працівник кредитного відділу оформляє бухгалтерські документи, які містять вказівки щодо відкриття позичкового рахунку та видачі кредиту.

П'ятий етап полягає у супроводженні кредиту. Продовжується робота з клієнтом після отримання ним позички. Контроль за своєчасним та повним поверненням кредиту і виплатою процентів здійснюється систематично шляхом

проведення аналізу кредитного портфеля банку, оцінювання стану кредитів, проведення аудиторських перевірок.

У процесі контролю за кредитними операціями особливу увагу банк повинен приділяти таким проблемам:

- дотримання принципів кредитування (цільової спрямованості, забезпеченості, строковості, платності);
- виявлення проблемних кредитів і розробка заходів з ліквідації заборгованості;
- аналіз якості та структури кредитного портфеля банку в цілому;
- контроль кредитного ризику тощо.

Банк здійснює контроль як за цільовим використанням кредитних коштів, так і за збереженням майна, наданого у забезпечення. За невиконання або неналежне виконання прийнятих на себе зобов'язань винна сторона відшкодовує іншій стороні всі заподіяні останній збитки, а також сплачує штрафи, пеню, неустойки, передбачені умовами кредитного договору.

Шостий етап. Повне повернення кредиту з процентами і закриття кредитної справи є останнім етапом кредитного процесу. Погашення кредиту і нарахованих за ним відсотків здійснюється, як правило, платіжним дорученням з поточного рахунку позичальника.

Якщо застосовується примусовий спосіб погашення кредиту, то борг списується з банківського рахунка позичальника без його згоди (примусово) за виконавчими документами судів. Зокрема, якщо кредит виданий під заставу майна, банк задовольняє свої вимоги до позичальника шляхом його реалізації. При видачі кредиту під гарантію (поруку) банк пред'являє до стягнення суму боргу своїм розпорядженням у безспірному порядку з рахунка гаранта. У разі, якщо забезпеченням за кредитом виступає страхове свідоцтво (поліс), банк отримує суму боргу від органів страхування. Якщо забезпеченням є переуступка вимог, то банк пред'являє до сплати вимоги і рахунки боржника до третіх осіб та зараховує кошти, що надходять, на погашення кредиту.

У разі виникнення у позичальника тимчасових фінансових ускладнень сторони можуть подовжувати строк дії кредитного договору (пролонгація). У разі прийняття рішення щодо пролонгації кредиту складається додаткова угода між банком та позичальником, яка є невід'ємною частиною кредитної угоди.

5. Позичковий процент та його диференціація. Види процентних ставок

Основним видом плати за користування банківським кредитом є **процент**.

Кредитний процент – плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування позиченими грошима.

Суть процента як економічної категорії полягає в тому, що він є частиною прибутку, яку позичальник сплачує за взятий у кредит позичковий капітал. Джерелом процента є додаткова вартість, що створюється у процесі продуктивного використання цього капіталу, а кількісним вираженням є ставка (або норма) процента.

***Ціна кредиту** – це процентна ставка, яка передбачається у кредитному договорі з урахуванням строку користування кредитом, кредитного проекту, забезпечення, ступеня ризику.*

***Процентна ставка** – це відносний показник ціни банківського кредиту, що відображає відношення суми сплачених процентів до величини кредиту.*

Банківська практика розрізняє різні види процентних ставок (див. рис. 2.4).

ТВЕРДА СТАВКА

- фіксується у кредитному договорі на момент його укладання і залишається незмінною протягом всього строку дії кредитного договору;

ПЛАВАЮЧА СТАВКА

- може змінюватися банком згідно з умовами кредитного договору з обов'язковим повідомленням позичальника;

ПРОСТА СТАВКА

- нарахування процентів проводиться на початкову суму боргу (постійна база);

СКЛАДНА СТАВКА

- при нарахуванні процентів за базу приймається наращена сума попереднього періоду (початковий борг плюс відсотки);

НОМІНАЛЬНА СТАВКА

- річна проста процентна ставка, оголошена банком;

ЕФЕКТИВНА СТАВКА

- це величина, яка дає кредитору можливість визначити отримуваний дохід від операцій з надання грошових коштів під відсотки. Вона являє собою повну вартість кредиту, тобто переплату, яка здійснюється позичальником за весь період кредитування;

ДЕКУРСИВНА СТАВКА

- нарахування процентів здійснюється наприкінці періоду користування коштами;

ДИСКОНТНА СТАВКА

- нарахування процентів здійснюється наперед, на початку періоду кредитування та стягується банком при видачі кредиту шляхом віднімання від загальної суми боргу нарахованих відсотків;

РИНКОВА СТАВКА

- встановлена на ринку кредитних ресурсів під дією попиту і пропозиції;

РЕАЛЬНА СТАВКА

- враховує інфляційний вплив та всі витрати банку щодо залучення ресурсів.

Рис. 2.4. Види банківських процентних ставок

Поряд з процентом банки можуть встановлювати **комісію**, що застосовується як додатковий елемент ціни банківського кредитування. Комісія встановлюється у тих випадках, коли у процесі кредитування банк виконує додаткову роботу, пов'язану з оформленням кредиту і контролем, або наглядом за здійсненням проекту, що кредитується.

Комісійна винагорода може встановлюватись як:

- одноразова – фіксована у гривнях або у процентному відношенні до суми кредиту;
- регулярна – щомісячна (від суми кредиту, від залишку заборгованості або фіксована).

Отже, під час інформування позичальників про вартість кредиту, окрім процентної ставки банківським установам слід повідомляти позичальника і про комісії, порядок їх нарахування та про оплату позичальником на користь банку інших послуг – нотаріуса, страховика, суб'єкта оціночної діяльності тощо.

Формування процентної ставки – багатфакторний процес, який визначається багатьма чинниками.

Чинниками, що визначають розмір процентної ставки за кредит є:

1. **Облікова ставка НБУ** – це базова ставка рефінансування, яка застосовується при кредитуванні комерційних банків. Як правило, комерційні банки встановлюють процентну ставку по кредитах вищою, ніж облікова ставка. Однак це не є обов'язковою нормою. Якщо банк має дешевші ресурси, він має право встановлювати більш низькі процентні ставки по своїх кредитах.
2. **Рівень інфляції** – здійснює суттєвий вплив на рівень процентної ставки. Позичковий процент, скоригований на рівень інфляції, часто називається «реальним відсотком». Використовується також поняття «від'ємний відсоток», який відображає умови випередження темпів знецінення грошей відносно темпів зростання процента за кредит.
3. **Ціна сформованих банком ресурсів** – складається з депозитного процента й інших видів плати за куплені кредитні ресурси. Чим дорожче банку обходяться ресурси, тим, за інших рівних умов, вища норма позичкового процента.
4. **Строк кредиту** – рівень процентної ставки знаходиться у безпосередній залежності від строку кредиту: чим більший строк – тим нижча процентна ставка: по-перше, за значних строків кредиту вищим є ризик втрат від неповернення кредиту та знецінення коштів під час інфляції; по-друге, вкладання коштів довгострокового характеру, як правило, приносить більше віддачі.
5. **Ризик** – пов'язаний із можливістю економічних втрат у разі виникнення несприятливих для банку обставин. Чим вищий ступінь кредитного ризику, тим більша вірогідність для банку зазнати втрат від

неповернення позичальником основного боргу і несплати процентів за ним. Тому більш ризиковані кредити видаються під вищий процент.

6. **Розмір кредиту** – зворотно впливає на рівень процентної ставки.

7. **Попит та пропозиція на грошово-кредитному ринку** – зростання попиту зумовлює підвищення процентної ставки за кредитами. Однак в умовах конкуренції між кредитними установами та боротьби за розширення ринків, банки можуть не підвищувати рівень процентних ставок при зростанні попиту на кредит, щоб залучити більшу кількість клієнтів. Якщо пропозиція перевищує попит, ставки знижуються.

8. **Витрати на оформлення кредиту і контроль** – безпосередньо впливають на рівень процентної ставки.

9. **Зміст заходів, що кредитуються** – кредити, що опосередковують витрати, висока рентабельність яких є результатом спекулятивних дій позичальника, коштують, звичайно, дорожче тих, які забезпечують ефект, пов'язаний з виробництвом продукції.

10. **Ставки банків-конкурентів** враховуються при встановленні рівня позичкового процента залежно від характеру процентної політики, яку проводить даний банк. Прагнення додаткового прибутку спонукає встановлювати вищі проценти порівняно з іншими кредиторами. Якщо проводиться політика розширення кредитних послуг, позичковий процент встановлюється на нижчому рівні, ніж у конкурентів, проте заборонено встановлювати ставки та комісії на рівні нижче собівартості. Безпроцентні позики видаються у випадках, передбачених законодавством.

11. **Норма прибутку від інших активних операцій** – слугує одним з орієнтирів при встановленні норми позичкового процента. Наприклад, якщо інвестиційні операції приносять відносно вищий дохід (на одиницю вкладеного капіталу), ніж кредитні, то банку необхідно переглянути свою процентну політику в бік підвищення процентних ставок за кредитами чи зниження вартості залучених коштів.

6. Методи ціноутворення за кредитами

Для практичних потреб можуть використовуватися різноманітні методи та формули розрахунку відсоткової ставки за кредит (ціни кредитів). Найбільшого поширення набули такі методи ціноутворення за кредитами:

Метод «вартість плюс»

Цей метод враховує вартість залучених коштів та всі витрати банку, пов'язані з наданням кредиту. Процентна ставка за кредитом буде визначатися:

$$П_{СК} = В_{ЗР} + ОВ_{КР} + ПР_{НЗ} + ПР_{СК} + М, \quad (2.1)$$

де ПСк – процентна ставка за кредитом;

Взр – вартість залучення кредитних ресурсів для банку;

ОВкр – операційні витрати, пов’язані з процесом кредитування (заробітна плата кредитних працівників, вартість обслуговування кредиту, контролю за ним, вартість управління забезпеченням тощо);

ПРнз – премію за ризик невиконання зобов’язань клієнтом;

ПРск – премію за ризик, пов’язаний зі строком кредитування;

М – маржа (бажаний рівень прибутковості кредиту, який забезпечує достатні виплати акціонерам банку).

Головний недолік методу – ігнорування ринкових чинників, таких як попит і пропозиція, стан кредитного ринку, конкуренція тощо, а також припущення, що банк точно може обчислити свої витрати в розрахунку на кожний кредит. Метод «вартість плюс» використовується на ринках із низьким рівнем конкуренції.

Метод «базова ставка плюс»

Сутність методу полягає у визначенні кредитної ставки як суми базової ставки та кредитного спреду. За базову ставку можна взяти ставку пропозиції міжбанківського регіонального ринку; ставку першокласного позичальника; ставки міжнародних ринків (LIBOR, FIBOR та ін.), інші ставки, що є загальноприйнятними на конкретних ринках.

Кредитний спред включає премію за ризик невиконання зобов’язань клієнтом та премію за строк надання кредиту, що відображає ризик тривалості періоду кредитування. У разі надання кредиту позичальникам, які не належать до категорії першокласних, кредитний спред становить від 0,25 до 5% і вище. Прибуток банку, а також адміністративні витрати входять до складу базової ставки. Оскільки базова ставка складається як середньоринкова, прибуток банку залежить від рівня його власних витрат. Формула визначення процентної ставки за цим методом буде такою:

$$\text{ПСк} = \text{БС} + \text{П}, \quad (2.2)$$

де БС – базова ставка;

П – процент, який пропонується банком.

Різновидом цього методу є метод «кратна базова ставка», коли заздалегідь визначається коефіцієнт зростання базової ставки:

$$\text{ПСк} = \text{К} \times \text{БС}, \quad (2.3)$$

де К – визначений банком коефіцієнт.

Перевагами методу є простота, необов'язковість точного врахування витрат за кожним кредитом, зручність застосування в умовах установлення плаваючих ставок за кредитом, урахування впливу конкуренції.

Метод максимальних процентних ставок (метод «кеп»)

Кеп – це верхня межа відсоткової ставки, що пропонується клієнту незалежно від зміни ринкових ставок. Це означає, що у договорі кредитування обумовлюється гранична величина плаваючої ставки за кредитом, незалежно від майбутніх змін базової ставки. Формула визначення максимальної процентної ставки така:

$$\text{МПСк} = \text{ПСк.поч} + \text{МН}, \quad (2.4)$$

де МПСк – максимальна процентна ставка за кредитом;

ПСк.поч – початкова процентна ставка за кредитом;

МН – максимальна надбавка, яка пропонується банком («кеп»).

Наприклад, у договорі кредитування сказано, що плаваюча ставка становить «базова ставка плюс 2», а кеп – 5%. Якщо на момент укладання угоди базова ставка становила 8%, та плата за кредит становитиме 10%. Якщо базова ставка зростатиме, то вартість такого кредиту не може перевищувати 15% (8% + 2% + 5%).

Метод «надбавки»

Метод «надбавки» полягає у визначенні кредитної ставки як суми відсоткових витрат залучення коштів на грошовому ринку та надбавки. Надбавка включає премію за кредитний ризик та прибуток банку. Здебільшого такий метод ціноутворення використовується для надання кредитів великим фірмам на короткі строки (до 30 днів), включаючи кредит «овернайт». Витрати залучення коштів визначаються ставками грошового ринку, які й слугують основою для розрахунків кредитних ставок. За цим методом процентна ставка є низькою, але прибуток отримують за рахунок великих обсягів кредитування. Формули розрахунку такі:

$$\text{ПСк} = \text{Взр} + \text{Н}, \quad (2.5)$$

де Н – надбавка.

$$\text{Н} = \text{ПРк} + \text{М}, \quad (2.6)$$

де ПРк – премія за кредитний ризик.

Метод «аналізу дохідності клієнта»

Цей метод базується на врахуванні всіх взаємовідносин з конкретним клієнтом. Оцінюючи всі складові дохідності, особливу увагу приділяють розрахунку прибутковості тих видів операцій, які здійснюються клієнтом у цьому

банку. Такий метод потребує точного обліку всіх доходів та витрат, пов'язаних з кожним клієнтом, і застосовується насамперед для кредитування великих компаній, які мають постійні та різноманітні зв'язки з банком. Визначення ціни кредиту за таким методом має на меті зниження кредитної ставки нижче від загальноприйнятого рівня для заохочення найвигідніших клієнтів.

Метод аналізу дохідності клієнта має певні недоліки: складність, громіздкість, необхідність розробки докладної звітності за доходами та витратами з обслуговування кожного клієнта.

Крім методів визначення кредитної ставки вартість кредиту залежить і від обраної системи встановлення та нарахування відсотків за позикою.

Відсоткові ставки за кредитами можуть бути **фіксовані**, якщо вони визначаються в момент видачі кредиту і залишаються незмінними впродовж усього періоду кредитування, або **плаваючими**, тобто такими, що переглядаються періодично зі зміною базової ставки. Коли відбувається загальне зниження ставок на ринку, для банку вигіднішою є **фіксована ставка** за кредитами, а в разі зростання – **плаваюча**.

Для визначення оптимальної для банку процентної ставки за кредитом розраховується мінімальна норма дохідності:

$$МНД = (\%B + M_{np}) \times \frac{n}{360} = \frac{D - B}{Kз}, \quad (2.7)$$

де % В – процентні витрати за залученими ресурсами, %;

M_{np} – мінімальна норма прибутку від кредитної операції, %;

Д – мінімально допустимий дохід за позикою як сума процентних та комісійних платежів, гр. од.;

В – операційні витрати банку з оформлення та обслуговування кредиту, гр. од.;

n – термін кредитування, дні;

$Kз$ – основна сума кредиту + відповідна сума обов'язкового резерву на коррахунку банку в НБУ.

Виходячи з цього, оптимальна процентна ставка за кредитом розраховується так:

$$R = \frac{D}{K} \times \frac{360}{n}, \quad (2.8)$$

де K – основна сума кредиту.

7. Порядок нарахування та сплати процентів

Розмір процентних ставок за кредитними операціями, порядок нарахування процентів, порядок їх стягнення визначаються у кредитному договорі.

Нарахування процентів – це технічна операція, яка проводиться банком з визначення, розрахунку та відображення у бухгалтерському обліку банку плати за користування коштами [4, с. 347].

Під відсотковими грошима (або коротко – відсотками) розуміють грошову винагороду за позичені гроші (капітал). Відсотки є, з одного боку, доходом кредитора, з іншого боку – це плата, яку здійснює позичальник за право тимчасово користуватися певною сумою позичкового капіталу.

У найпростішому вигляді для розрахунку відсотків можна скористатись такою формулою:

$$I = \frac{K \times P \times t}{100\% \times 360 \text{ днів (або 365)}}, \quad (2.10)$$

де I – розмір плати за користування коштами (доход кредитора);

K – сума кредиту;

P – відсоткова ставка, % (річна);

t – термін користування грошима (у днях).

Відсоткові гроші сплачуються кредитору у процесі їх нарахування або приєднуються до суми боргу. Таким чином будь-який борг має початкову та кінцеву величину.

Початкова сума боргу – це зобов'язання боржника на початок дії фінансової угоди. *Кінцева сума боргу* – це заборгованість на кінець терміну дії угоди, і вона більша від початкової суми на величину відсоткових грошей. Кінцева сума утворюється нагромадженням відсоткових грошей та їх додаванням до початкової суми, тому часто її ще називають *нарощеною сумою боргу*.

Якщо кожне нарахування відсотків проводиться від однієї суми (постійна база), то використана при цьому відсоткова ставка називається *простою*.

Якщо база (сума) для нарахування відсотків змінюється з кожним періодом нарахування, то говорять про складний спосіб нарахування відсотків,

а відсоткову ставку називають *складною*.

Розглянемо процес нагромадження простих відсотків, увівши умовні позначення:

K – початкова сума боргу;

S – кінцева сума боргу (нарощена сума);

I – відсоткові гроші, нараховані за весь термін (відсотки);

i – ставка відсотків у вигляді десяткового дробу ($\frac{p}{100\%}$);

n – термін позички ($\frac{t}{T}$).

Згідно з (1), формула простих відсотків матиме вигляд:

$$I_{np} = K \times n \times i. \quad (2.11)$$

Нарощена сума боргу з простими відсотками:

$$S = K + I. \quad (2.12)$$

Продовжимо перетворення формули:

$$S = K + I = K + K \times n \times i = K \times (1 + n \times i).$$

Отже:

$$S = K \times (1 + n \times i). \quad (2.13)$$

Вираз $(1 + n \times i)$ називається множителем нарахування простих відсотків.

Слід пам'ятати, що практика нарахування за простими відсотками використовується при наданні короткотермінових позичок, тобто на термін не більше одного року. Оскільки відсоткова ставка, як правило, встановлюється у розрахунку на рік, то якщо тривалість позички менша року, необхідно визначити, яка частина відсотків має бути заплачена кредитору.

Якщо кількість днів у році позначити через T , а кількість днів користування грошима – t , тоді термін користування грошима в роках n можна виразити дробом:

$$n = \frac{t}{T}. \quad (2.14)$$

Величини t та T можуть набувати різних числових значень. Наприклад, кількість днів можна обчислити точно (за календарними датами) чи наближено (якщо прийняти тривалість 1-го місяця рівною 30-ти дням). Тривалість року в обчисленнях теж може бути різною – 360 днів (наближене значення) чи 365 та 366 днів у високосному році. Тому можливі три варіанти обчислень, які дали назву трьом видам простих відсотків:

1) *звичайні відсотки* – якщо t визначається виходячи із того, що кожен місяць триває 30 днів, а $T = 360$ днів; таку практику нарахування іноді називають німецькою і використовують при обчисленні звичайних відсотків по депозитах (іноді такий метод має назву «30/360»);

2) *комерційні відсотки* – якщо t – точне, а $T = 360$ днів; цей метод називають банківським або французьким та використовують при обліку векселів (метод «факт/360»);

3) *точні відсотки* – якщо t – точне, а $T = 365$ (366) днів; цей спосіб найточніший і його називають англійським та використовують при зовнішньоекономічних операціях (метод «факт/факт»).

Слід пам'ятати, що дата надання та погашення боргу вважається одним днем при будь-якому способі обчислення відсотків.

Складні відсотки – це відсоткові гроші, при нарахуванні яких за базу приймається нарахування сума попереднього періоду. Процес нарахування та капіталізації складних відсотків можна записати як зростаючу геометричну прогресію:

$$S = K(1 + j)^m, \quad (2.15)$$

де j – ставка відповідного періоду, на який розбитий термін операції;

m – кількість періодів, протягом яких здійснюється нарахування боргу.

Вираз $(1+j)^m$ називається множителем нарахування складних відсотків.

Відсоткові гроші (проценти) будуть дорівнювати:

$$I_{\text{скл}} = S - K = K[(1+j)^m - 1]. \quad (2.16)$$

В окремих випадках нарахування та стягнення процентів може проводитись авансом у момент видачі кредиту (стягується дисконт).

Механізм погашення кредитної суми, нарахування і сплати відсотків визначається умовами кредитного договору, а саме: погашення заборгованості позичальника здійснюється, зазвичай, у такій черговості:

- прострочена заборгованість за нарахованими процентами;
- прострочена заборгованість за кредитом;
- строкова заборгованість за нарахованими процентами;
- строкова заборгованість за кредитом;
- пеня за порушення строків повернення кредиту та сплати процентів;
- штрафні санкції.

Одноразове погашення позики передбачає погашення боргу в повній сумі в строк, встановлений у кредитному договорі.

При погашенні позики на виплату передбачається періодичність повернення боргу, обумовлена з часом надходження виручки від продажу продукції (товарів), надання послуг та інших надходжень грошових коштів і згідно зі строками, вказаними у термінових зобов'язаннях.

8. Джерела, форми та способи забезпечення повернення банківських кредитів

Повернення банківських кредитів означає своєчасне і повне погашення позичальниками виданих їм кредитів і відповідних процентів за користування кредитними коштами.

Джерела повернення кредитів поділяються на *первинні* та *вторинні* (додаткові).

Первинним джерелом є прибуток позичальника (для юридичних осіб – виторг у готівковій або безготівковій формі, для фізичних осіб – заробітна плата або інші надходження). **Вторинним** джерелом є виторг від реалізації закладеного майна, перерахування коштів гарантом або страховою організацією.

Порядок використання банком первинних і вторинних джерел погашення позичок неоднаковий. Погашення кредитів за рахунок прибутку позичальника регулюється кредитним договором, договором застави, дорученням на перерахування відповідних коштів. Погашення здійснюється у день настання терміну платежу або в інший визначений період за наявності коштів на рахунку

клієнта. При погашенні кредитів готівкою клієнт у відповідні терміни вносить гроші до каси банку. Можливе подовження терміну погашення кредиту, якщо клієнт очікує надходження. Таким чином, механізм погашення кредиту в даному випадку представляє собою добровільне виконання клієнтом своїх платіжних зобов'язань перед банком, зафіксованих у кредитному договорі.

Погашення кредиту за рахунок вторинних (додаткових) джерел означає залучення банку в дію механізму примусового стягнення належного йому боргу. Даний механізм також має правове забезпечення (крім кредитного договору) у вигляді договору про заставу, гарантійного листа, договору поручительства, страхового полісу.

Використання додаткових джерел навіть за наявності зазначених юридичних документів вимагає від банку особливих умов і тривалого часу. Так, реалізація прав з повернення кредиту при використанні застави майна позичальника припускає звернення до суду або арбітражу, а також потребує дотримання визначених умов по суті заставного права зі сторонами, як банку, так і позичальника. У результаті виникає тривала процедура розгляду і задоволення позову банку. Використання гарантійних зобов'язань поручителя для погашення кредиту також потребує часу навіть у разі його готовності виконати ці зобов'язання.

Страхова організація відшкодує збиток банку від неповернення кредиту тільки після ретельного вивчення чинників виникнення кредитного ризику і за дотримання умов страхової угоди.

З огляду на трудомісткість роботи з вторинними джерелами і тривалість процедур включення їх до реального механізму погашення банківського кредиту, основний акцент при вирішенні питання про можливість видачі кредиту варто відводити первинному джерелу — прибутку. Якщо виникає серйозний сумнів у реальності використання прибутку як основного джерела погашення кредиту, у видачі його краще відмовити. Вторинні (додаткові) джерела лише підкріплюють первинні, але не замінюють їх.

Забезпечення не можна розглядати як основну умову видачі кредиту, забезпечення — додаткова гарантія повернення коштів і покриття збитків у випадку непогашення кредиту.

Забезпечення кредиту передбачає встановлення конкретного способу страхування банком ризику неповернення клієнтом кредиту. Якщо механізм погашення кредиту за рахунок виручки (доходу) і його закріплення у кредитних договорах є основною передумовою повернення кредиту, то визначення форм забезпечення повернення представляє собою гарантію цього повернення.

Існують такі форми забезпечення кредитів:

- застава;
- гарантія (порука);
- відступлення права вимоги (цесія);

- іпотека;
- страхування;
- стягнення пені і штрафів;
- створення банком резервів для покриття можливих втрат від кредитних операцій.

Розглянемо особливості їх здійснення детальніше.

Застава – це спосіб забезпечення зобов’язань. Підставами виникнення застави в Україні є закон і договір. Застава на підставі закону застосовується незалежно від волі сторін при відповідних правовідносинах, передбачених у законі. Найпоширенішою є застава, обумовлена договором, коли боржник добровільно віддає майно в заставу і оформляє це угодою з кредитором. Договір застави не може бути укладений поза кредитним договором.

Заставою забезпечується основний борг, включаючи відсотки, необхідні витрати заставодержателя по утриманню заставленого майна, відшкодування збитків, завданих прострочкою виконання (а у випадках передбачених договором або законом – неустойка (штраф, пеня), а також витрати на здійснення забезпеченої заставою вимоги.

Законом України «Про заставу» передбачені такі види застав (див. рис. 2.5):

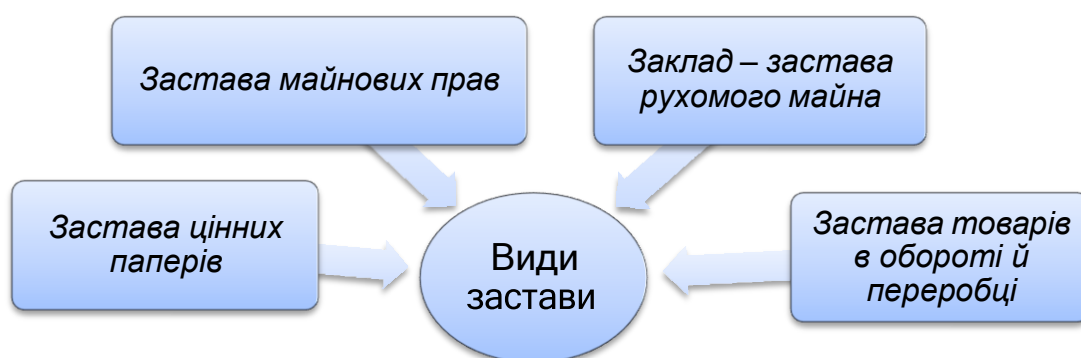

Рис. 2.5. Види застави, передбачені законодавством України

Предметом застави може бути майно, яке відповідно до законодавства країни може бути відчужено заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення. Отже можна зазначити, що предметом застави є не конкретні речі, а лише їх вартість.

Неустойка (штраф, пеня) визнається визначена законом або договором грошова сума, яку боржник повинен сплатити кредиторіві в разі невиконання або неналежного виконання зобов’язання, зокрема в разі прострочення виконання.

Неустойка (у вузькому значенні цього поняття) застосовується, як правило, за невиконання або неналежне виконання майнового зобов’язання у вигляді прострочення і стягується одноразово за кожний факт порушення у

відсотковому відношенні до суми невиконаного або неналежне виконаного зобов'язання або його частини. Неустойка застосовується у випадках прострочення виконання майнових (а не грошових) зобов'язань. Її розмір визначається законом або договором у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання.

Гарантія (порука) – це угода, яка укладається між банком і гарантом шляхом видачі останнім гарантійного листа і прийняття цього листа до виконання банком. Гарантами можуть бути будь-які фінансово стабільні юридичні особи і банки. Строк дії гарантії встановлюється на 10-15 діб більше від строку погашення позички. Якщо позичальник не сплачує боргу, то він у безспірному порядку стягується з рахунку гаранта.

Відступлення (цесія) на користь банку вимог і рахунків позичальника до третьої особи означає передання банку-кредитору права спрямовувати виручку за цими вимогами і рахунками безпосередньо на погашення позички при настанні строку її повернення. Цесія здійснюється на підставі укладеної угоди, але якщо клієнт має поточний рахунок у банку, то умову цесії можна обумовити наперед.

Відповідно до п.п. 14.1.255 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України відступленням права вимоги є операція з переуступки кредитором прав вимоги боргу третьої особи новому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу кредитору або без такої компенсації.

Іпотека – це різновид застави нерухомого майна (головним чином землі і будівель) з метою одержання позички в банку. Іпотека надає право банку переважного задоволення його вимог боржника в межах вартості зареєстрованої застави [9].

Страхування як форма забезпечення зобов'язань здійснюється у формі страхування відповідальності позичальника або у формі страхування кредитного ризику.

Стягнення пені і штрафів – своєрідна плата боржника за несвоєчасне виконання договірних зобов'язань. Змістові і правові характеристики пені та штрафу різняться.

Штраф – різновид неустойки, який може бути визначений у кількох варіантах, а саме: 1) штраф у конкретній грошовій сумі; 2) штраф у відсотковому відношенні до суми всього зобов'язання або до невиконаної його частини; 3) штраф у розмірі вартості предмета зобов'язання; 4) штраф у кратному розмірі предмета зобов'язання.

Особливістю **пені** як штрафної економічної санкції є те, що вона встановлюється у відсотковому відношенні до простроченої суми, причому за кожний день прострочення, доки зобов'язання не буде виконане. Тобто це санкція, розмір якої збільшується залежно від продовження правопорушення.

Залежністю суми пені від кількості днів (терміну) прострочення виконання вона відрізняється від неустойки як санкції за господарське правопорушення.

Створення банком резервів для покриття можливих втрат від кредитних операцій. Загальний обсяг виданих кредитів складає кредитний портфель комерційного банку, який класифікується за ризиком. Банк оцінює ризик невиконання боржником/контрагентом зобов'язань та формує резерв у повному обсязі незалежно від розміру його доходів за станом на перше число кожного місяця, наступного за звітним. Резерв використовується на покриття безнадійної заборгованості, яка виникла внаслідок кредитної діяльності банку.

Крім зазначеного, до способів забезпечення повернення банківських кредитів відносяться такі дії [2, с.31]:

1. Банк намагається мати справу з постійними клієнтами.
2. Банк обмежує терміни кредитування.
3. Банк поступово розвиває свої кредитні відносини з клієнтами, включаючи і тих, із якими він уже працює.

На малих кредитних сумах можна цілком оцінити клієнта: оцінити його добропорядність, акуратність, юридичну грамотність; простежити, наскільки акуратний у виплаті податків, в оформленні платіжних документів.

4. Банк за можливістю формалізує процеси видачі кредитів.

Це допускає розробку відповідних процедур, пакетів документів, які необхідно отримати від позичальників, критеріїв задоволення кредитних заявок, оцінки кредитоспроможності тощо.

5. Банк домагається, щоб максимальне число кредитів мало забезпечення в тій чи іншій формі.

6. Банк активно утримується від прийняття як забезпечення своїх кредитів неліквідного товару або іншого подібного майна, сумнівних цінних паперів (незабезпечених банківських акредитивів, неакцептованих векселів і т. п.).

7. Банк страхує видані позички і, можливо, проценти по них. При цьому кращим вважається тристоронній договір між банком, позичальником і страховиком.

8. Банк включає у кредитний договір арбітражне застереження про те, що у разі виникнення суперечки між учасниками він передається на розгляд до суду.

9. На останніх етапах кредитного процесу, банк активно використовує свою службу економічної безпеки, що повинна діяти жорстко, але в рамках законності, доводячи справу у разі необхідності до суду.

Питання для самоконтролю

1. Яке призначення і зміст має кредитна справа позичальника?
2. Коротко охарактеризуйте зміст кредитної заявки.
3. Які засоби правового забезпечення повернення банківських кредитів існують?

4. Що означає поняття «мінімальна норма дохідності» у банківській діяльності?
5. Проаналізуйте переваги і недоліки застави, поруки, гарантії як правових форм повернення кредитів.
6. Проаналізуйте особливості застосування методів і формул розрахунку процентної ставки за кредит.
7. Розкрийте сутність та особливості сплати комісії як додаткового елемента ціни банківського кредиту.
8. У чому полягають особливості надання кредитів на основі відкриття кредитної лінії, контокоренту, рахунку з овердрафтом?
9. Чим відрізняється режим дії звичайних позичкових рахунків та спеціальних?
10. У чому полягає сутність контролю за своєчасним поверненням позички?
11. Які форми забезпечення зобов'язань ви можете перелічити?
12. Чи є відмінність у застосуванні неустойки, штрафу та пені?

Тема 3. Оцінювання кредитоспроможності позичальника

План

1. Кредитоспроможність позичальника та основні джерела інформації для її визначення
2. Фінансові коефіцієнти, рекомендовані для визначення інтегрального показника фінансового стану боржника-юридичної особи
3. Аналіз проектів, що кредитуються
4. Визначення кредитоспроможності фізичних осіб

1. Кредитоспроможність позичальника та основні джерела інформації для її визначення

Основною метою кредитних операцій є їх надійність і прибутковість для банку. При обґрунтуванні доцільності і виборі форм кредитування позичальника банки вдаються до кредитного аналізу, під час якого ретельно вивчаються всі документи, надані клієнтом. Зазначимо, що методики аналізу кредитної заявки регламентуються кредитною політикою банку і закріплені його внутрішніми положеннями та інструкціями. Методики бувають двох типів:

- ретельні – для інвестиційних чи особливо ризикових проектів при значних обсягах фінансування;
- спрощені методики.

Для подання заключного експертного висновку в Кредитний комітет банку спеціалісти (інспектори) кредитного відділу банку проводять оцінку кредитоспроможності клієнта.

Згідно з «Положенням про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями»: **кредитоспроможність** – наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

З практичної точки зору, **оцінка кредитоспроможності позичальника** – це процес відбору й аналізу показників, що впливають на величину кредитного ризику, їх аналіз і систематизація.

Головною метою процесу аналізу кредитоспроможності позичальника є оцінювання індивідуального кредитного ризику й виявлення джерел повернення основної суми боргу та процентів за кредитом, а не аналіз фінансового стану клієнта як такого.

Окремі автори наголошують, що мета визначення кредитоспроможності полягає у створенні інформаційної бази для ухвалення рішення про кредит. Основне джерело інформації – фінансові звіти позичальника (звіт про фінансовий стан, звіт про сукупний дохід та ін.). Фінансова звітність боржника-юридичної особи, що подається до банку, повинна бути засвідчена підписами керівника, головного бухгалтера (за наявності такої посади) та відбитком печатки.

Визначення кредитоспроможності – це комплексний процес, який включає оцінку:

1) **якісних показників:** менеджменту (репутації, іміджу, стратегії розвитку) підприємства та його ситуації на ринку факторів виробництва і збуту продукції;

2) **кількісних показників.** Під час оцінки фінансового стану організації здійснюється структурний аналіз бухгалтерської звітності і розрахунок системи обраних фінансових показників.

Систематизація отриманих результатів може зводитись до присвоєння позичальникам певного рейтингу.

Метод рейтингової оцінки ґрунтується на присвоєнні певної оцінки (бала) за значення інтегрального показника, який визначається з урахуванням значень фінансових коефіцієнтів, їх вагових значень залежно від величини підприємства (велике, середнє чи мале), видів економічної діяльності відповідно до встановленої центральним банком шкали для інтерпретації значень інтегрованого показника фінансового стану боржника.

На даному етапі розвитку банківської справи кредитний рейтинг використовується не лише для визначення кредитоспроможності позичальника, а також як елемент системи управління кредитним ризиком.

Згідно методичних роз'яснень НБУ, оцінювання кредитоспроможності – це оцінювання індивідуального кредитного ризику, пов'язаного з окремим позичальником. Методики оцінювання кредитоспроможності юридичних і фізичних осіб різняться.

Здійснюючи оцінку фінансового стану юридичної особи банк розраховує інтегральний показник фінансового стану боржника-юридичної особи із застосуванням багатофакторної дискримінантної моделі за формулою:

$$Z = a_1 K_1 + a_2 K_2 + \dots + a_n K_n - a_0, \quad (3.1)$$

де Z – інтегральний показник;

$K_1, K_2 \dots K_n$ – фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника-юридичної особи для великого або середнього підприємства (для малого підприємства – коефіцієнти МК1, МК2... МКп).

$a_1, a_2 \dots a_n$ – параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно актуалізуються НБУ на підставі даних фінансової звітності боржників-юридичних осіб та залежно від виду їх економічної діяльності;

a_0 – вільний член дискримінантної моделі, значення якого щорічно актуалізуються НБУ.

Для конкретного боржника вибір моделі з певним набором коефіцієнтів-показників та вагомістю коефіцієнтів залежить від виду його економічної діяльності та приналежності підприємства до великого, середнього чи малого. Усі можливі моделі розрахунку інтегрального показника представлені у відповідних додатках вищезгаданого Положення НБУ [1].

2. Фінансові коефіцієнти, рекомендовані для визначення інтегрального показника фінансового стану боржника–юридичної особи

Для здійснення оцінки фінансового стану позичальника-юридичної особи використовують ряд показників, що піддаються групуванню.

1. Показники платоспроможності визначають достатність ліквідних активів для покриття позичальником його зобов'язань і вимірюються співвідношенням між різними групами ліквідних активів і короткостроковими зобов'язаннями позичальника перед банком та іншими кредиторами.

Платоспроможність позичальника НБУ рекомендує визначати за такими показниками (див. табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Методика визначення платоспроможності за рекомендаціями НБУ

Фінансовий коефіцієнт	Позначення в моделі	Формула розрахунку	Економічний зміст
Коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	К₁, МК₁	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	Характеризує здатність підприємства покривати поточні зобов'язання оборотними активами
Проміжний коефіцієнт покриття	К₂, МК₂	$\frac{\text{Монетарні оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	Свідчить про здатність підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями монетарними оборотними активами. Характеризує очікувану платоспроможність боржника в короткостроковому періоді

2. Показники фінансової стійкості характеризують забезпеченість підприємства власними джерелами формування основних та обігових коштів.

Фінансову стійкість позичальника НБУ рекомендує визначати за такими показниками (див. табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Методика визначення фінансової стійкості боржника за рекомендаціями НБУ

Фінансовий коефіцієнт	Позначення в моделі	Формула розрахунку	Економічний зміст
1	2	3	4

1	2	3	4
Коефіцієнт фінансової незалежності	К₃, МК₃	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу пасив}}$	Свідчить про питому вагу власного капіталу у загальному обсязі джерел фінансування. Характеризує ступінь залежності підприємства від позичкових джерел фінансування
Коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом	К₄, МК₄	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Необоротні активи}}$	Характеризує рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства

3. Показники рентабельності та інші показники ефективності позичальника засвідчують частку чистого прибутку на одиницю активів чи пасивів; їх обчислюють як співвідношення між чистим прибутком і окремими статтями активів чи пасивів, виражене у відсотках, а також включають показники, що характеризують ефективність використання активів.

За методичними роз'ясненнями НБУ їх рекомендується визначати за такими показниками (див. табл. 3.3):

Таблиця 3.3

Методика визначення показників ефективності діяльності боржника
за рекомендаціями НБУ*

Фінансовий коефіцієнт	Позначення в моделі	Формула розрахунку	Економічний зміст
1	2	3	4
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	К₅	$\frac{\text{Чистий прибуток/збиток}}{\text{Інвестований власний капітал}}$	Характеризує ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власником
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	МК₅	$\frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{Кредиторська заборгованість}}$	Здатність підприємства розраховуватися за кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги виручкою від реалізації продукції
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ)	К₆, МК₆	$\frac{\text{Фінансові результати від операційної діяльності (ЕВІТ)}}{\text{Чиста виручка від реалізації}}$	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності до оподаткування та здійснення витрат, пов'язаних із запозиченнями

1	2	3	4
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (EBITDA)	K_7	Фінансові результати від операційної діяльності до оподаткування фінансових витрат та нарахування амортизації EBIT Чиста виручка від реалізації + інші операційні доходи	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності до оподаткування, здійснення фінансових витрат та нарахування амортизації
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами до оподаткування	MK_7	Фінансовий результат до оподаткування Разом чисті доходи	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами до оподаткування
Коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	K_8, MK_8	Чистий прибуток/ збиток Валюта балансу (актив)	Характеризує ефективність використання (рентабельність) активів підприємства
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	K_9, MK_9	Чиста виручка від реалізації Оборотні активи	Характеризує ефективність використання оборотних активів підприємства
Коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (EBITDA)	K_{10}	Фінансові результати від операційної діяльності до оподаткування фінансових витрат та нарахування амортизації (EBITDA) Довгострокові та поточні зобов'язання	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок внутрішніх фінансових джерел
Коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами до оподаткування	MK_{10}	Фінансовий результат до оподаткування Довгострокові та поточні зобов'язання	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок фінансового результату

Якщо під час розрахунку фінансового коефіцієнта знаменник формули дорівнює нулю, то під час розрахунку інтегрального показника береться значення фінансового коефіцієнта, що дорівнює 1 (за винятком фінансових коефіцієнтів K_5 , K_6 , K_7 , MK_6 , MK_7 , за якими береться значення, що дорівнює 0). Якщо знаменник коефіцієнта K_5 дорівнює нулю або має від'ємне значення, то для розрахунків береться значення коефіцієнта, що дорівнює нулю.

За результатами оцінки фінансового стану позичальник відноситься до відповідного класу. Таким чином рейтингова модель, рекомендована НБУ зводиться до визначення класу позичальника – від 1 до 9. Якщо рівень забезпечення за окремою кредитною операцією не відповідає умовам визначеного класу, то позичальника слід віднести на клас нижче, а якщо забезпечення є першокласним, то клас позичальника можна підвищити.

Крім аналізу фінансового стану позичальника, аналіз кредитоспроможності включає також:

- *аналіз юридичного статусу підприємства*: форма власності, установчі документи, статут, склад засновників, дозволені види діяльності, повноваження керівників, наявні акції, дочірні структури, минулі та поточні судові розгляди;

- *банківська історія клієнта*, включаючи аналіз думок обслуговуючих клієнта співробітників, рух коштів по рахунках, попередня кредитна історія, виконання зобов'язань, минулі судові розгляди, штрафні санкції тощо;

- *якість менеджменту*: професіоналізм керівництва та його ділова репутація;

- *конкурентні переваги підприємства*, ринкова позиція позичальника та його залежність від циклічних і структурних змін в економіці та галузі промисловості; наявність патентів, торгових марок, імідж клієнта, репутація серед клієнтури («goodwill» – гудвіл); наявність державних замовлень і державна підтримка позичальника.

3. Аналіз проектів, що кредитуються

Для зниження кредитного ризику крім визначення кредитоспроможності провадиться також аналіз проекту, що кредитується. Певні елементи повинні бути проаналізовані в тісному зв'язку з оцінкою кредитоспроможності позичальника:

- співвідношення між розміром пропонованого до фінансування нового проекту і власним капіталом позичальника, а саме: співвідношення «власний капітал/борг» після передбачуваного фінансування;

- коефіцієнт обслуговування боргу проекту, включаючи непогашену заборгованість діючого підприємства і його передбачуваний (екстрапольований) прибуток;

- взаємозв'язок нового пропонованого проекту з поточною діяльністю позичальника: чи вносить цей проект синергію в діюче підприємство; чи підсилює його конкурентні переваги; чи розширює або зміцнює поточну діяльність підприємства; чи змінить проект наявну основну стратегію підприємства; чи представляє він диверсифікованість порівняно з існуючими видами діяльності.

Оцінка проекту повинна здійснюватися на основі наданої позичальником

документації, тобто бізнес-плану, обґрунтування здійсненності проекту, кредитної пропозиції, опису угоди, з усіма стосовними до справи документами.

У бізнес-плані відображається ринковий потенціал проекту, а саме: сутність проекту, потенційні ринки збуту нового товару, оцінка конкуренції з боку інших товаровиробників, маркетинг нового товару, виробничий, фінансовий, організаційний, юридичний плани реалізації проекту, обсяг необхідних фінансових ресурсів, порядок використання кредиту і графік погашення за рахунок прибутків від виробництва і реалізації нововведень.

У разі складних угод та інвестиційних проектів банк може залучити спеціалізованого консультанта. Оцінка проекту включає такі елементи:

- аналіз цілей проекту. Відповідь на запитання, чому позичальник не може профінансувати проект із власного прибутку чи резервів шляхом випуску і продажу нових акцій;

- оцінка загальної концепції і стратегії проекту за допомогою підготовки SWOT аналізу (англ. аббревіатура: сильні сторони – слабкі сторони – можливості – загрози) нового проекту на підставі наданої інформації;

- аналіз «4Р» маркетингу: product (продукт), price (ціна), place (місце, збут), promotion (просування);

- наявність цільових ринків (Київ, Україна, СНД, Європа);

- частка на специфічних ринках і обсяг продажів;

- конкурентні фактори (рушійні сили): можливості покупців; можливості постачальників, замінники; труднощі з виходом на ринок; інтенсивність конкуренції між діючими учасниками ринку; як виглядає підприємство порівняно з головними конкурентами (SWOT аналіз);

- виробнича чи інша діяльність (торгівля, будівництво, транспорт). Розташування: легкий доступ; близькість постачальників і клієнтів;

- сучасність оснащення, устаткування, технологічного процесу;

- постачальники, сировина, комплектуючі: чи є вони в наявності; чи бувають збої в одержанні електроенергії і т. ін.;

- робоча сила: потреба; труднощі із залученням висококваліфікованих фахівців на місці реалізації проекту;

- менеджмент: хто буде відповідальним за виконання проекту;

- витрати по проекту: як вони були оцінені; наскільки вони реалістичні; графік проведення витрат; метод оцінки внеску у вигляді товарів; розмір уже понесених витрат; чи включені непередбачені витрати;

- джерела фінансування: оцінка джерел фінансування; хто надає власний капітал; хто ще надає кредити;

- фінансові прогнози: прибутків і збитків, звіти про грошові потоки, таблиці погашення боргу і виплати процентів, вимоги до оборотних коштів. Ключові операційні висновки. Аналіз чутливості проекту при різних допущеннях (перемінних);

- відповідність українському природоохоронному законодавству;
- будь-які інші нормативні вимоги до проекту;
- специфічні ризики проекту: технологічний ризик; виробничий ризик; ризик, пов'язаний з постачанням сировини; прийнятність продукції для споживача.

Оцінка проекту при фінансуванні короткострокових комерційних угод має включати такі складові експертизи:

- аналіз обґрунтування планованого виторгу від реалізації продукції;
- аналіз обґрунтування повернення кредиту;
- об'єкт кредитування (ціль кредиту);
- термін кредиту;
- суб'єкт кредитування (де позичальник має рахунки?);
- розмір кредиту (співвідношення розміру власних засобів і суми кредиту);
- порядок погашення кредиту;
- строк окупності проекту;
- місце розташування контрагента і позичальника;
- аналіз можливості контролю з боку банку.

Вибираючи проект, комерційний банк особливу увагу повинен приділяти перевірці відповідності бізнес-плану фактичному стану справ, а також враховувати незалежність виконавця від факторів, тобто ризиків проектів. До найважливіших ризиків, що повинні оцінюватися, можуть належати технічні та комерційні.

Технічні ризики інвестиційних проектів включають можливість: затримки науково-дослідних робіт, що входять до інвестиційного проекту і становлять його сутність, неотримання запланованих технічних параметрів у ході конструкторських і технологічних розробок і т. ін.

До комерційних ризиків інвестиційних проектів відносяться ризики:

- неправильного вибору економічних цілей проекту;
- неправильної оцінки необхідних фінансових ресурсів;
- недотримання термінів проекту;
- незабезпечення поточних постачань по проекту;
- неправильної оцінки ринку збуту, взаємодій з контрагентами і партнерами;
- непередбачених витрат і перевищення кошторису проекту;
- ризики, пов'язані із забезпеченням прав власності по проекту;
- ризики непередбаченої конкуренції і т. ін.

4. Визначення кредитоспроможності фізичних осіб

Щодо визначення кредитоспроможності фізичних осіб, Положенням НБУ [1] передбачені певні критерії. Так, банк здійснює оцінку фінансового стану фізичної особи, якій надано кредит, у тому числі тієї, яка є суб'єктом господарювання, на підставі аналізу кількісних та якісних показників.

До якісних характеристик боржника – фізичної особи належать:

- загальний матеріальний стан клієнта (наявність у власності майна, крім майна переданого у заставу);
- соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо);
- вік клієнта.

Банк оцінює якісні показники на підставі достовірних документів, у тому числі відповідних копій документів, засвідчених в установленому законодавством порядку.

До кількісних показників оцінки фінансового стану боржника – фізичної особи належать:

- сукупний чистий дохід (щомісячні сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання, крім зобов'язань перед банком, що здійснює оцінку фінансового стану боржника-фізичної особи з метою формування резерву;
- накопичення на рахунках в банку (інформація надається за бажанням боржника-фізичної особи);
- коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника-фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом (зокрема співвідношення сукупних доходів і витрат/зобов'язань боржника-фізичної особи; співвідношення обсягу боргу за кредитом до вартості об'єкта кредитування/застави; співвідношення щомісячних витрат боржника на обслуговування боргу до обсягу його щомісячних доходів тощо).

Кількісно вказані коефіцієнти можуть бути розраховані за такою методикою:

- 1). Коефіцієнт, що характеризує поточну платоспроможність позичальника-фізичної особи (КПП), визначається за формулою:

$$КПП = \frac{СЧД}{ЩЗ_{кр}}, \quad (3.1)$$

де КПП – коефіцієнт поточної платоспроможності позичальника-фізичної особи;

СЧД – сукупний чистий дохід позичальника за місяць;

ЩЗкр – щомісячні зобов'язання позичальника щодо погашення кредиту та сплати процентів за ним.

2). Сукупний чистий дохід позичальника визначається як різниця між щомісячними очікуваними сукупними доходами позичальника та сукупними витратами та зобов'язаннями:

$$\text{СЧД} = \text{СД} - \text{СВ}, \quad (3.2)$$

де СД – сукупні доходи позичальника, підтверджені відповідними документами. Також ураховуються сукупні доходи поручителя, підтверджені відповідними документами (у разі укладання договору поруки);

СВ – сукупні витрати позичальника. Щомісячний мінімальний рівень сукупних витрат позичальника не може бути меншим за визначену банком суму для конкретного кредитного продукту.

3). Рівень забезпечення кредиту (ЗК) визначається як співвідношення заставної вартості запропонованого забезпечення і суми кредиту та процентів за ним:

$$\text{ЗК} = \left(\frac{BЗ}{C_{кр} + B_{кр}} \right), \quad (3.3)$$

де ВЗ – заставна вартість забезпечення, визначена відповідним структурним підрозділом на підставі висновку незалежного експерта;

$C_{кр}$ – сума кредиту;

$B_{кр}$ – нараховані проценти за один місяць користування кредитом.

Оптимальні значення цих коефіцієнтів банк установлює самостійно з урахуванням видів кредитів і залежно від форми їх надання, цільового призначення, строку користування, наявності забезпечення, способу сплати тощо. Вважається, що без проблем фізичні особи можуть погашати банківський кредит, якщо регулярні виплати становлять не більше, ніж 15% сімейного бюджету.

Банк для розрахунку кількісних показників ураховує доходи, факт отримання яких протягом дії договору підтверджується достовірними документами, виданими третьою особою [довідка з місця роботи, довідка про доходи, виписка (довідка) банку з рахунку про рух коштів] або банком-кредитором, який є роботодавцем боржника – фізичної особи або здійснює обслуговування його рахунку.

Питома вага кількісних показників у загальній оцінці фінансового стану

боржника – фізичної особи має становити не менше ніж 70%.

Банк визначає періодичність здійснення оцінки поточного фінансового стану боржника – фізичної особи самостійно з урахуванням стану обслуговування боргу, але не рідше ніж один раз на рік (або за результатами фінансового року).

На підставі результатів оцінки фінансового стану боржників – фізичних осіб визначається клас боржника – фізичної особи (див. табл. 3.4).

Банк у разі наявності в боржника-фізичної особи характеристик, які відповідають різним класам, має віднести такого боржника до нижчого класу. Під час визначення кредитоспроможності й оцінювання фінансового стану позичальників-фізичних осіб, які отримують кредит як підприємці, мають ураховуватися також подібні показники, що встановлюються для юридичних осіб, у тому числі такі якісні та кількісні показники:

- менеджмент (рівень менеджменту, ділова репутація та зв'язки в діловому оточенні, готовність та спроможність клієнта нести особисту відповідальність за виконання кредитних зобов'язань тощо);
- фактори ринку (вид галузі, оцінка привабливості товарів/послуг, що виготовляються/надаються клієнтом; ринок таких товарів/послуг, рівень конкуренції у сфері діяльності клієнта, тривалість діяльності на конкретному ринку тощо);
- прогноз руху грошових потоків (співвідношення власного капіталу та розміру кредиту, співвідношення грошових оборотів за місяць та суми кредиту тощо).

Результати оцінювання фінансового стану позичальників банку підписує відповідний працівник банку (філії), що її проводив, оригінал у паперовому вигляді долучається до кредитної справи позичальника. Результати аналізу кредитоспроможності клієнтів мають зберігатися в банку відповідно до строків зберігання документів з кредитування, встановлених законодавством України,

З досвіду організації банківського споживчого кредитування відомі такі методи визначення кредитоспроможності: логічний та скоринговий.

Логічний метод спирається на експертну оцінку з прогнозуванням і припускає зважений аналіз особистих якостей і фінансового стану потенційного позичальника.

Таблиця 3.4

**Класифікація боржників – фізичних осіб
за характеристиками показників**

	Характеристики
Клас А: фінансовий стан добрий	сукупний чистий дохід боржника-фізичної особи перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу, яке за рівнем ліквідності належить до I-IV груп, визначених Положенням; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника - фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, перевищують їх оптимальні значення.
Клас Б: фінансовий стан задовільний	сукупний чистий дохід боржника-фізичної особи є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, простежується негативна тенденція (зміна місця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань боржника-фізичної особи, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення боргу); коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника-фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не нижчі, ніж їх оптимальні значення.
Клас В: фінансовий стан незадовільний	сукупний чистий дохід боржника-фізичної особи є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, наявні негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та/або його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань боржника-фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення боргу; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника - фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, є несуттєво нижчими, ніж їх оптимальні значення.
Клас Г: фінансовий стан критичний	сукупний чистий дохід боржника-фізичної особи є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника - фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі, ніж їх оптимальні значення.

Скоринговий метод ґрунтується на бальній системі аналізу кількісних та якісних показників. В основу скорингу покладено припущення, що особи з подібними соціальними показниками поведуть себе однаково. Такі бальні системи оцінки створюються банками на основі емпіричного підходу з використанням математичного чи факторного аналізу. Уперше техніка кредитного скорингу була запропонована американським економістом Д.

Дюраном у 1941 р. Перевагою методу є швидкість результату – скоринг дозволяє провести експрес-аналіз заявки на кредит (анкети) у присутності клієнта. Недоліком техніки є визначення тих характеристик, які необхідно включити в модель і які вагові коефіцієнти мають їм відповідати.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте мету визначення кредитоспроможності.
2. Який нормативний документ регламентує загальний порядок визначення кредитоспроможності боржників банку?
3. Який вигляд має модель розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи?
4. Які зовнішні і внутрішні джерела інформації про кредитоспроможність потенційного позичальника може використовувати банк?
5. Які особливості застосування методу коефіцієнтів у процесі аналізу кредитоспроможності клієнта?
6. Що таке кредитний скоринг?
7. Назвіть основні якісні та кількісні показники, які мають урахувати банки, оцінюючи кредитоспроможність позичальників – фізичних осіб.
8. Які показники оцінюють ефективність використання основного та обігового капіталів позичальника?

Тема 4. Особливості організації кредитного процесу в окремих галузях економіки

План

1. Підприємства АПК як суб'єкт кредитних відносин
2. Державна кредитна підтримка виробників аграрної сфери
3. Особливості банківського кредитування сільгоспвиробників
4. Кредитування торговельних підприємств
5. Особливості надання й погашення окремих видів банківських кредитів
 - 5.1. Банк як суб'єкт лізингового кредиту
 - 5.2. Ломбардний кредит (кредит під заставу цінних паперів)
 - 5.3. Іпотечний кредит
 - 5.4. Консорціумний кредит
 - 5.5. Факторинговий кредит
 - 5.6. Кредити банків, пов'язані з вексельним обігом
 - 5.7. Контокорентний кредит

1. Підприємства АПК як суб'єкт кредитних відносин

Як суб'єкту кредитних відносин, що зацікавлений у використанні позичкового капіталу, підприємствам АПК притаманний цілий комплекс специфічних особливостей, що широко представлений у наукових дискусіях, а саме: довготривалість виробничих процесів, сезонний характер виробництва і реалізації продукції, вплив природно-кліматичних факторів, що підвищують ризиковість втрати коштів, відсутність застави для забезпечення довгострокових кредитів тощо.

Загалом ці фактори можна розділити на дві групи:

1. Природно-кліматичні:

- використання землі як основного засобу виробництва. Її якість і родючість впливає як на організацію виробництва, так на його результати;
- неможливість (за окремими винятками) організації поточного виробництва, яке потребує значних обсягів фінансування з різними термінами окупності;
- наявність сезонного розриву між вкладенням коштів та їх надходженням від реалізації виробленої продукції;
- підтримка безперервності процесів відтворення в агропромисловому виробництві, що потребує постійного та своєчасного вкладення коштів та своєчасного надання кредитів;
- необхідність тримати в обороті значний запас сировини та матеріалів, що уповільнює швидкість обігу коштів і потребує відповідних форм кредитного забезпечення необхідного обсягу оборотних засобів;
- використання значної частки продукції як сировини для продовження процесу виробництва, що потребує специфічного кредитного забезпечення як за

формою, так і за терміном;

- потреба у швидкій переробці або реалізації виробленої продукції, яка не може довгий час зберігатись, що потребує гарантованих видів оплати.

2. Соціально-економічні та політичні:

- значне відставання агропромислового виробництва від інших галузей народного господарства у рівні фондоозброєності праці, що потребує значного обсягу інвестиційного забезпечення галузі, в тому числі кредитного характеру;

- надмірний моральний і фізичний знос засобів виробництва, що викликає потребу у значних довгострокових вкладеннях;

- недостатній рівень забезпечення аграрного сектору авансовими платежами, що збільшує потребу у кредитному забезпеченні галузі;

- значно нижчий рівень рентабельності сільського господарства порівняно з іншими галузями економіки;

- випередження темпів росту витрат виробництва над темпами зростання реалізаційних цін на вироблену продукцію;

- нестабільність податкового навантаження, що унеможливорює фінансове планування;

- зростання заборгованості за реалізовану сільськогосподарську продукцію, що потребує вдосконалення системи розрахунків та збільшує потребу в додатковому фінансовому забезпеченні галузі;

- специфічність застави та її зміни ціни, зокрема землі та майна спеціалізованих виробництв;

- невідповідність ступеня ризику та прибутковості для банків: порівняно з іншими галузями економіки аграрний сектор є дуже високоризикованою галуззю, з відносно низьким рівнем прибутковості.

Кредитоємність та низький рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва робить його неконкурентоспроможним порівняно з іншими галузями економіки при залученні банківських кредитів.

2. Державна кредитна підтримка виробників аграрної сфери

Стимулювання банківського кредитування підприємств АПК було започатковано з 2000 року. Підкреслимо, що ключовим чинником зростання залучення кредитів підприємствами аграрної сфери є вартість позичкових коштів. В Україні, на державному рівні, регулярно приймаються нормативно-правові акти, якими передбачається пільговий порядок кредитування суб'єктів аграрного господарювання. Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» здійснюється фінансова підтримка виробників сільськогосподарської продукції. Можливість здешевлення кредитів полягає у використанні:

- кредитної субсидії;

- механізму компенсації лізингових платежів (див. рис. 4.1).

Реалізація процедур компенсації частини кредитних ставок і лізингових платежів залежить від наявності бюджетних ресурсів. Нестача необхідних коштів у державному бюджеті призводить до того, що таке відшкодування або відкладається, або не здійснюється взагалі. Так, Постановою Кабміну коштів на компенсацію лізингових платежів у найближчий період непередбачено.

Існує думка, що цей механізм призводить до значних витрат бюджетних ресурсів, які потрапляють не до сільгоспвиробників, а до власників комерційних банків. Під час прийняття рішення щодо надання компенсації перевага надається позичальникам:

у першу чергу – які мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 10 млн. гривень;

у другу чергу – які провадять діяльність з вирощування та розведення великої рогатої худоби молочних порід, іншої великої рогатої худоби.

Таким чином вирішити питання з кредитним забезпеченням галузі за умови державної кредитної підтримки, на жаль, не вдалось.

Нині єдиним механізмом фінансової підтримки сільгоспвиробників залишається кредитна субсидія. Режим кредитної субсидії полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валютах.

Під час оформлення кредитних угод, що укладаються комерційними банками з сільськогосподарськими товаровиробниками, встановлюється відсоткова ставка, згідно з якою нараховується сума плати за користування кредитами комерційних банків на загальних підставах.

Субсидуванню підлягає частина плати (процентів) за кредитом, сума якого використовується за цільовим призначенням на потреби виробництва (див. рис. 4.2).

Рис. 4.1. Механізми державної фінансово-кредитної підтримки підприємств АПК

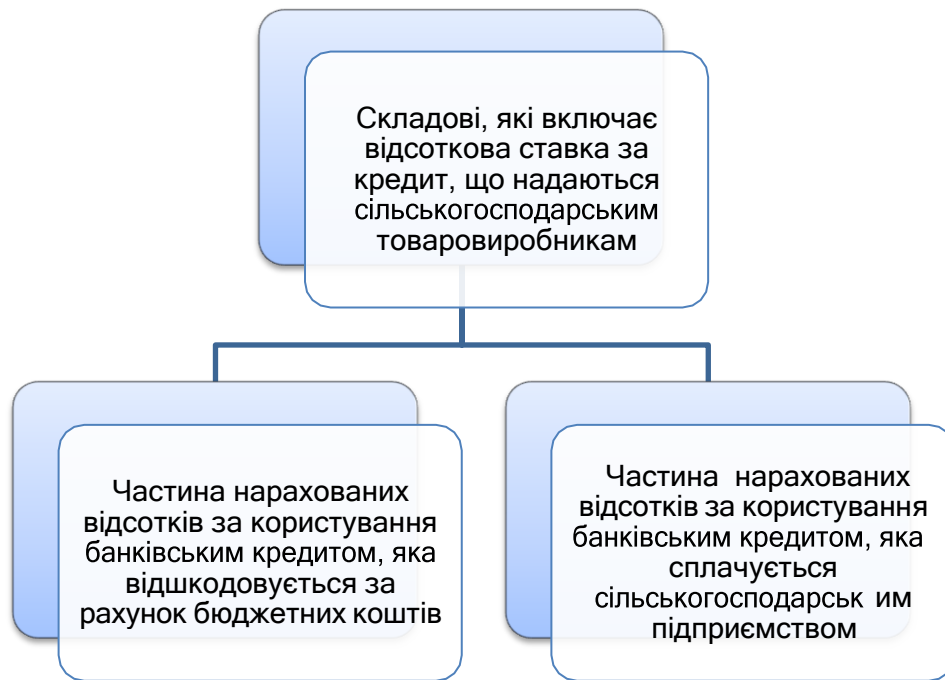

Рис. 4.2. Нарахування плати за банківськими кредитами підприємствам АПК, що отримали кредитну субсидію

При використанні кредитної субсидії, різниця між відсотковою ставкою кредитів Національного банку України, які надаються комерційним банкам, і пільговою відсотковою ставкою, за якою банки можуть надавати кредити сільськогосподарським підприємствам, повинна відшкодовуватися комерційним банкам із коштів державного бюджету.

Компенсація надається на конкурсній основі суб'єктам господарювання агропромислового комплексу – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності за укладеними кредитними договорами при умові, що сума відсотків за користування кредитами та розмір плати за надання інших банківських послуг, пов'язаних з цим кредитом (розрахункове обслуговування кредиту, розгляд кредитного проекту, управління кредитами, консультаційні послуги тощо), не перевищує 30 відсотків річних.

Компенсація надається у розмірі 50 відсотків облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами за кредитами, залученими у минулому та поточному роках, відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році.

Компенсації підлягають відсоткові ставки за кредитами, пов'язаними із закупівлею пально-мастильних матеріалів, насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, кормів, сировини та інгредієнтів для виробництва комбікормів, ветеринарних препаратів, молодняку сільськогосподарських тварин та птиці, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів, запасних частин для ремонту сільськогосподарської і зрошувальної техніки та обладнання, енергоносіїв та оплати послуг, пов'язаних з виконанням

ремонтних робіт, робіт (послуг) з підготовки та обробки ґрунту, захисту рослин від хвороб і шкідників, збирання врожаю.

Компенсація не надається позичальникам, стосовно яких порушено справу про банкрутство, яких визнано банкрутами, що перебувають на стадії ліквідації або мають прострочену більше ніж шість місяців заборгованість перед державним бюджетом та іншими загальнообов'язковими фондами.

3. Особливості банківського кредитування сільгоспвиробників

Практика кредитного забезпечення підприємств аграрної сфери залежить від їх організаційно-правових форм та розміру угідь.

Агрохолдинги корпоративного типу можуть залучати ресурси не лише вітчизняних банків, а й фондових ринків та навіть у зарубіжних банків. Проте більше 80% від загальної кількості агропідприємств становлять саме підприємства малого та середнього бізнесу, що обробляють менше 3 тис. га угідь. Існуючі програми кредитування підприємств АПК умовно можна поділити на дві групи (див. рис. 4.3):

- програми кредитування за рахунок власних ресурсів банків;
- партнерські програми кредитування за рахунок ресурсів міжнародних фінансово-кредитних організацій: ЄБРР, Німецько-українського фонду та ін.

Рис. 4.3. Банківські програми кредитування для агропромислових підприємств

Характеристика банківських програм кредитування, що здійснюються за рахунок власних ресурсів банків, представлена у табл. 4.1.

Здійснюючи **фінансування поповнення обігових коштів**, банки повинні кредитувати весь кругообіг коштів позичальника, беручи до уваги сезонність та довгу тривалість обороту капіталу.

Основним критерієм платоспроможності позичальника, зазвичай, є розмір виручки від реалізації товарів і послуг за попередні 12 місяців. Мають значення наявність хорошої кредитної історії та розмір чистих доходів: платежі за кредит не повинні перевищувати 30-60% річного прибутку компанії.

Таблиця 4.1

Характеристика банківських програм кредитування, що здійснюються з використанням власних ресурсів

Мета кредитування	Види забезпечення	Методи та форми кредитування
Фінансування поповнення обігових коштів		
Придбання: - хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив; - пально-мастильних матеріалів, запасних частин; - насінневих матеріалів; - сплата за енергоносії; - страхові послуги; - виплата заробітної плати й супутніх платежів до бюджету; - оплата інших товарів і послуг, поточних господарських потреб.	Нерухоме майно; майбутній урожай; складські свідоцтва; без застави	<i>Кредитний пакет (комплекс кредитних послуг)</i> <i>Кредитна лінія</i> <i>Кредитний ліміт на поточний рахунок</i> <i>Овердрафт</i> <i>Гарантовані платежі</i> <i>Паливні проекти</i> <i>Кредит під депозит</i> <i>Вексельне фінансування</i>
Інвестиційне кредитування		
Придбання: - нової мобільної сільськогосподарської техніки: комбайнів, тракторів тощо; - нової сільськогосподарської ґрунтообробної техніки; - нового обладнання для обробки сільськогосподарської продукції, обладнання для ферм, зрошувальних систем тощо; - фінансуванні витрат, пов'язаних із введенням в експлуатацію нової сільськогосподарської техніки чи обладнання; - фінансуванні будівництва й реконструкції нерухомості.	Сільськогосподарська техніка та/або обладнання, що є об'єктом кредитування, майнові права на майбутній урожай, тварини на вирощуванні, відгодівлі, основне стадо, товари, сировина, майнові права вимоги за контрактами, майнові права на депозитні кошти, транспортні засоби, нерухоме майно: нежитлова та житлова нерухомість, земельні ділянки, машини й обладнання, єдиний майновий комплекс.	<i>Разовий (простий) кредит</i> <i>Невідновлювальна кредитна лінія</i> <i>Револьверне кредитування (револьверна кредитна лінія)</i> <i>Лізинг</i> <i>Консорціумне кредитування</i>

Потреба в кредиті визначається як різниця між запасами матеріальних цінностей та виробничими витратами, які не покриті виходом продукції, з одного боку, і власними оборотними коштами сільськогосподарського підприємства та кредиторською заборгованістю, з іншого.

Короткострокове кредитування сільськогосподарських підприємств здійснюється, як правило, з використанням кредитної лінії, що відкривається на тривалий період (до одного року). Надання сільськогосподарського кредиту відбувається шляхом оплати з позичкового рахунка розрахункових документів за товарно-матеріальні цінності та послуги, що їх купують сільськогосподарські підприємства. Погашення кредиту відбувається з поточного рахунка сільськогосподарського підприємства у розмірах і строки, зазначені в кредитному

договорі. Строки погашення позичок встановлюються на ті квартали, в яких вихід продукції за планом перевищує планові витрати та приріст залишків матеріальних цінностей. Ці квартали визначаються на основі розрахунку сільськогосподарського підприємства, в якому відображається потреба в короткострокових кредитах. Сільськогосподарським підприємствам, які, крім виробничої діяльності, займаються ще й заготівельною, може надаватись **авансовий кредит**, тобто кредит готівкою для розрахунків з громадянами за куплену у них сільськогосподарську продукцію, а також для покриття заготівельних витрат.

Розмір авансового кредиту визначається на кожний місяць або квартал, виходячи з одноденної потреби в готівкових грошах для розрахунків з громадянами, господарських витрат у готівковій формі, пов'язаних з веденням цих закупок та потребами в готівкових грошах у днях (у межах 1–7 днів). Розрахунок авансового кредиту проводять так:

Авансовий кредит надається у формі готівкових грошей на підставі грошового чека. У міру використання отриманих у банку грошей для розрахунків з громадянами авансовий кредит може відновлюватись.

Особливістю **інвестиційного кредиту** є розширений перелік предметів забезпечення (див. табл. 4.1). Сума та терміни такого кредиту встановлюються згідно з потребами позичальника та поданими проектами, а графік погашення встановлюється відповідно до планів розвитку й очікуваних грошових надходжень.

4. Кредитування торговельних підприємств

Торгівля – це комерційна діяльність з обороту, купівлі та продажу товарів.

Позикові ресурси торговельного підприємства – це сукупність різних за формою й умовами залучення зовнішніх фінансових ресурсів, що їх отримує підприємство на поворотній і платній основі.

На відміну від підприємств АПК, підприємства торгівлі мають короткі виробничі цикли, а отже, є привабливими клієнтами для банків. Головним завданням торговельних підприємств є своєчасна закупівля товару у постачальників, що визначена попитом, та безперебійне постачання товарів до кінцевого споживача (див. рис. 4.4).

Необхідність використання позикових ресурсів у торгівлі пов'язана з невідповідністю в часі між витратами підприємства на закупівлю товарів та отриманням виручки від їх продажу.

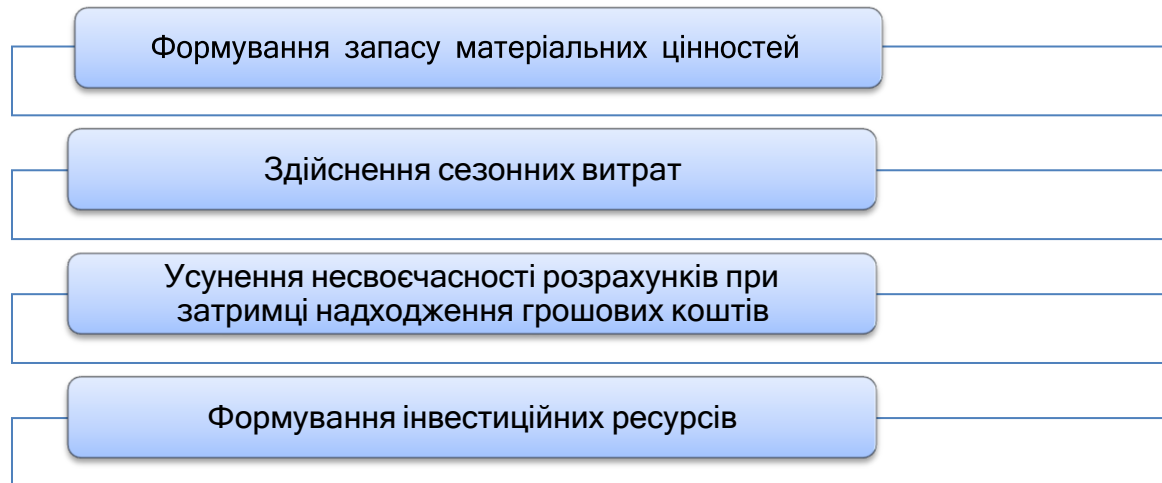

Рис. 4.4. Види потреб торговельних підприємств, що задовольняються шляхом залучення позикових ресурсів

Існують як банківські, так і небанківські форми кредитування.

Використання різних форм кредитування торговельного підприємства (див. рис. 4.5) дозволяє:

- прискорити рух грошових та матеріальних ресурсів;
- збільшити обсяги діяльності підприємства (товарообороту);
- незважаючи на платність позикових ресурсів, підвищити прибутковість власного капіталу за рахунок ефекту фінансового важеля;
- забезпечити своєчасність розрахунків;
- скоротити терміни введення в експлуатацію нових основних фондів підприємства та знизити терміни окупності інвестицій.

Кредити торговельним підприємствам можна класифікувати за загальноприйнятими ознаками, але що стосується цілей кредитування, то з практичної точки зору варто виокремити кредити:

- на поповнення оборотних коштів;
- на інвестиційні цілі.

Торговельні підприємства залучають банківські кредити, що дають змогу більш раціонально організовувати оборот коштів підприємств, не витрачати значних фінансових ресурсів на створення товарних запасів.

Планування потреби в кредиті для формування оборотних коштів підприємства здійснюється таким чином. На першому етапі визначається потреба в оборотних коштах загалом та за окремими напрямками. На другому етапі визначається необхідний розмір залучення кредитів банку на покриття збільшення потреби в оборотних коштах.

Рис. 4.5. Форми кредитування торговельних підприємств

Основні цілі кредитування для поповнення оборотних коштів: для розрахунків із постачальниками і підрядниками; для здійснення виплат заробітної плати, прирівняних до них платежів і пов'язаних із цим обов'язкових платежів; для покриття короткострокових касових розривів; для оплати за контрактом, договором тощо (зокрема, для здійснення авансових платежів за імпортом контрактом); для попереднього фінансування експортних контрактів.

Строковий кредит – це юридично оформлене зобов'язання банку перед позичальником надати на певний термін обумовлену суму кредиту на визначених умовах. Кредит надається разово або у формі невідновлювальної кредитної лінії, тобто при отриманні позичальником повної суми кредитних коштів подальша видача кредитних коштів позичальнику припиняється незалежно від фактичної суми заборгованості за кредитом упродовж дії кредитного договору.

Відновлювальна (револьверна) кредитна лінія – кредитна лінія зі встановленим лімітом кредитування. У разі часткового або повного погашення кредиту позичальник може повторно отримати кредит у межах встановленого

ліміту упродовж дії кредитного договору.

Банки також надають можливість рефінансувати заборгованість за кредитом, отриманим в іншому банку на фінансування поповнення оборотних коштів. Винятком є заборгованість, прострочена на момент звернення, та проблемна заборгованість, виявлена під час аналізу кредитної заявки позичальника.

До форм забезпечення кредитів у кредитуванні торгових підприємств та організацій належать:

- гарантія або порука третьої сторони;
- перевідступлення на користь банку контрактів, вимог і рахунків позичальника до третьої особи;
- товаророзпоряджувальні документи (гарант – складське свідоцтво, що підтверджує перебування товару на складі);
- застава нерухомого майна, цінних паперів;
- договір страхування відповідальності позичальника за непогашення заборгованості за кредитом.

Гарантія або порука – це зобов'язання третьої особи погасити борг позичальника у разі його неплатоспроможності; оформлюється як самостійний обов'язок гаранта чи поручителя.

Перевідступлення контрактів практикується у кредитуванні компаній, що здійснюють регулярні поставки товарів або надання послуг за контрактом. Боржник перевідступає контракт банку, котрий надає кредит, унаслідок чого надходження коштів від замовника зараховуються в погашення кредиту.

Перевідступлення дебіторської заборгованості полягає в передачі банку рахунку, що підлягає оплаті за поставлені позичальником товари.

Заставою за кредитом можуть бути: нерухоме майно (нежитлова та житлова нерухомість, земельні ділянки); машини та обладнання; майнові права за депозитними договорами; наземні транспортні засоби; товари в обігу; цілісні майнові комплекси; гарантії; цінні папери.

Умовою використання цінних паперів як форми застави має бути їх висока ліквідність.

Використання векселя як способу оформлення забезпечення здійснюється так: банк-кредитор сплачує за товари фірмі-постачальнику позичальника. Позичальник, отримавши товар, який юридично належить банку, зобов'язується зберігати його до моменту повернення позики. Зобов'язання позичальника засвідчується векселем, який підлягає сплаті за першою вимогою банку-кредитора. Якщо партія заставлених товарів продана, позичальник має право розпоряджатися виручкою тільки за дорученням банку-кредитора. Без доручення виручка зараховується в рахунок погашення позики.

У кредитуванні експортно-імпорتنих операцій може використовуватися забезпечення кредиту дорожніми документами. Умовою надання кредиту під

забезпечення дорожніми документами є страхування вантажу.

5. Особливості надання й погашення окремих видів банківських кредитів

5.1. Банк як суб'єкт лізингового кредиту.

Лізинговий кредит – це відносини між юридичними особами, які виникають у разі оренди майна і супроводжуються укладанням лізингової угоди. За договором лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Істотними умовами договору лізингу є:

- предмет лізингу;
- термін, на який лізингоодержувачу надається право користування предметом лізингу (строк лізингу);
- розмір лізингових платежів;
- інші умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Предметом лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів.

Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

Суб'єктами лізингу є сторони, які безпосередньо стосуються об'єкта лізингу. Безпосередніми (прямими) учасниками лізингової угоди можуть бути:

- **лізингодавець** (тобто суб'єкт підприємницької діяльності, у тому числі банківська або небанківська фінансова установа) – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;
- **лізингоодержувач** – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- **продавець лізингового майна (постачальник)** – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу.

Непрямими учасниками лізингової угоди можуть бути, наприклад, страхові компанії, брокерські та інші посередницькі фірми, банки, які кредитують лізингодавця і є гарантами угод.

Відтак існує два основних методи участі банків у лізингових операціях:

1) прямий лізинг, коли банк є власником майна і самотійно здає його в лізинг.

За прямого лізингу на прохання клієнта банк закуповує за власні гроші

певне майно і бере на себе практично всі зобов'язання власника, включаючи відповідальність за збереження майна, внесення страхових платежів, оплату майнових податків.

Клієнт, на прохання якого було куплене майно, укладає з банком строковий договір оренди, в якому визначаються, поряд з іншими умовами, розмір орендної плати і періодичність її внеску. Орендна плата складається з двох величин: вартості майна і комісійної винагороди за лізингові послуги, що дорівнює відсотку за кредит. Прибуток банку від лізингових операцій складається з лізингового відсотка і залишкової вартості майна до моменту закінчення строку оренди; податкових пільг, зв'язаних з інвестуванням в устаткування.

2) непрямий лізинг, за якого опосередковані форми участі банку в лізингових угодах такі:

- створення власної дочірньої лізингової компанії;
- створення разом з іншими банками, кредитними установами, іншими суб'єктами господарювання спільних лізингових компаній;
- кредитне обслуговування лізингових компаній (включаючи факторингове).

Під **лізинговими платежами** розуміють виплати лізингодавцеві, які здійснює лізингоодержувач за надане йому право користуватися лізинговим майном.

Лізингові платежі можуть включати:

- а) суму, яка відшкодовує частину вартості предмета лізингу;
- б) платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно;
- в) компенсацію відсотків за кредитом;
- г) інші витрати лізингодавця, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору лізингу.

Займаючись лізинговою діяльністю, банківські установи отримують такі переваги:

- диверсифікація портфеля банківських послуг;
- зниження кредитних ризиків, оскільки предмет лізингу перебуває у власності банку;
- розширення власної клієнтської бази;
- посилення конкурентних позицій на фінансовому ринку.

5.2. Ломбардний кредит (кредит під заставу цінних паперів).

Ломбардний кредит — це короткостроковий кредит, фіксований за розміром, який забезпечується рухомим майном або фінансовими правами, що легко реалізуються. При наданні ломбардного кредиту застava оцінюється не за повною вартістю заставленого майна на день укладення кредитної угоди, а враховує залежно від виду рухомого майна тільки частину його вартості. Це

спричинено ризиками, які виникають при реалізації застави.

Основними видами ломбардного кредиту є:

- ломбардний кредит під заставу цінних паперів;
- ломбардний кредит під заставу товарів;
- ломбардний кредит під заставу дорогоцінних металів;
- ломбардний кредит під заставу фінансових вимог.

Сучасний ломбардний кредит – це в основному банківський кредит під заставу депонованих у банку цінних паперів, які повинні котируватись на біржі. В його основі знаходиться досить проста операція з прийому в заставу та оцінки цінних паперів. Витрати на зберігання такої застави мінімальні. Вартісна оцінка заставленого майна теж не є складною через те, що визначення вартості цінних паперів регулярно здійснюється на фондових біржах.

Приймаючи в забезпечення кредиту цінні папери, банки повинні враховувати:

- якість цінних паперів, на яку впливає безліч факторів, котрі не завжди можна врахувати в момент прийняття цих паперів у заставу;
- ліквідність цінних паперів;
- характеристики емітента і вид цінних паперів, що ним емітовані;
- ризики, характерні для цінних паперів.

Для одержання кредиту позичальник подає до банку заяву разом з реєстром цінних паперів, які передаються в заставу. Якщо банк прийняв рішення про надання кредиту, то укладається кредитний договір і договір застави. Розмір кредиту встановлюється у процентах до вартості застави на момент укладання кредитної угоди. Цей процент визначається по кожному виду цінних паперів. Його розмір прямо пропорційно залежить від ліквідності цінних паперів: чим ліквідність вища, тим і процент кредиту від вартості застави вищий. Дивіденди, які надходять від акцій, що передані в заставу, повинні перераховуватися на рахунок клієнта. Позичкові кошти не повинні використовуватися на покупку нових цінних паперів. Погашення кредиту під цінні папери здійснюється з регресією платежів: за бажанням позичальника – достроково; за вимогою кредитора – з попереднім повідомленням позичальника.

Таким чином, банк визначає заставну вартість цінних паперів дещо нижчою від їх біржової вартості аби захистити себе від можливого небажаного коливання курсу. Як правило, заставна вартість корпоративних цінних паперів не повинна бути вищою 80% їх реальної ринкової вартості, а за державними цінними паперами – 90%.

Якщо клієнт передає в заставу банку цінні папери, то оформляється сертифікат акцій і підписується юридичний документ – **заставне свідоцтво**. Банк стає власником цінних паперів і за необхідності може їх продати, щоб задовольнити свої вимоги стосовно клієнта-боржника. Якщо кредит

повертається позичальником, то сертифікат повертається клієнту і заставне свідоцтво анулюється.

При ломбардному кредитуванні під заставу товарів в якості застави виступають певні товари з відносно стійкою ціною. Залежно від виду товарів їх заставна ціна коливається в межах 50 – 70% ринкової ціни.

Товари, передані в заставу, переходять у власність банку і відвантажуються на його ім'я. Поширеною практикою є прийняття в заставу «товарів у дорозі» (тобто таких, що оплачені і відвантажені покупцеві /одержувачу), особливо при морських перевезеннях. При цьому в якості закладного документа використовується коносамент – документ, що засвідчує право власності на «товар у дорозі».

Отримавши коносамент у заставу, банк стає власником товару. При використанні відвантаженого товару під заставу важливим для банку є належне оформлення страхових документів на вантаж.

При ломбардному кредитуванні під заставу дорогоцінних металів їх заставна вартість оцінюється у 90 – 95% їх ринкової ціни.

При кредитуванні під заставу фінансових вимог у якості застави виступають депозити, ощадні вклади, вимоги за страховими договорами, пенсійні поліси тощо.

Плата за ломбардний кредит обчислюється із двох складових: процентів за користування позикою та комісійних платежів і зборів, пов'язаних із витратами на оформлення, зберігання та реалізацію застави, прийнятої у забезпечення ломбардного кредиту.

5.3. Іпотечний кредит.

Іпотечний кредит за своєю економічною природою дуже подібний до ломбардного кредиту.

Іпотечний кредит – це особливий вид кредитних відносин з приводу надання кредитів під заставу винятково нерухомого майна. Кредиторами з іпотеки можуть бути спеціальні іпотечні банки або спеціалізовані іпотечні контори, а також комерційні банки.

Позичальниками іпотечних кредитів можуть бути юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки або мають поручителів, щозгідні надавати під заставу їх власні об'єкти іпотеки на правах позичальника.

Об'єктами іпотеки при наданні кредитів можуть бути: житлові будинки, квартири, виробничі будівлі та споруди, магазини, земельні ділянки, що є власністю позичальника і не фігурують як об'єкти застави в інших чинних кредитних договорах.

Характерною ознакою іпотечного кредиту є залишення заставного майна у боржника. Боржник може експлуатувати об'єкти, що передані у заставу. Іпотека дає право кредитору переважного задоволення своїх вимог до боржника в межах суми зареєстрованої застави. Також у процесі дії кредитної

угоди кредитор має право і повинен перевіряти наявність, розмір, умови експлуатації об'єкта застави.

Іпотечні облігації – це довгострокові цінні папери, які емітуються фінансовими і нефінансовими інститутами під забезпечення нерухомістю і приносять твердий процент. У багатьох країнах іпотечні облігації є значною частиною ринку цінних паперів.

Механізм надання іпотечного кредиту такий: позичальник звертається до банку за кредитом під забезпечення нерухомості, землі. Банк вимагає від клієнта виписку з реєстру для того, щоб дізнатись про вартість застави і наявність чи відсутність інших заставних прав на неї. Такий реєстр, в якому фіксується інформація про власників майна, землі, зміни у власності, про видані та погашені іпотечні кредити, ведеться державними органами. Задоволення вимог кредиторів відбувається у порядку черговості запису їх номерів у реєстрі. Тому банки зацікавлені бути першими в списку кредиторів. Також важливо правильно оцінити вартість застави, щоб за рахунок реалізації майна можна було б погасити заборгованість.

5.4. Консорціумний кредит.

Консорціумний кредит – довгостроковий кредит на значні суми, що надається позичальникові банківським консорціумом.

Консорціумне кредитування здійснюється з метою забезпечення гарантії повернення великих кредитів, зменшення рівня ризику при кредитуванні проектів, які потребують значних капітальних вкладень.

Банківський консорціум – це тимчасове об'єднання банків, які створюються для координації дій при проведенні різного роду банківських операцій або для кредитування однієї, але великої угоди.

Кредит може надаватися позичальнику банківським консорціумом такими способами:

- а) акумулюванням кредитних ресурсів у визначеному банку з подальшим наданням кредитів суб'єктам господарської діяльності;
- б) гарантуванням загальної суми кредиту провідним банком або групою банків, а кредитування здійснюється в залежності від потреби в кредиті;
- в) зміною гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі в консорціумній операції.

Банківський консорціум утворюється банками на паритетних засадах. На постійній основі консорціуми можуть створюватись для проведення операцій на валютних ринках або великомасштабних лізингових чи факторингових операцій на ринках позичкових капіталу. Банківські консорціуми можуть формуватися з метою об'єднання кредитних ресурсів, диверсифікації кредитного ризику, підтримання ліквідності балансу банку.

Кількість учасників такого консорціуму не обмежується. Координує дії

учасників головний банк (лідер), який представляє інтереси консорціуму, але діє в межах повноважень, які отримує від інших учасників консорціуму. За організацію консорціуму банк-лідер отримує спеціальну винагороду, крім відсотків та комісійних, що покривають його витрати.

Надання консорціумного кредиту здійснюється на загальних підставах і принципах, що й інші види банківського кредиту, з дотриманням банками-учасниками економічних нормативів, які регулюють їх діяльність.

Взаємовідносини між учасниками консорціуму та позичальниками регулюються кредитним договором, який підписується всіма учасниками консорціуму та позичальником. Цей договір має містити такі основні статті:

- перелік учасників консорціумної угоди;
- сума та термін кредиту;
- періодичність і порядок надання кредитів;
- процентна ставка, порядок нарахування та сплати процентів;
- умови дострокового погашення;
- порядок компенсації позичальником можливого збільшення вартості проекту;
- санкції за порушення умов договору;
- підписи та печатки всіх учасників угоди;
- інше.

Після укладання кредитної угоди головний банк акумулює кошти банків-учасників і розпочинає кредитування позичальника. У разі настання строків погашення зобов'язань позичальник повертає кредиторам не тільки суму позички та проценти за кредит, але й відшкодовує всі витрати на організацію та здійснення кредитних операцій. Повернення кредиту, сплата відсотків і комісійних, які покривають витрати банків-учасників, здійснюються пропорційно їх ролі та частці участі, передбачених консорціумною угодою.

Деяку схожість з консорціумним кредитом має **паралельний кредит**. У такій угоді беруть участь два або більше банків, кожний з яких самостійно веде переговори з позичальником, а потім вони узгоджують між собою умови кредитування, щоб у підсумку укласти кредитні договори з позичальником на однакових умовах. Кожний банк самостійно надає позичальнику визначену частку кредиту. Повернення кредиту і сплата процентів здійснюються позичальником кожному банку-кредитору окремо.

5.5. Факторинговий кредит.

Факторинг – це операція, що поєднує в собі кредитування клієнта з метою формування обігового капіталу, а також низку комерційно-посередницьких послуг.

Метою факторингового обслуговування є своєчасне інкасування боргів для скорочення втрат унаслідок затримки платежів, що пов'язує цю операцію з різновидом торговельно-комісійних операцій банків. З кредитною операцією

факторинг пов'язує те, що постачальник отримує попередню оплату боргової вимоги у формі короткострокового кредиту.

Узагалі, відповідно до Конвенції про міжнародний факторинг, ухваленої 1988 року Міжнародним інститутом уніфікації приватного права, **операція вважається факторингом**, коли вона відповідає, як мінімум, двом ознакам із чотирьох:

- наявності кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог;
- ведення бухгалтерського обліку реалізації продукції;
- інкасування заборгованості (управління кредитом);
- страхування постачальника від кредитного ризику.

Розрізняють два види факторингу:

Факторинг конвенційний – це універсальна система факторингового кредиту, який виконує всі чотири вищезазначені функції. Клієнт у цьому разі відповідає лише за виробництво продукції.

Разом з тим у деяких країнах (в Україні також) використовують **факторинг конфіденційний**, що полягає тільки в обліку фактор-фірмою (банком) рахунків клієнта, виписаних ним на його боржників, та наданні кредиту в рахунок майбутньої сплати факторові боргів боржниками.

Розрізняють ще такі види факторингових операцій:

- за місцем проведення – внутрішні та міжнародні;
- за видом зобов'язань – прості та вексельні;
- за способом кредитування постачальника – попередня оплата й оплата на певну дату;
- за участю боржників в угоді – відкриті, закриті, інші.

Кожен банк, що займається факторингом, розробляє умови цього кредитування у своєму внутрішньому положенні про кредитування.

Основний принцип факторингу полягає в тому, що фактор купує у своїх клієнтів їхні дебіторські вимоги до покупців, оплачує їм від 80 до 90% суми вимог, решту 10–20% клієнти одержують після сплати боргу покупцями. Таким чином компенсується кредитний ризик банку.

Клієнтами факторингових фірм виступають найчастіше малі та середні торговельно-промислові компанії, торговельні агенти, дилери.

Взаємовідносини між банком–фактором і клієнтом–постачальником регулюються угодою про факторингове обслуговування.

Перед укладенням угоди в банк подають заяву і всі документи для кредитування, а також документи, що вказуватимуть про фінансовий стан клієнта, сферу його діяльності, вид реалізованої продукції, кон'юнктуру.

За здійснення факторингових операцій фактор стягує з постачальника відповідну плату. Розмір плати, зокрема, залежить від виду факторингу, кредитоспроможності постачальника, розміру процентної ставки за кредит, рівня ризиків, які несе фактор, а також від терміну перебування ресурсів

фактора в розрахунках з покупцем. Плата за факторингове обслуговування включає:

- комісію за послуги у розмірі визначеного договором процента від загальної суми придбаних фактором боргових вимог;
- процент за кредит, наданий фактором постачальнику.

Здійснення факторингових операцій дає змогу фактору, зокрема, поліпшити обслуговування клієнтів та залучити нових, збільшити і диверсифікувати джерела доходів. Основним недоліком факторингу для фактора є високий ризик цієї операції. Для мінімізації ризику фактор здійснює лімітування кредитної заборгованості постачальника, встановлює ліміти відвантаження товарів конкретному платникові, страхує окремі угоди тощо.

5.6. Кредити банків, пов'язані з вексельним обігом.

З 1992 року в Україні впроваджено вексельний обіг з використанням простого та переказного векселів. Згідно з цим комерційні банки можуть проводити операції з обліку векселів, видавати кредити під заставу векселів, надавати послуги клієнтам при отриманні платежів і виплаті заборгованості за векселями.

Обліковий кредит надається банками при обслуговуванні платіжного обороту клієнта. Кредитна угода виникає в результаті купівлі банком векселя, по якому одержувачем коштів є його клієнт. Ціна купівлі векселя представляє собою його номінальну вартість, за вирахуванням облікової ставки. Клієнт отримує гроші готівкою чи переказом на поточний рахунок. Передача векселя банку здійснюється шляхом *індосаменту* на його користь. Отримувачем коштів за індосованим векселем стає банк. Внаслідок цієї операції комерційний кредит трансформується у банківський.

Умовою прийняття векселів до обліку в комерційних банках є їх висока ліквідність, яка визначається надійністю платника за векселем, терміном погашення боргового зобов'язання. Оскільки векселі, як правило, виставляються на термін не більше 90 днів, обліковий кредит є короткостроковим.

Обліковуючи вексель, банк отримує його у своє розпорядження і стає кредитором-векселедержателем. Векселі, які обліковуються банком, повинні мати не менше двох підписів – векселедавця та першого векселедержателя. Кількість передавальних написів свідчить про надійність векселя (чим більше, тим краще).

За достроковий платіж банк утримує з номінальної суми векселя певну винагороду на свою користь, тобто вексель оплачується зі знижкою, яка називається дисконтом. Сума дисконту розраховується за формулою:

$$D = \frac{H \times k \times n}{T \times 100\%}, \quad (4.2)$$

де D – сума дисконту;

Н – номінальна сума векселя;
k – річна облікова ставка;
n – строк у днях (від дня обліку до дня платежу);
Т – максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Сума дисконту утримується банком одночасно з обліком векселя. За векселями з платежем не у місці врахування стягуються також поштово-телеграфні витрати і комісія.

Кредит під заставу векселів є найвигіднішим для тих підприємств, які активно використовують векселі як засіб платежу. Цей кредит характеризується тим, що, по-перше, власником векселя залишається векселедержатель, який лише передає вексель у заставу на визначений термін з наступним викупом після погашення кредиту. По-друге, векселі приймаються як забезпечення кредиту не на їх повну номінальну вартість, а на 60–90% від неї (залежно від розміру, визначеного банком кожному конкретному клієнтові, виходячи з його кредитоспроможності і надійності пред'явлених векселів).

Кредит під заставу векселів відмінний від облікового кредиту за такими характерними особливостями:

- банк не є власником векселів;
- кредит надається за необхідністю;
- доходи стягуються згідно з угодою, а не одноразово.

Кредит під заставу векселів належить до ломбардного кредиту.

Ломбардне кредитування під заставу векселів передбачає:

- реальну операцію відвантаження товарів виконаних робіт чи наданих у кредит послуг на їх суму;
- отримання векселів як забезпечення кредитних зобов'язань;
- отримання кредиту під заставу векселів;
- погашення кредиту, заставленими векселями;
- продаж банком заставлених векселів у разі неповернення кредиту.

Видача кредитів під заставу може мати як разовий, так і постійний характер. В останньому випадку банки відкривають клієнту спеціальні позичкові рахунки і відображають на них суми наданих і погашених кредитів. Спеціальний позичковий рахунок є формою обліку кредитів до запитання, що надає банку право в будь-який момент вимагати від клієнта повного або часткового погашення позички, або внесення додаткового забезпечення векселями.

Умови надання та погашення кредитів обумовлюються у кредитному договорі:

- ліміт кредитування (кредитна лінія);
- граничне співвідношення між забезпеченням і можливою заборгованістю;
- розмір процента за кредит і комісії на користь банку;
- право банку самостійно підвищувати розмір процентів та комісії;
- право банку обертати на погашення боргу суми, що надходять для оплати прийнятих в заставу векселів, або необхідну частину із сум, що належать клієнту і знаходяться у банку на інших рахунках клієнта;
- право банку закрити рахунок і вимагати погашення заборгованості чи

додаткового забезпечення;

- ініціатива клієнта і згода банку на заміну одних векселів іншими до строку їх оплати.

Кредит, наданий під заставу векселів зі спеціального позичкового рахунку, погашається, як правило, шляхом перерахування коштів за розпорядженням позичальника з його поточного рахунку на спеціальний позичковий рахунок або шляхом зарахування платежів, які надходять відвекселедавців по векселях, прийнятих у забезпечення кредиту безпосередньо на спецпозичковий рахунок.

Акцептний кредит надається векселедавцю і виступає як гарантійна послуга. Це спосіб кредиту, коли фінансування комерційних операцій, передбачених договором, здійснюється через банки чи спеціалізовані фінансові фірми шляхом надання постачальнику (продавцеві), експортеру чи покупцеві (виконавцю робіт) або імпортеру раніше обумовленої суми кредиту для авансового фінансування закупок чи продажу товарів. При акцептному фінансуванні позичальник надає банку (фінансовій фірмі) як гарантії в заклад товарну накладну чи відповідний товарний документ-рахунок, що підтверджує факт відправки вантажу, під який видано кредит.

Позичальник (векселедавець) може використати акцептований банком вексель як платіжний засіб для купівлі товарів або облікувати його в іншому банку. Облік векселя може бути здійснено в банку, який його акцептував. У цьому випадку банк стає не тільки гарантом, але й безпосереднім кредитором клієнта. За здійснення акцептної операції банк стягує комісію.

Якщо позичальник до настання строку платежу за векселем не вніс до банку суму коштів, необхідних для погашення векселя, то вексель в цьому випадку оплачується за рахунок банку. Таким чином, гарантійна послуга перетворюється на кредитну і згідно з вексельним правом банк виставляє зворотню вимогу до векселедавця з подальшим примусовим стягненням боргу з позичальника.

Авальний кредит застосовується банками як гарантійна послуга. Він призначений покривати зобов'язання клієнта, якщо останній не зможе виконати їх самостійно. Аваль може бути здійснено при видачі векселя або на будь-якому наступному етапі його обігу. У разі несплати платником пред'явленого йому векселя векселедержатель звертається з пропозицією про оплату до банку-аваліста. Після оплати авальованого векселя банк-аваліст набуває право регресної вимоги проти особи, за яку він надав аваль, а також проти всіх зобов'язаних за векселем осіб (акцептант, векселедавець, індосант).

За авальним кредитом нараховується комісія, а також сплачується процент у відповідності до діючих ставок.

5.7. Контокорентний кредит.

Однією з форм організації кредитних відносин банків з позичальниками є контокорентний кредит. Цей кредит має багатоцільовий характер. Він надається на розрив у платіжному обороті клієнта, коли його поточні фінансові потреби перевищують наявні у нього власні ресурси. Контокорентний кредит не пов'язаний з фінансуванням інвестицій.

Контокорентний кредит – це кредит банку, що надається в національній або іноземній валюті відповідно до потреб клієнта в обсязі, який не перевищує встановлений ліміт (кредитну лінію).

Для отримання кредиту відкривається контокорентний рахунок, на якому щоденно відображаються всі платежі клієнта і надходження коштів на його адресу.

Контокорентний рахунок – це єдиний активно-пасивний (універсальний) рахунок, через який проводять усі розрахункові й кредитні операції клієнта.

Сальдо на контокорентному рахунку може бути дебетовим і кредитовим. За дебетом проводять всі платежі на користь третіх осіб, включаючи оплату розрахункових документів за різні види товарно-матеріальних цінностей і послуг, чеків на заробітну плату, доручень за платежами у бюджет та ін. Дебетове сальдо свідчить про те, що у позичальника тимчасово відсутні власні грошові кошти для здійснення платежів і йому виданий кредит.

У кредит рахунка зараховується весь виторг (виручка), яка належить підприємству. Також у кредит рахунка надходять інші платежі, включаючи погашення заборгованості за товарними і нетоварними операціями, пені, штрафи, неустойки та ін. Кредитове сальдо, навпаки, показує, що надходження власних грошових коштів перевищує потребу в поточних платежах, клієнт не має потреби у кредиті і, власне, надав кредит банку. Кредитове сальдо дає підстави для сплати процентів на користь клієнта. Плата за це сальдо практично відповідає розміру процентів за рахунками до запитання.

Оскільки весь платіжний оборот концентрується на контокорентному рахунку, то поточний рахунок позичальника закривається.

Контокорентний рахунок банк відкриває таким клієнтам, з якими він має тривалі та стійкі відносини і які відчувають постійну потребу в банківському кредиті. Кредитування за контокорентним рахунком є достатньо ризиковою формою кредитування. А тому плата за користування кредитом за контокорентом через вищий борговий ризик трохи вища, ніж за іншими короткотерміновими кредитами. Позичковий процент встановлюється індивідуально для кожного позичальника і є договірним. Крім процентів за операціями, банки нараховують також комісійні за послуги.

Контокорентний кредит може надаватися як із забезпеченням, так і без нього (бланковий кредит надається тільки першокласним позичальникам).

Кредитування здійснюється в межах кредитної лінії (ліміту). Її розмір встановлюється на рік на основі балансових даних позичальника про розміщення оборотних коштів і наявних у його розпорядженні джерел формування.

У кожному конкретному випадку режим перевищення кредитної лінії може бути різним. Кожний банк самостійно регулює свої взаємовідносини з клієнтом, диференціює кредитні відносини залежно від кредитоспроможності позичальника, попереднього досвіду роботи з ним, ступеня довіри, обсягу перевищення кредитної лінії.

Погашення кредиту за контокорентним рахунком здійснюється шляхом зарахування коштів, які надходять у кредит цього рахунка. Використання позичальником контокорентного кредиту не виключає оформлення ним у банку інших кредитів, якщо очікується тимчасове збільшення потреби в залучених коштах, яка перевищує встановлений ліміт за контокорентним рахунком.

Оскільки контокорентний рахунок використовується для раціоналізації платіжного обороту, то контокорентний кредит за своєю природою – це бланковий кредит, призначений для покриття від’ємного сальдо рахунка, тобто при перевищенні зобов’язань клієнта над його вимогами. І, відповідно, контокорентний рахунок у першу чергу має відкриватися підприємствам з винятково високою кредитною репутацією, а потім вже клієнтам, що надали як забезпечення лімітованої величини дебетового сальдо рахунка гарантії третіх осіб, договір застави цінних паперів або певної частини майна й ін.

Правильний перебіг контокорентних відносин характеризується особливим договором між банком і клієнтом. Суттєвим пунктом у договорі є не обумовлене ніяким терміном право банку на закриття цього рахунка. Розрахунки за контокорентний кредит проводяться, як правило, щомісячно. При цьому підсумовуються дебетові сальдо за той період, що минув, і визначається фактична сума використаного кредиту. Ця величина застосовується в розрахунках відсотків за кредит. При укладенні банком договору з клієнтом слід передбачити розмір відсотків, а також комісійні платежі як плату за ризик і згоду на надання кредиту.

У кредитному договорі може передбачатися й плата клієнту за кредитові сальдо за контокорентним рахунком. Відсотки обчислюються на основі суми фактично використаного кредиту. Комісійні платежі зазвичай розглядаються як додаткова плата за користування позикою і встановлюються у вигляді визначеного відсотка від загальної суми кредиту, визначеної договором (приблизно 1 – 7%).

Відсотки за контокорентним кредитом обчислюються за такою формулою:

$$P_n = (D_o \times Z \times P) : (360 \times 100), \quad (4.3)$$

де P_n – сума відсотків за кредит;

D_o – сума дебетових сальдо (оборотів) за розрахунковий період;

Z – процентна ставка;

P – кількість днів, коли в розрахунковому періоді було дебетове сальдо за рахунком.

Питання для самоконтролю

1. Яка група факторів визначає особливості технологічного процесу в

аграрному бізнесі?

2. Яким підприємствам АПК, як позичальникам, надається перевага при призначенні компенсації частини банківських кредитних ставок із бюджету?

3. У чому полягає зміст механізму здешевлення вартості кредитів для сільгоспвиробників на державному рівні?

4. У чому полягають ризики та джерела їх виникнення для кредиторів при кредитуванні банками підприємств АПК України?

5. Висвітліть зміст банківського консорціумного кредитування.

6. Охарактеризуйте особливості кредитування торговельних підприємств.

7. Як здійснюється відкриття контокорентного рахунку?

8. Якою є участь банків у лізинговому кредитуванні?

9. Які суми утримує банк за операцією обліку векселя, крім дисконту?

10. Які реквізити має вексель?

11. Які основні умови надання іпотечного кредиту?

Тема 5. Особливості кредитування фізичних осіб

План

1. Напрями банківського кредитування фізичних осіб
2. Поняття та класифікація споживчих кредитів
3. Умови банківського споживчого кредитування
4. Процес споживчого кредитування
5. Особливості банківського регулювання та нагляду у сфері споживчого кредитування

1. Напрями банківського кредитування фізичних осіб

Одним із визначальних мотивів кредитних відносин є отримання додаткових вигод кожним із їх суб'єктів. Щодо кредиторів, то вони (незалежно від типу – банку чи спеціалізованої установи) отримують свою вигоду у вигляді прибутку, нарахованого у вигляді відсоткової плати за грошові кошти, надані у позику. Вигоди, отримані позичальником, будуть суттєво різнитися залежно від того, який тип економічних агентів вони собою представляють (див. рис. 5.1).

Якщо позичальником є юридична особа чи фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності (СПД), то власну вигоду від залученого кредиту вони отримують, як правило, у вигляді додаткового підприємницького доходу, який створили завдяки позичковим коштам, використаним у процесі виробництва чи підприємницької діяльності.

Зовсім інший тип вигоди отримують фізичні особи, які не займаються підприємницькою діяльністю. Їх вигода полягає у розширенні свого особистого споживання. Якщо виникає нестача поточних доходів чи сформованих заощаджень для забезпечення поточних (передбачених чи непередбачених) або інвестиційних витрат, виникає необхідність у кредиті.

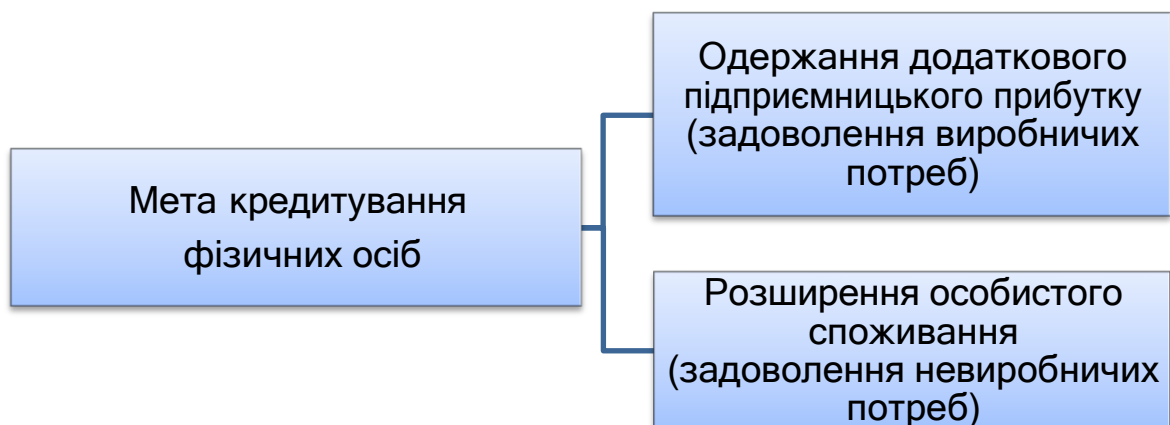

Рис. 5.1. Види задоволення потреб у банківському кредиті фізичних осіб

Звісно, таке розмежування має деяку умовність, оскільки фізичні особи – підприємці можуть використовувати предмети, придбані за кредитні кошти як у підприємницькій діяльності, так і для задоволення особистих потреб (наприклад, автомобілі чи побутову техніку).

Отже, **банківське кредитування фізичних осіб** – це процес реалізації кредитних відносин між банком та фізичними особами з дотриманням базових принципів кредитування з метою задоволення виробничих та невиробничих потреб фізичних осіб у грошових коштах.

Якщо мова йде про банківське кредитування фізичних осіб, то зазвичай кредитором, як суб'єктом кредитних відносин, виступає банківська структура. Відповідно, позичальниками є: фізичні особи; домогосподарства; фізичні особи – СПД.

Таким чином, банківське кредитування фізичних осіб здійснюється удвох площинах: кредитування виробничих потреб та споживче й інвестиційне кредитування. Залежно від виду угоди будуть різнитися й практичні механізми реалізації співпраці між банком і позичальником – фізичною особою: порядок розгляду кредитних заявок, методики оцінки кредитоспроможності, порядок прийняття рішення про кредитування тощо.

2. Поняття та класифікація споживчих кредитів

У науковій літературі поширене таке **визначення споживчого кредиту** – це кредит, який надається лише в національній грошовій одиниці фізичним особам на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору.

Проте поняття споживчого кредиту нині має чітку правову дефініцію: **«споживчий кредит** – це кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції».

Згідно із Законом, споживачем виступає фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Тому в редакції документа викладено, що **споживчий кредит** – це кредит, що надається споживачеві на придбання продукції для особистих потреб, які безпосередньо не пов'язані з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Товаром на ринку споживчого кредитування є продукти (послуги) кредитного характеру, що надаються фізичним особам. Головною особливістю

споживчого кредиту є спосіб кінцевого споживання продукції (послуги), що придбана за позичкові кошти.

Головним спонукальним мотивом, що формує потребу у споживчому кредиті, є потреба в предметах споживання, яка зумовлена тимчасовою нестачею поточних доходів чи заощаджень.

Суб'єктами кредитування є фізичні особи. У ролі кредитора можуть виступати: комерційні банки, ощадні каси і асоціації, ломбарди, кредитні спілки, підприємства і організації.

Об'єкти кредитування – це затрати, пов'язані із задоволенням потреб населення в купівлі товарів у особисту власність, а також затрати інвестиційного характеру на будівництво та підтримку нерухомості.

Незважаючи на наслідки кризи, попит на кредитні кошти споживчого призначення продовжує зростати. Таке зростання можна обґрунтувати низкою причин. По-перше, деякий ріст доходів підвищує доступність товарів тривалого користування. По-друге, детальний аналіз пропозиції товарів тривалого користування показує зростання цін через постійне оновлення асортименту та пропозицію більш нових та якісніших товарів. По-третє, економіка України перебуває в зоні падіння з поступовим зменшенням кількості зайнятих, а отже, купівля в кредит здійснюється за необхідністю.

Особливості споживчого кредитування визначаються специфікою особистого споживання:

1. Споживчий кредит фінансує кінцеве споживання і не створює руху вартості.
2. Позичальники – завжди фізичні особи.
3. Відбувається прискорення отримання певних благ – формується і зростає платоспроможний попит.
4. Всі види споживчого кредиту мають соціальний характер.

Існує достатньо широкий перелік критеріїв класифікації споживчих кредитів. Розглядаючи саме банківське споживче кредитування, зупинимось на такій класифікації споживчих кредитів (див. табл. 5.1):

Таблиця 5.1

Класифікація банківського споживчого кредиту

Критерії класифікації	Види банківських споживчих кредитів
За укрупненими об'єктами кредитування	- на поточні потреби - на капітальні потреби
За призначенням (цільовим спрямуванням)	- нецільові - цільові
За способом надання	- одноразові (надані однією повною сумою) - на основі кредитної лінії (надані частинами, загальна сума яких не перевищує суми установлені договором)
За технологією видачі	- cash - кредити - експрес-кредити - карткові кредити

За способом погашення	- одноразовим платежем (без розстрочки) - багаторазовими платежами (із розстрочкою) - автоматичне погашення за рахунок надходжень (у випадку встановлення овердрафту на зарплатну картку)
За формами надання коштів	- готівкою - у безготівковій формі
За забезпеченням	- забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами) - гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи) - з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової організації) - незабезпечені (беззаставні)
За ступенем покриття кредитом вартості товарів, послуг	- на повну вартість - на часткову вартість
За термінами користування	- короткострокові (терміном від 1 дня до 1 року) - середньострокові (терміном від 1 року до 3-5 років) - довгострокові (терміном понад 3-5 років)

На сьогоднішній день вітчизняні банки в сегменті кредитування фізичних осіб пропонують такі кредитні продукти:

- кредити готівкою (як беззаставні, так і забезпечені заставою від 1000 до 50000 грн);
- кредити на придбання транспортних засобів (автокредити);
- кредити на житло (іпотечні);
- карткові кредити (кредитні картки, кредитні лінії на зарплатні картки).

3. Умови банківського споживчого кредитування

Сегмент банківського кредитування фізичних осіб є значним, і, не зважаючи на кризовий період, достатньо прибутковим для банківського бізнесу. Тому нині має місце досить жорстка конкуренція між банками за кредитне обслуговування клієнтів. У правовому аспекті можна виділити такі особливості банківського кредитування фізичних осіб:

- позичальник самостійно вибирає банківську установу, в якій бажає отримати кредит;
- фізична особа має право одночасно брати позики в різних банках;
- надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті на території України забороняється законом.

Передумови, що визначають розмір споживчого кредиту:

- кредитна політика банку, що визначає граничну суму коштів для певного кредитного продукту;
- кредитоспроможність позичальника;
- вартість заставленого майна чи інших видів забезпечення;
- об'єкт кредитування:
 - споживчі кредити фізичним особам на поточні потреби банки надають у розмірах, що визначаються виходячи з вартості товарів і послуг, які є об'єктом кредитування;
 - розмір кредиту на будівництво, купівлю й ремонт житла та інших

будівель визначається у межах вартості майна, майнових прав, які можуть бути передані банку в забезпечення фізичною особою з урахуванням суми її поточних доходів за винятком поточних платежів. Кредити на будівництво, купівлю, капітальний ремонт житлових будинків, квартир, садових будинків надаються, як правило, у розмірі від 70 до 90% від вартості об'єкта кредитування, але в межах, визначених правлінням банку.

У сучасній практиці вітчизняних банків відсутній єдиний підхід до порядку й черговості подачі пакету документів, що подаються позичальниками-фізичними особами. У найзагальнішому вигляді для одержання кредиту на поточні потреби позичальник подає банку:

- паспорт громадянина України;
- оригінал довідки про ідентифікаційний код;
- довідку про доходи за останні 6 місяців, а за наявності інших доходів – документи, що підтверджують факт їх отримання);
- заяву-клопотання на одержання кредиту, де зазначаються об'єкти кредитування, сума кредиту, строк погашення, забезпечення (зразок надається банком);
- анкету позичальника (зразок надається банком);
- документи на майно, що належить позичальнику, або знаходиться в спільній власності подружжя (нерухомість, транспорт, цінні папери, депозитні вклади та інше майно);
- документ про сімейний стан (свідоцтво про шлюб, про розірвання шлюбу тощо);
- правовстановлюючі документи, що підтверджують наявність власності на заставне майно (залежно від виду забезпечення).

Банк може вимагати від клієнта копії трудової книжки, виписки по банківським рахункам тощо.

При довгостроковому кредитуванні до вищезазначених документів додають довідки: про відведення земельної ділянки на будівництво, про право власності на будинок (квартиру), про балансову вартість квартири, про членство у гаражному, садівничому чи житловому кооперативах та ін.

За видачі кредиту на придбання товарів тривалого користування жодних звітів про цільове використання коштів позичальник банку, як правило, не надає.

Надання споживчого кредиту на витрати капітального характеру потребує організації звітності перед банками про цільове використання одержаних коштів.

Об'єкти кредитування капітальних витрат:

- а) будівництво (придбання): індивідуальних житлових будинків, будинків дачного типу, квартир у житлових будинках, гаражів та інших будівель;
- б) реконструкція та капітальний ремонт: індивідуальних житлових

будинків, приєднання їх до інженерних мереж, придбання обладнання для інженерного благоустрою будинку; квартир; будинків дачного типу тощо.

Термін користування споживчим кредитом на витрати капітального характеру встановлюється залежно від об'єкта кредитування, розміру позички та фінансового стану позичальника та передбачає встановлення граничних строків освоєння кредитів.

Граничний строк освоєння кредиту – це максимальний термін використання банківських коштів на оплату товарів та послуг, зазначених у кредитному договорі

До обов'язкових умов надання довгострокового споживчого кредиту відноситься страхування об'єктів кредитування на користь банку протягом усього періоду користування позикою.

Видача кредиту здійснюється у безготівковій формі шляхом:

- оплати розрахункових документів за матеріали, конструкції, обладнання, надані послуги, виконані роботи;
- зарахування коштів на поточний рахунок позичальника (у разі будівництва власними силами) на підставі розрахунку готовності об'єкта кредитування;
- перерахування коштів на поточний рахунок продавця квартири, житлового будинку чи гаража.

В окремих випадках позичка може надаватися готівкою з правом контролю за цільовим використанням коштів.

Видача кредиту на будівництво житлових будинків здійснюється в міру виконання робіт і має компенсаційний характер. Позичальник повинен використати спочатку власні кошти, а потім кредит. Для придбання будівельних матеріалів чи побутового обладнання з метою облаштування будинку позичальник може одержати аванс у рахунок відкритого кредиту в розмірі до 15% від суми кредиту за договором. Кожна наступна видача кредиту здійснюється на підставі звіту про обсяг виконаних робіт і розрахунку розміру коштів, що належать до видачі з урахуванням раніше одержаних коштів.

Кредитування здійснюється на підставі укладення між установою банку і позичальником кредитної угоди та угоди про заставу.

Позичальники погашають кредити і сплачують відсотки перерахуванням коштів з особистого вкладу, депозитного рахунка, переказами через пошту або готівкою. Погашення кредиту здійснюється у строки, передбачені кредитним договором і графіком. За незабезпечення повернення кредиту у визначений термін сума непогашеного платежу відноситься на рахунок прострочених кредитів.

Для зниження кредитного ризику, як правило, не надають споживчі кредити:

- нерезидентам;
- неплатоспроможним клієнтам;
- для погашення іншого кредиту;
- клієнтам – засновникам або керівникам підприємств про яких існує негативна інформація;
- за неспроможності надати ліквідну заставу чи інше забезпечення;
- клієнту, сукупний місячний дохід якого не забезпечує погашення кредиту й відсотків;
- фізичним особам, які в період дії договору досягнуть пенсійного віку.

4. Процес споживчого кредитування

Відповідний порядок прийняття рішення банком про видачу кредиту для фізичних осіб включає:

- 1) попередній аналіз ринку та розробку стратегій кредитних операцій;
- 2) розгляд заявки на отримання кредиту та інтерв'ю з майбутнім позичальником;
- 3) оцінку кредитоспроможності позичальника та ризику, пов'язаного з видачею кредиту;
- 4) підготовку кредитного договору (структурування кредиту) та його підписання;
- 5) контроль за виконанням умов договору та погашенням кредиту.

Клієнт, що звертається в банк за отриманням споживчого кредиту, повинен надати заяву, де містяться початкові дані про необхідний кредит: ціль, розмір кредиту, вид та строк кредиту, можливе забезпечення.

Заява надходить до відповідного кредитного працівника, який після її розгляду, проводить попередню бесіду з майбутнім позичальником і приймає рішення: задовільнити заявку чи відмовити в наданні кредиту.

Якщо рішення позитивне, настає час заповнення кредитного дос'є, яке разом з заявкою та документами, які надав клієнт надходить у відділ з аналізу кредитоспроможності.

Наступним моментом є визначення кредитоспроможності потенційного позичальника. Для оцінки фінансового стану позичальника – фізичної особи банки встановлюють показники та їх оптимальні значення залежно від виду кредиту (на придбання або будівництво житла, придбання транспортних засобів, товарів тривалого використання, на інші потреби), його обсягу й терміну, виду забезпечення (застави) за кредитом.

У випадку позитивного висновку про кредитоспроможність потенційного позичальника банк приступає до розробки умов кредитного договору. Цей етап називається структуруванням кредиту. В процесі структурування визначаються основні характеристики кредиту: ціль кредиту;

суму; порядок погашення; строк; забезпечення; ціну кредиту; інші умови.

Ціль кредиту. Фізична особа, зазвичай, отримує споживчий кредит на купівлю товарів тривалого використання (автомобіля, холодильника і т. ін.) Банк, як правило, уникає видачі кредитів для спекулятивних операцій, оскільки їх погашення залежить від результату сумнівних, а інколи й заборонених законом угод і відповідно несе високий ризик.

Ціль визначає і форму кредиту. Так, якщо позичальник за допомогою кредиту хоче подолати короткостроковий розрив між доходами та витратами, то найбільше підійде така форма кредиту, як картковий кредит чи кредитний ліміт на зарплатну картку. Фінансування значних витрат потребує інших форм кредитування, наприклад, строкового кредиту.

Банк повинен перевірити обґрунтованість заявки по відношенню до суми кредиту. Важливо правильно визначити суму кредиту, що потрібна, щоб не виникло потреб у додатковому кредиті чи застосуванні стягнень на майно.

Тому банк, отримавши розрахунки клієнта, повинен сам дати оцінку потрібній сумі кредиту і внести необхідні корективи, адже фаховість банківських працівників, поза сумнівом, перевищує фінансовий досвід громадян.

Банк зобов'язаний пересвідчитися, що у фінансуванні угоди, на яку піде кредит, беруть участь кошти самого клієнта. Бажано, щоб банк і клієнт брали участь у фінансуванні угоди рівними частками, хоча, як правило, банк видає кредит на більшу суму. Так, при споживчому кредиті банк фінансує від 2/3 до 3/4 вартості речі, що купується.

Погашення кредиту може проводитися одноразовим внеском по закінченні терміну або рівномірними внесками протягом всього періоду дії кредиту. В останньому випадку розробляється графік платежів з погашення у відповідності до умов кредиту.

При видачі кредиту має бути чітко визначене джерело його погашення. Є два головних джерела – за рахунок надходження доходів або від продажу активів.

В операціях банку з індивідуальними позичальниками здатність останнього погасити кредит, частіше за все, залежить від величини та регулярності отримованого доходу. В якості гарантії своєчасного погашення кредиту банк може вимагати переводу заробітної плати позичальника на його поточний рахунок в цьому банку. Що стосується реалізації активів (нерухомості, цінних паперів і т. ін.) як джерела погашення кредиту, то основна небезпека полягає в тому, що виручка від продажу може бути значно меншою, ніж необхідна для погашення боргу.

Важливою умовою є строк кредиту: чим він є більшим, тим вищим є ризик, тим більша ймовірність того, що виникнуть непередбачені труднощі і клієнт не зможе погасити борг згідно з договором.

Важливим елементом кредитної угоди є те, які активи позичальник зможе надати в якості забезпечення кредиту. При цьому необхідно підкреслити, що кредит повинен видаватися на визначені цілі, для фінансування конкретної операції. Банк повинен перевірити, чи відповідають умови, запропоновані клієнтом, його реальним можливостям. Вимоги до забезпечення, як правило, висуваються такі:

- якщо майно є спільною власністю, то необхідна згода одного із подружжя про передачу майна в заставу;
- не береться у заставу майно, де прописані пенсіонери й неповнолітні;
- не береться у заставу майно, договір купівлі-продажу якого укладено менш ніж за три роки до моменту надання кредиту (може оскаржуватися колишніми власниками);
- майно підлягає обов'язковому страхуванню на користь банку.

Прийнявши позитивне рішення про видачу кредиту та провівши його структурування, банк підходить до укладання кредитного договору.

Договір про надання споживчого кредиту укладається між кредитором та споживачем, відповідно до якого кредитор надає кошти (споживчий кредит) або бере зобов'язання надати їх споживачеві для придбання продукції у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач зобов'язується повернути їх разом з нарахованими відсотками.

У договорі про надання споживчого кредиту зазначаються:

- 1) сума кредиту;
- 2) детальний розпис сукупної вартості кредиту для споживача (у процентному значенні та грошовому виразі) з урахуванням відсоткової ставки за кредитом та вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача тощо), пов'язаних з одержанням, обслуговуванням, погашенням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту;
- 3) дата видачі кредиту або, якщо кредит видаватиметься частинами, дати і суми надання таких частин кредиту та інші умови надання кредиту;
- 4) право дострокового повернення кредиту;
- 5) річна відсоткова ставка за кредитом;
- 6) умови дострокового розірвання договору;
- 7) інші умови, визначені законодавством.

У деяких банківських установах заява, подана клієнтом, розглядається як пропозиція (оферта) клієнта до банку укласти договір. Акцептом (згодою) банку на пропозицію клієнта є відкриття рахунку та зарахування на нього кредиту. Хоча цей аспект вважається способом уникнення відповідальності банку в контексті вищезгаданого закону. Тому слід уважно вивчати умови надання та обслуговування кредиту в кожному банку, адже повідомлення клієнту про відкриття йому позичкового рахунку не завжди входить в обов'язок банку.

Договір про надання споживчого кредиту укладається у письмовій формі, один з оригіналів якого передається споживачеві. Обов'язок доведення того, що один з оригіналів договору був переданий споживачеві, покладається на кредитодавця.

Банк повинен здійснювати постійний контроль за виконанням умов кредиту, обумовлених договором, або кредитний моніторинг. Кінцева ціль – забезпечити погашення в строк основної суми боргу та сплату процентів за кредитом.

Прагнучи забезпечити дотримання позичальником графіка платежів за кредитом, банки застосовують штрафні санкції (неустойки, штрафи, пені) [9].

При умові неможливості погашення позичальником кредиту у встановлений строк його сума стягується з поручителя, страховика або відбувається реалізація заставленого майна.

Конфліктні випадки при наданні кредитів населенню вирішуються через суд, куди може звернутись як позичальник, так і кредитор при виникненні спірних випадків.

5. Особливості банківського регулювання та нагляду у сфері споживчого кредитування

Для уникнення омани громадян була прийнята Постанова НБУ від 10.05.2007 №168 «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту», якою встановлювалися вимоги до банків щодо розкриття інформації споживачам та захисту їх прав, а саме банки зобов'язані у кредитному договорі детально вказувати суму кредиту і всіх супутніх послуг, тип відсоткової ставки і можливості її зміни, умови дострокового погашення та графіку платежів.

Деякі аспекти споживчого кредитування регулюються Цивільним кодексом України, окремі – Законом України «Про захист прав споживачів».

Закон України «Про захист прав споживачів» ставить до кредиторів досить жорсткі вимоги. Так, перед укладенням договору про надання споживчого кредиту кредитодавець зобов'язаний повідомити споживача у письмовій формі про:

- особу та місцезнаходження кредитодавця;
- кредитні умови, зокрема: мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений; форми його забезпечення; наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, в тому числі між зобов'язаннями споживача;
- тип відсоткової ставки; суму, на яку кредит може бути виданий;
- орієнтовну сукупну вартість кредиту та вартість послуги з оформлення договору про надання кредиту (перелік усіх витрат, пов'язаних з одержанням

кредиту, його обслуговуванням та поверненням);

- термін, на який кредит може бути одержаний;

- варіанти повернення кредиту, включаючи кількість платежів, їх частоту та обсяги;

- можливість дострокового повернення кредиту та його умови;

- необхідність здійснення оцінки майна та, якщо така оцінка є необхідною, ким вона здійснюється;

- режим сплати відсотків та державні субсидії, на які споживач має право, або відомості про те, від кого споживач може одержати докладнішу інформацію;

- переваги та недоліки пропонувананих схем кредитування.

Споживач не зобов'язаний сплачувати кредитодавцеві будь-які збори, відсотки або інші вартісні елементи кредиту, що не були зазначені у договорі.

Споживач має право протягом чотирнадцяти календарних днів відкликати свою згоду на укладення договору про надання споживчого кредиту без пояснення причин. Перебіг цього строку розпочинається з моменту передачі споживачеві примірника укладеного договору.

Відкликання згоди оформлюється письмовим повідомленням. З відкликанням згоди на укладення договору про надання споживчого кредиту споживач повинен одночасно повернути кредитодавцю кошти або товари, одержані згідно з договором. Споживач також сплачує відсотки за період між моментом одержання коштів та моментом їх повернення за ставкою, встановленою в договорі.

Споживач не зобов'язаний сплачувати будь-які інші збори у зв'язку з відкликанням згоди.

Кредитодавець зобов'язаний повернути споживачеві кошти, сплачені ним згідно з договором про надання споживчого кредиту, але не пізніше, ніж протягом семи днів. За кожний день затримки повернення споживачу коштів, сплачених ним згідно з договором про надання споживчого кредиту понад установлений строк (сім днів), споживачеві виплачується неустойка в розмірі одного відсотка суми, належної до повернення кредитодавцем.

Право відкликання згоди не застосовується щодо:

- ✓ споживчих кредитів, забезпечених іпотекою;

- ✓ споживчих кредитів на придбання житла;

- ✓ споживчих кредитів, наданих на купівлю послуги, надання якої відбулося до закінчення строку відкликання згоди.

Споживач має право достроково повернути споживчий кредит, у тому числі шляхом збільшення суми періодичних виплат.

Якщо кредитодавець згідно з договором про надання споживчого кредиту одержує внаслідок порушення споживачем умов договору право на вимогу повернення споживчого кредиту, строк виплати якого ще не настав, або

на вилучення продукції чи застосування іншої санкції, то він може використати таке право лише у разі:

- затримання сплати частини кредиту та/або відсотків щонайменше на один календарний місяць;
- перевищення сумою заборгованості суми кредиту більш як на десять відсотків;
- несплати споживачем більше однієї виплати, яка перевищує п'ять відсотків суми кредиту;
- іншого істотного порушення умов договору про надання споживчого кредиту.

Якщо кредитордавець на основі умов договору про надання споживчого кредиту вимагає здійснення внесків, строк сплати яких не настав, або повернення споживчого кредиту, такі внески або повернення споживчого кредиту можуть бути здійснені споживачем протягом тридцяти календарних днів з дати одержання повідомлення про таку вимогу від кредитодавця. Якщо протягом цього періоду споживач усуне порушення умов договору про надання споживчого кредиту, то вимога кредитодавця втрачає чинність.

Якщо кредитордавець у позасудовому порядку або до судового провадження звертається з вимогою про повернення споживчого кредиту або погашення іншого боргового зобов'язання споживача, кредитордавець не можеу будь-який спосіб вимагати будь-якої плати або винагороди від споживача за таке звернення. При цьому кредитодавцю забороняється:

- 1) надавати неправдиву інформацію про наслідки несплати споживчого кредиту;
- 2) вилучати продукцію у споживача без його згоди або без одержання відповідного судового рішення;
- 3) зазначати на конвертах з поштовими повідомленнями інформацію про те, що вони стосуються несплати боргу або споживчого кредиту;
- 4) вимагати стягнення будь-яких сум, не зазначених у договорі про надання споживчого кредиту;
- 5) звертатися без згоди споживача за інформацією про його фінансовий стан до третіх осіб;
- 6) вимагати повернення споживчого кредиту, строк давності якого минув.

Питання для самоконтролю

1. Чи можуть відрізнитися принципи кредитування фізичних і юридичних осіб?
2. Які кредитні продукти пропонуть фізичним особам банки України?
3. Як визначити максимальну суму кредиту фізичній особі?
4. Які критерії класифікації банківських споживчих кредитів можна

виокремити? Що ви можете додати до запропонованого переліку?

5. Який механізм банківського кредитування фізичних осіб на витрати капітального характеру?

6. Що належить до об'єктів витрат капітального характеру?

7. Чи має право споживач відкликати свою згоду на укладення договору про надання споживчого кредиту? Якщо так, то за яких обставин?

Тема 6. Моніторинг кредитного ризику

План

1. Кредитний моніторинг та його роль в системі управління кредитним ризиком
2. Система управління кредитним ризиком
3. Методи управління кредитним ризиком
 - 3.1. Методи управління ризиком на рівні окремого кредиту
 - 3.2. Методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля
4. Заходи, спрямовані на мінімізацію втрат від кредитного ризику
5. Визначення рівня кредитного ризику

1. Кредитний моніторинг та його роль в системі управління кредитним ризиком

У загальному значенні моніторинг є одним із методів контролю. Контроль за кредитними операціями відіграє важливу роль в управлінні кредитним портфелем банку, адже банки самостійно визначають порядок залучення та використання коштів, проведення кредитних операцій, встановлюють рівень відсоткових ставок і розмір комісійної винагороди.

Після видачі кредиту позичальнику кредитний процес не завершується. Банк приступає до реалізації **кредитного моніторингу**, який здійснюється на трьох рівнях:

– **безпосередньо на рівні окремого кредиту (кредитної операції).**

Моніторинг кредитних операцій полягає у постійному контролі за станом виданого кредиту. Такий контроль допомагає вчасно виявити проблеми з погашенням заборгованості за кредитом і вжити відповідних заходів. Крім того, моніторинг кредитних операцій дає змогу перевірити відповідність дій працівників кредитного відділу внутрішнім регламентам;

– **на рівні кредитного портфеля.** У процесі моніторингу кредитного портфеля виявляються зміни у його структурі, виявляються сфери концентрації кредитного ризику і оцінюється відповідність кредитного портфеля кредитній політиці банку;

– **на рівні організації кредитного процесу.** На цьому рівні відбувається виявлення слабких ділянок в технології кредитування, удосконалення механізмів кредитування, підвищення ефективності організації в банку кредитної діяльності та створення нових перспективних кредитних продуктів.

Банківський кредитний моніторинг – це сукупність механізмів здійснення контролю упродовж всього процесу кредитування, спрямована на оптимізацію системи організації кредитної діяльності в банку.

Механізм кредитного моніторингу має бути закріплений у відповідних банківських інструкціях і внутрішньобанківських положеннях. Призначення кредитного моніторингу подано на рис. 6.1.

Кожний банк розробляє власну систему моніторингу кредитних операцій, проте він має здійснюватись з дотриманням таких принципів:

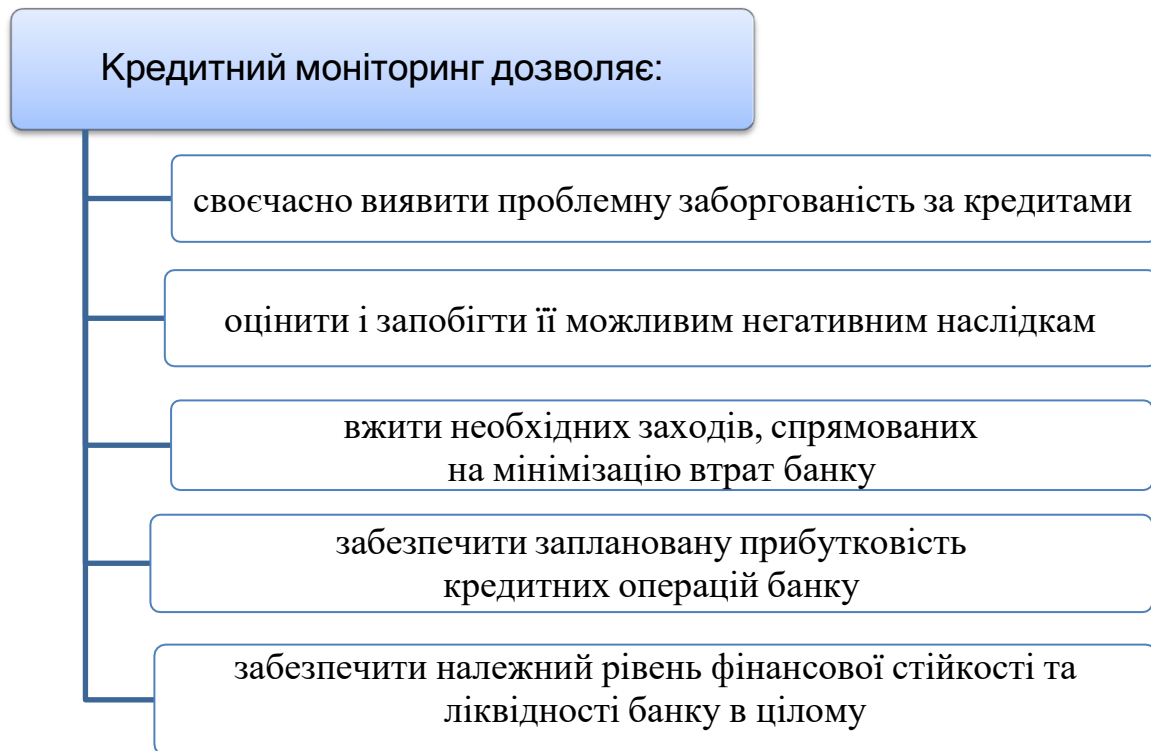

Рис. 6.1. Призначення кредитного моніторингу

1) *систематичність* – встановлення часових інтервалів для періодичної перевірки великих кредитів (суттєвих) і вибіркової – малих;

2) *повнота* – розробка етапів кредитного контролю за параметрами кредитної угоди;

3) *обґрунтованість* – відстеження змін у галузях чи ринковій поведінці позичальників, для запобігання появі проблемних кредитів та збільшення частоти перевірок.

Розглянемо напрями кредитного моніторингу та зміст управлінських дій уповноважених підрозділів кредитного моніторингу банку (див. табл. 6.1).

Основна мета кредитного моніторингу полягає в тому, щоб не допустити підвищення кредитного ризику понад встановлений рівень.

Головна вимога до процедури кредитного моніторингу – це постійний контроль та оцінка рівня кредитного ризику.

Моніторинг кредитного ризику – це процедура систематичного відстеження зміни даних про стан кредитного ризику на рівні індивідуальних позичальників та кредитного портфеля банку, а також інших показників

кредитного ризику з метою контролю, виявлення динаміки та прогнозування розвитку кредитної діяльності. Тобто моніторинг кредитних ризиків передбачає своєчасне реагування та коригування негативної ситуації і є базою для прийняття обґрунтованих рішень з мінімізації кредитних ризиків.

Таблиця 6.1

Основні напрями та шляхи реалізації кредитного моніторингу

Напрями кредитного моніторингу	Зміст контрольних заходів
Контроль за виконанням договірних умов: - <i>контроль за своєчасним погашенням відсотків за кредитом;</i> - <i>контроль за своєчасним погашенням заборгованості за кредитом (відповідно до розробленого графіка)</i>	Перевірка відповідності фактичної сплати боржником основної суми боргу та нарахованих відсотків встановленому графіку погашення боргу. У разі несвоєчасного та неповного погашення боргу за позикою та сплати відсотків (комісій) банк має право застосувати штрафні санкції у розмірах, передбачених кредитним договором.
Контроль за цільовим використанням кредиту	Підтвердження напрямів руху кредитних коштів із позичкового рахунку. Перевірка достовірності фінансових документів (платіжних доручень, акредитивів, рахунків-фактур, митних декларацій тощо) з укладеними договорами з господарської діяльності, бізнес-планами, техніко-економічним обґрунтуванням.
Контроль за зміною фінансового стану позичальника	Відстеження змін у фінансовому стані позичальника. Прогноз несприятливих змін внаслідок дії різних чинників: валютних, політичних, галузевих, інфляційних тощо.
Контроль за якістю забезпечення кредиту	Перевірка наявності, збереженості, загального стану, ринкової вартості та ліквідності застави.
Моніторинг кредитного портфеля банку	Аналіз якості та структури кредитного портфеля за встановленими показниками.
Виявлення проблемних кредитів	Відстеження початкових сигналів проблемності в обслуговуванні боргу на початкових стадіях. Розробка заходів щодо мінімізації втрат банку.
Контроль за рівнем кредитного ризику	Перевірка відповідності рівня ризику кредитного портфеля кредитній політиці банку. Удосконалення критеріїв і процедур кредитного моніторингу.

У банківській практиці використовують дві моделі процесу моніторингу кредитного ризику: **централізовану** та **децентралізовану**. В централізованій моделі весь процес управління кредитним ризиком зосереджений в межах одного підрозділу. При децентралізованій моделі кредитного моніторингу в банку створюється відносно невеликий підрозділ моніторингу ризиків, який розробляє політику і основні методи регулювання ризиків та здійснює моніторинг кредитного ризику загалом, а повноваження в сфері оперативного управління цим кредитним ризиком закріплені за іншими підрозділами. Належним чином організований кредитний моніторинг дає можливість банку

визначати потребу в нарощуванні банківського капіталу й можливості розширення кредитної діяльності банку на основі оцінки індивідуального та портфельного кредитних ризиків.

2. Система управління кредитним ризиком

Кредитний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

Виправданий кредитний ризик – необхідний атрибут стратегії і тактики ефективного банківського менеджменту. Ефективність управлінських заходів, насамперед, залежить від обраної стратегії управління кредитними ризиками.

Стратегія кредитного ризику – це комплекс заходів, прийомів і методів щодо управління кредитним ризиком, що ґрунтується на прогнозуванні ризику і ймовірності його настання з метою мінімізації збитків банку від кредитних операцій.

Стратегія кредитного ризику комерційного банку підпорядковується чинному законодавству, нормативним актам та інструкціям НБУ, спирається на загальні принципи кредитування. Незалежно від обраної стратегії, загалом, в систему управління ризиками НБУ пропонує включати чотири елементи (див. рис. 6.2).

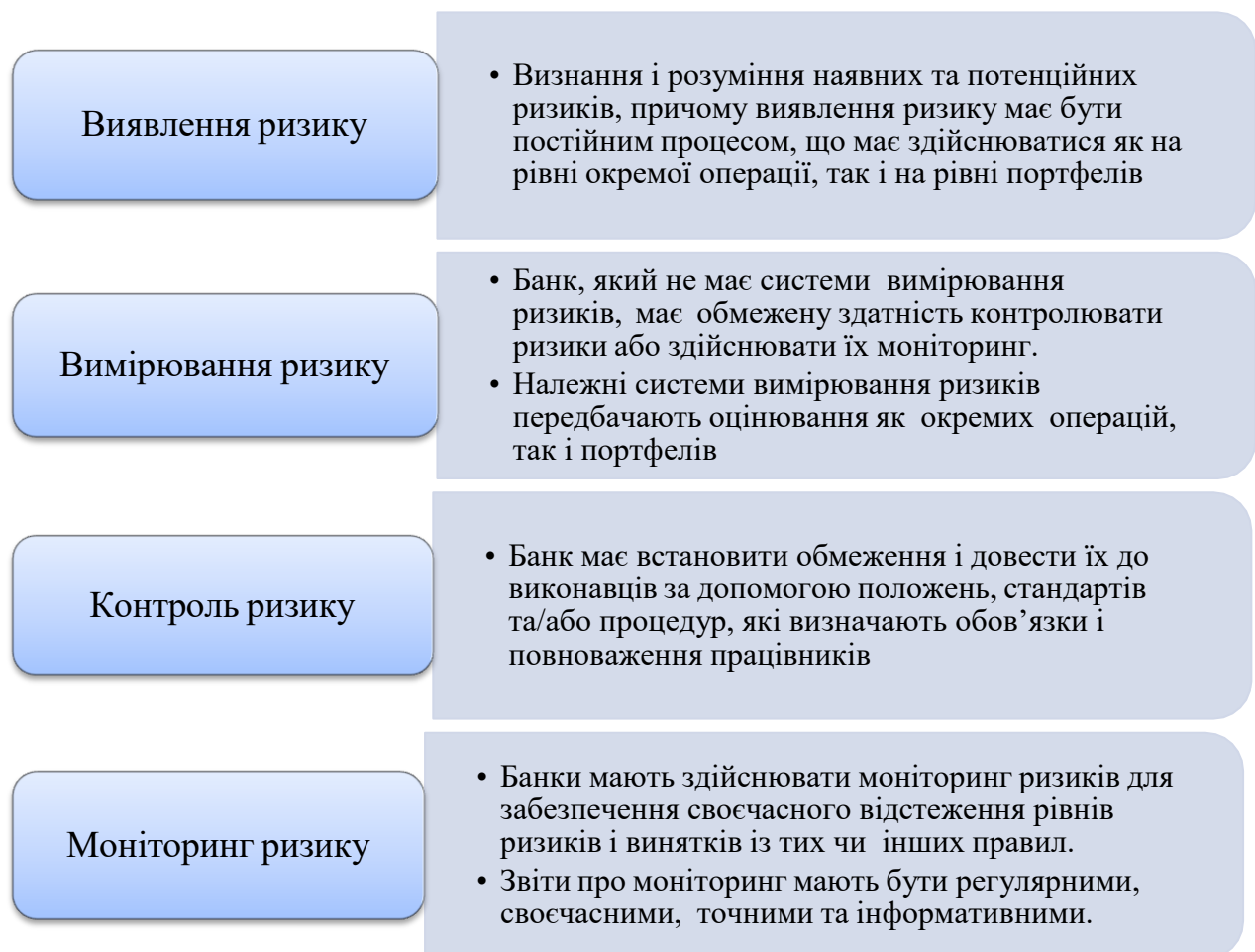

Рис. 6.2. Елементи ефективної системи управління ризиками за методичними рекомендаціями НБУ

Критерії оцінки кредитного ризику оцінюються за кількісними та якісними показниками.

Якісний аналіз кредитного ризику (ідентифікація ризику) полягає у виявленні причин і джерел виникнення ризику. Його доцільно здійснювати за двома аспектами.

Перший аспект пов'язаний із визначенням можливих джерел кредитного ризику та збитків, розгорнутим аналізом кредитоспроможності клієнтів. Проводиться класифікація та структуризація кредитного ризику.

Другий аспект пов'язаний із визначенням суб'єктивної складової кредитного ризику, з виявленням інтересів суб'єктів ризику.

Кількісний аналіз полягає у визначенні рівня кредитних ризиків банку.

За кількісної оцінки кредитного ризику слід розрізняти розмір реальної вартості, що пов'язана з ризиком, та обсяг сподіваних збитків.

Кількісні значення кредитного ризику обчислюють як в абсолютних величинах (наприклад, сума збитків від неповерненого кредиту), так і у відносних (відношення суми збитків за кредитами до загальної величини кредитного портфеля тощо). Маючи значення відповідних кількісних показників ступеня ризику, які адекватно відображають реальну ситуацію, можна перейти до прийняття рішень стосовно зниження ступеня ризику та його врахування.

Оцінюючи кредитний ризик, розрізняють: індивідуальний та портфельний кредитний ризик (див. рис. 6.3; рис. 6.4).

Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремих контрагент банку – позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Оцінка індивідуального кредитного ризику передбачає оцінку кредитоспроможності окремого контрагента.

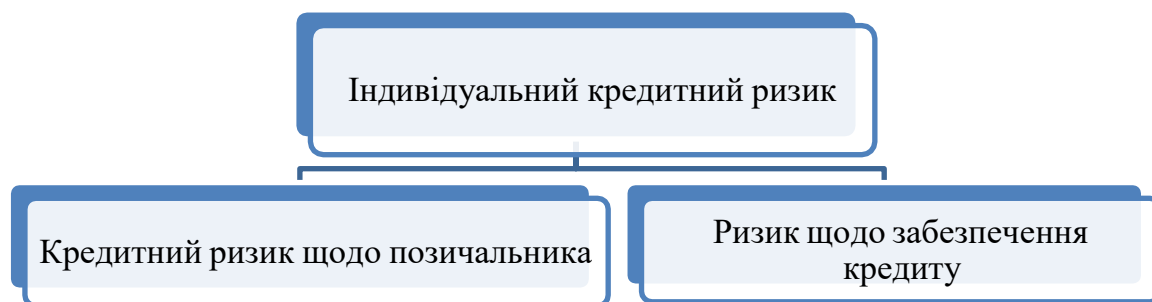

Рис. 6.3. Склад індивідуального кредитного ризику

Портфельний кредитний ризик виявляється у зменшенні вартості активів банку (іншій, ніж внаслідок зміни ринкової процентної ставки).

Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик – кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо. Оцінка портфельного кредитного ризику передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку.

Рис. 6.4. Склад портфельного кредитного ризику

Головна **мета** процесу **управління кредитним портфелем банку** полягає в забезпеченні максимальної дохідності за допустимого рівня ризику.

Основою для управління кредитними ризиками є кредитна політика комерційного банку. Кредитна політика містить задокументовані правила, стандарти та процедури, якими повинні користуватися співробітники відповідних підрозділів банку при управлінні як окремими кредитами, так і кредитним портфелем у цілому.

Наступним елементом системи управління кредитними ризиками є створення адміністративної структури керування кредитним ризиком і системи прийняття адміністративних рішень.

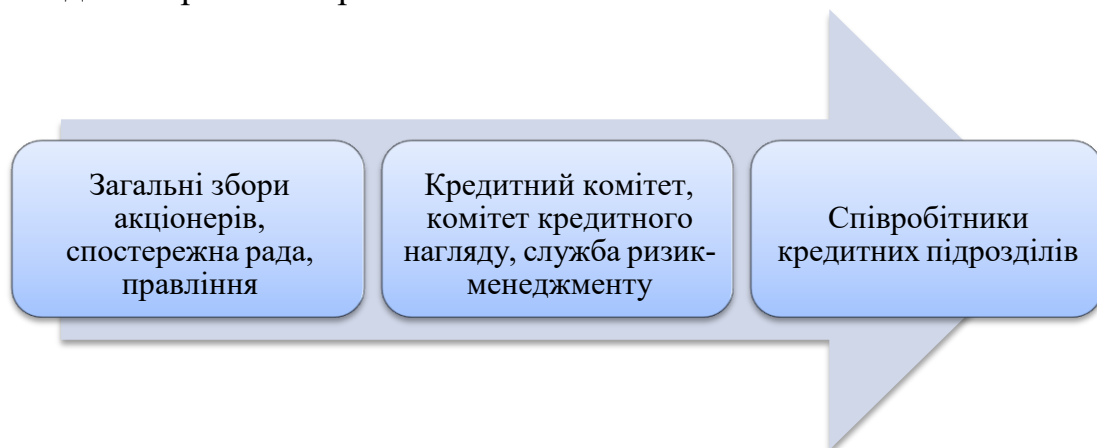

Рис. 6.5. Організаційне забезпечення управління кредитним ризиком банку

Адміністративна структура розмежовує суб'єкти системи управління кредитним ризиком та конкретизує їх повноваження.

3. Методи управління кредитним ризиком

Управляти ризиком – означає чинити дії, спрямовані на підтримання такого рівня ризику, що відповідає поставленим на даний момент цілям управління.

Під управлінням кредитним ризиком розуміють здатність банку правильно оцінити в будь-який момент часу взятий на себе ризик і підтримувати його рівень у запланованих рамках, а також при необхідності змінювати їх.

В цілому управління кредитним ризиком можна розглядати як сукупність заходів, спрямованих на мінімізацію витрат з метою встановлення оптимального співвідношення доходності та ризику.

Отже, **процес управління ризиками** – це систематична робота щодо аналізу ризиків, розробка і впровадження відповідних заходів із його мінімізації. У процесі управління кредитними ризиками необхідно вирішити такі питання:

- чи відповідає наявний рівень кредитного ризику кредитній політиці банку;
- чи варто брати на себе цей рівень ризику за певного рівня доходності кредитної операції;
- які методи оптимізації кредитного ризику доцільно застосувати в цьому випадку.

Аналіз фахової та науково-методичної літератури дозволяє виділити такі регулюючі заходи в процесі управління кредитним ризиком (див. табл. 6.2):

Таблиця 6.2

Зміст методів регулювання кредитного ризику*

Методи регулювання кредитного ризику	Характеристика управлінського підходу
Запобігання ризику	- передбачає оптимізацію кредитного процесу, вивчення потенційних позичальників, постійний моніторинг кредитних операцій
Оцінка, вимір та прогнозування ризику	- передбачає оцінку кредитоспроможності позичальників, оцінку якості кредитного портфеля банку, вимір кредитного ризику, прогнозування кредитного ризику
Уникнення ризику	- прийняття свідомого рішення не наражатися на певний вид ризику, тобто відмову від кредитування ненадійних клієнтів, сумнівних угод
Зниження (мінімізація) ризику	- виконання дій, метою яких є зменшення вірогідності втрат і мінімізація їх наслідків: оформлення забезпечення кредитів, формування достатніх резервів, диверсифікація кредитів, структурування кредитів.

Трансфер ризику	- передбачає «передачу» ризику, тобто перерозподіл кредитного ризику та втрат на страхову організацію, хеджування з використанням похідних фінансових інструментів.
Утримання ризику	- тобто взяття ризику «на себе», передбачає створення структурних підрозділів з питань роботи з проблемною заборгованістю та покриття збитків за рахунок власних ресурсів.

Загалом управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення: на рівні кожної окремої позички та на рівні кредитного портфеля. Тож і методи управління кредитним ризиком (їх ще називають методами мінімізації кредитного ризику) поділяються на дві групи:

1. Методи управління кредитним ризиком на рівні конкретної кредитної операції.
2. Методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля банку.

Розглянемо їх більш детально.

3.1. Методи управління ризиком на рівні окремого кредиту.

Основною метою управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту є впровадження заходів, спрямованих на мінімізацію втрат банку за окремою кредитною операцією у разі настання кредитного ризику.

До основних факторів, що впливають на рівень ризику кредитної операції, можна віднести:

- зміну фінансового стану позичальника;
- зміну ринкової вартості та ліквідності застави;
- недобросовісність позичальника.

Згідно із даними досліджень, близько 80% проблемних кредитів виникають внаслідок недостатнього контролю за рівнем кредитного ризику. На інші причини, такі як неадекватна оцінка кредитоспроможності позичальника, неправильно проведена структуризація кредиту, помилки у кредитному договорі, припадає близько 20% проблемних кредитів.

У науковій літературі перелік методів управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту (див. рис. 6.6) суттєво не відрізняється.

Аналіз та оцінка проекту, який кредитується, полягає у визначенні його реалістичності з ділового та економічного поглядів, у встановленні ступеня відповідності суми та строків кредиту меті цього проекту, а також оцінці достатності запропонованого забезпечення за кредитом.

У процесі оцінки кредитоспроможності позичальника визначається рівень ризику кредитної операції. Вітчизняні банки розробляють власні внутрішні положення та методики аналізу кредитоспроможності позичальників, в основу яких, як правило, покладено методичні рекомендації Національного банку щодо оцінки кредитоспроможності та фінансової

стабільності позичальника.

Кредитоспроможність розглядається не лише як можливість повернення основної суми кредиту і відсотків за ним, а й як бажання клієнта виконати свої зобов'язання.

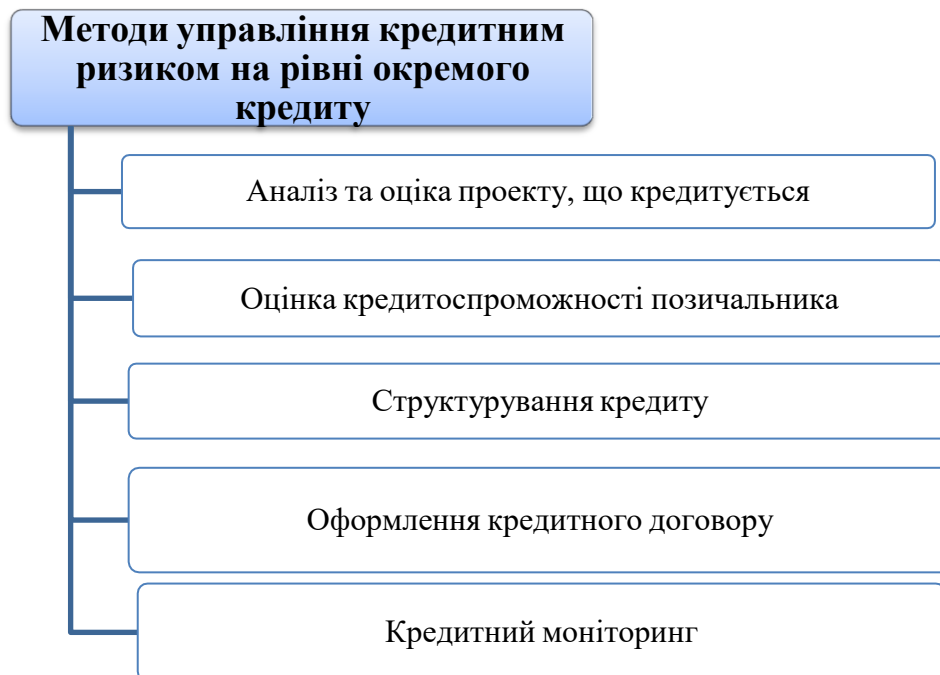

Рис. 6.6. Перелік методів управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту

Банками розвинутих країн напрацьовані різноманітні методики оцінки кредитоспроможності. Їх узагальнена характеристика представлена у **додатку Д.**

Структурування кредиту полягає у визначенні таких параметрів кредиту, як сума, строк, вид і вартість забезпечення, розмір відсоткової ставки, порядок видачі кредиту та графік погашення заборгованості позичальником. Параметри кредиту мають ураховувати результати оцінки фінансового стану позичальника й оцінку ризиковості проекту, на реалізацію якого планується отримати кредит.

У процесі документування (оформлення кредитного договору) визначаються умови, які б задовольняли потреби як позичальника, так і банку. На цьому етапі кредитний договір, договір застави та інші документи (договір гарантії або поручительства, підтвердження прав власності і т.д.) повинні ретельно перевірятися юридичними службами та представниками контролюючих підрозділів з метою недопущення помилок і зниження документарного ризику.

Реалізація **кредитного моніторингу** (контроль за наданим кредитом і станом застави) дає банку можливість вчасно виявити проблеми щодо погашення заборгованості та відсотків за кредитом з боку позичальника, а

також перевірити відповідність дій працівників кредитного відділу основним вимогам кредитної політики.

Основна мета кредитного моніторингу полягає в тому, щоб не допустити підвищення кредитного ризику понад установлений рівень.

3.2. Методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля.

Управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля здійснюється з метою підтримання загального рівня ризику кредитного портфеля у встановлених допустимих межах і забезпечення запланованого рівня доходності кредитної діяльності банку. Перелік основних методів управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля представлено на рис. 6.7. З'ясуємо їх зміст:

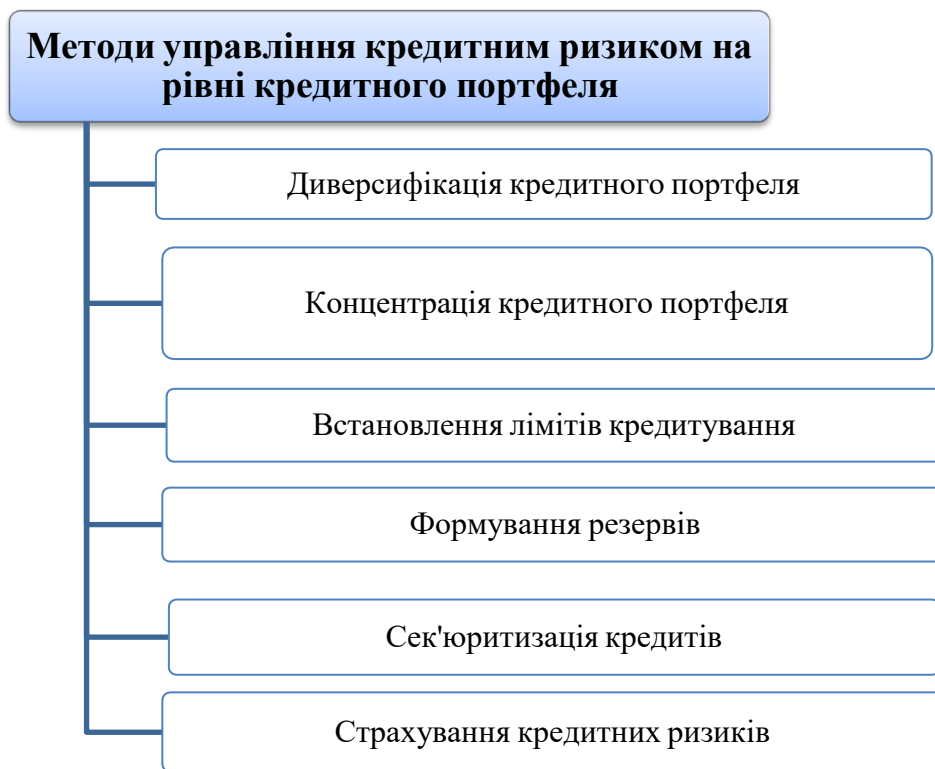

Рис. 6.7. Склад методів управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля

Диверсифікація кредитного портфеля полягає у розподілі кредитних ресурсів між широким колом позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон).

Розрізняють три види диверсифікації – галузеву, географічну та портфельну.

Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, які

здійснюють діяльність у різних галузях економіки. За рахунок коливання господарської кон'юнктури в різних галузях компенсується зниження доходів банку від кредитування низькорентабельних галузей за рахунок більш прибуткових.

Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, які перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах з різними політичними, економічними та природними умовами. Географічну диверсифікацію застосовують лише великі банки з широкою мережею філій та відділень.

Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників: великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо.

Концентрація кредитного портфеля означає зосередження кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів. Концентрація, як і диверсифікація, може бути галузева, географічна та портфельна. Надмірна концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику та є поняттям, протилежним за економічним змістом диверсифікації.

Лімітування як метод управління кредитним ризиком полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок. Ліміт може встановлюватися за кредитами окремим позичальникам, групі однотипних позичальників, галузі господарства. Завдяки лімітуванню запобігають втратам внаслідок невиправданої концентрації.

Лімітуванню підлягають також права окремих банківських менеджерів і структур на авторизацію кредиту.

Авторизація кредиту – прийняття і утвердження рішення про надання кредиту (для дирекцій, відділень, менеджерів та ін.).

Ліміти визначаються як максимально допустимий розмір позички чи пряму кредитування і виражаються в абсолютних величинах та у відносних показниках. Лімітування повинно бути обґрунтованим, спиратися на аналіз сфер та факторів ризику.

Лімітування з боку НБУ – це встановлення нормативів, які регламентують кредитний ризик, а саме: ризик на одного позичальника, норматив великих кредитних ризиків, ризик на одного інсайдера, ризик на інсайдерів, нормативи, що обмежують отримані та надані міжбанківські кредити. Ці нормативи є складовою економічних нормативів регулювання банківської діяльності.

Формування резервів для відшкодування втрат за кредитними

операціями комерційних банків, як метод управління кредитним ризиком, полягає в акумуляції частини коштів на спеціальному рахунку для компенсації неповернених кредитів. Цей підхід базується на одному з принципів міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності – принципі обережності, згідно з яким банки мають оцінювати якість своїх кредитних портфелів на звітну дату з погляду можливих втрат за кредитними операціями. Для покриття цих втрат передбачається створення спеціального резерву перерахунком частини коштів банку на окремий бухгалтерський рахунок, з якого в разі неповернення кредиту списується відповідна сума. Якщо такий резерв не сформований, то втрати за кредитними операціями відшкодовуються за рахунок капіталу банку.

Сек'юритизація – це продаж активів банку через перетворення їх у цінні папери, які далі розміщуються на ринку (дрібні, неліквідні кредити ідентичні за характером, строками і дохідністю об'єднуються в один пакет. На їх основі випускаються цінні папери, які продаються кінцевим інвесторам. У результаті сек'юритизації право отримання боргу та відсотків за виданими кредитами переходить до володаря цінного паперу). Процес сек'юритизації дає змогу перемістити балансові активи банку за баланс, тобто є одним із видів позабалансової діяльності банку.

Коли кредити сек'юритизовано, тобто перетворено в пакет цінних паперів, власність на ці кредити та відповідні потоки грошових надходжень переходить до інвесторів. Звідси походить і назва – перехідні цінні папери. Прикладами сек'юритизованих активів є іпотечні кредити, автомобільні позички, кредити на придбання обладнання. Оскільки перехідні зобов'язання забезпечені матеріальними активами, то в їхніх назвах відображається вид забезпечення – сертифікат на автомобільну позичку, забезпечені нерухомістю цінні папери.

Страхування кредитних операцій. Для цього можливі два варіанта. По-перше, може страхуватися відповідальність клієнта перед банком щодо погашення кредиту. У такому випадку клієнт подає до банку страхове свідоцтво або інші документи, які підтверджують факт страхування клієнтом кредитної операції. За іншим варіантом банк може самостійно застрахувати позичку, що надається, шляхом укладання зі страховою установою угоди про добровільне страхування кредитного ризику. У цьому випадку сума страхових внесків додається до плати за користування позичкою.

У разі страхування кредитних операцій банк має переконатися в наявності у страховика необхідних фондів страхування, тобто у його платоспроможності.

4. Заходи, спрямовані на мінімізацію втрат від кредитного ризику

Крім розглянутих методів управління кредитним ризиком у банківській практиці застосовуються й інші заходи, що дозволяють мінімізувати втрати від

кредитного ризику. До них, зокрема, відносять:

- дотримання нормативів кредитного ризику;
- вивчення і оцінка якості сукупних активів банку;
- оперативність під час стягнення боргу;
- визначення кредитної політики;
- підтримка оптимальної структури кредитного портфеля;
- застосування технології STOP LOSS;
- визначення рівня непокритого кредитного ризику;
- проведення ефективної цінової політики;
- інтенсивна робота з проблемними кредитами.

Для оцінки й обмеження кредитного ризику використовують такі нормативи НБУ:

1. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (**Н7**) встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань:

$$H7 = (Зк/РК) \cdot 100\%, \quad (6.1)$$

де $Зк$ – сума всіх вимог банку до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента (такими контрагентами можуть бути інші банки, клієнти – небанківські установи та фізичні особи)

$РК$ – регулятивний капітал банку.

Нормативне значення $H7$ не повинне перевищувати 25%.

2. Норматив «великих» кредитних ризиків (**Н8**) встановлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів:

$$H8 = (Свел.к/РК) \cdot 100\%, \quad (6.2)$$

де $Свел.к$ – сукупний розмір «великих» кредитів, наданих комерційним банком щодо всіх контрагентів або груп пов'язаних контрагентів з урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів.

Кредитний ризик, який прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів, вважають **великим**, якщо сума всіх вимог банку до цього контрагента (групи пов'язаних контрагентів) і всіх позабалансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, становить 10% і більше регулятивного капіталу банку.

Максимальне значення нормативу $H8$ не повинне перевищувати 800%.

3. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (**Н9**) встановлюється з метою обмеження ризику,

який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами, що може призвести до прямого або непрямого впливу на діяльність банку:

$$H9 = (Z_{\text{інс}}/СК) \cdot 100\%, \quad (6.3)$$

де $Z_{\text{інс}}$ – сукупний розмір наданих банком позик (у тому числі й міжбанківських), поручительств, урахованих векселів та 100% суми позабалансових зобов'язань щодо одного інсайдера комерційного банку;

СК – статутний капітал банку.

Максимальне значення $H9$ не повинне перевищувати 5%.

4. Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (**$H10$**) встановлюється з метою обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів:

$$H10 = (CZ_{\text{інс}} / СК) \cdot 100\%, \quad (6.4)$$

де $CZ_{\text{інс}}$ – сукупна заборгованість зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100% суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів.

Максимальне значення $H10$ не повинне перевищувати 30%.

Вивчення й оцінка якості сукупних активів банку

Для оцінювання якості активів банку застосовується коефіцієнт k , обчислений як відношення середньозваженої суми класифікованих активів до капіталу банку і виражений у відсотках. Під середньозваженою сумою класифікованих активів розуміють сукупний розмір можливих втрат за активними операціями, і насамперед за кредитами, який визначається розмірами сформованого резерву на покриття втрат:

$$k = (BKA \times 100\%) / K, \quad (6.5)$$

де BKA – середньозважена сума класифікованих активів;

K – капітал банку.

Оперативність у стягненні боргу

Оперативність у стягненні боргу передбачає необхідність підтримувати з позичальником тісні контакти протягом усього строку користування кредитом. Банк повинен стежити за станом справ у клієнта і в разі необхідності застосовувати упереджувальні дії щодо захисту своїх інтересів.

Визначення кредитної політики банку

Кредитна політика розробляється правлінням банку (або кредитним комітетом) і затверджується, як правило, радою акціонерів банку. Кредитна політика призначена встановлювати ключові принципи, яких мусять

дотримуватися менеджери та керівники банку під час планування кредитної діяльності та видачі кредитів.

Кредитна політика може бути:

- слабою (якщо частка кредитів у загальному обсязі робочих активів банку ставить до 30%);
- помірною (частка кредитів у робочих активах становить від 30 до 50%);
- агресивною (якщо частка кредитів перевищує 50% робочих активів).

Підтримка оптимальної структури кредитного портфеля

Центральне місце в структурно-логічній схемі управління кредитним ризиком займають оцінка, моделювання та оптимізація кредитного портфеля, що дозволяє банку об'єктивно оцінити такі важливі для нього характеристики кредитного ризику, як необхідні резерви під очікувані втрати за портфелем і економічний капітал під неочікувані втрати. Існує багато різних підходів до побудови моделі оптимального кредитного портфеля оцінки з урахуванням кредитного ризику, які ґрунтуються на економетричному аналізі.

Досвід роботи ряду банків свідчить, що оптимальним можна вважати кредитний портфель зі структурою, в якій консолідована заборгованість за позичками розподіляється так:

- стандартні – 22%;
- під контролем – 38%;
- субстандартні – 30%;
- сумнівні – 5%;
- безнадійні – 5%.

Застосування технології STOP LOSS

Згідно з цією технологією визначається припустима гранична норма втрат за деякими операціями, на які банк іде свідомо задля збереження своєї клієнтури.

Визначення рівня непокритого кредитного ризику

Визначення рівня непокритого кредитного ризику – це визначення можливих втрат, які мають бути списані за рахунок резервного фонду або статутного фонду комерційного банку. Обмеження непокритого кредитного ризику рекомендується визначати так:

$$V_1 \times 0.02 + V_2 \times 0.05 + V_3 \times 0.2 + V_4 \times 0.5 + V_5 - \text{ФСР} \leq 0,2K, \quad (6.6)$$

де V_i – обсяги кредитів, що належать до відповідних груп ризику;

ФСР – фактично сформований резерв за кредитними ризиками;

K – капітал банку.

Проведення ефективної цінової політики

Проведення ефективної цінової політики полягає у визначенні достатності рівня відсоткової ставки за кредитами і комісією.

Виходячи з різноманітних підходів до методології встановлення ставок, можуть бути розраховані номінальні (річні) та ефективні ставки.

На розмір і динаміку ставки відсотка впливають як загальні, макроекономічні чинники (облікова ставка, рівень інфляції, ставки банків-конкурентів, попит на банківські кредити), так і чинники приватні. Приватні чинники визначаються умовами функціонування конкретного банку, його становищем на ринку кредитних ресурсів, обраною кредитною і процентною політикою, ступенем ризикованості здійснюваних операцій. До них можна віднести: строк та розмір кредиту, рейтинг позичальника, рівень ризику угоди, наявність застави, витрати із здійснення кредитної діяльності, вартість залучених коштів та ін.

Робота з проблемними кредитами

Інтенсивна робота з проблемними кредитами полягає у застосуванні таких заходів впливу на їх скорочення, як:

- надання за можливості відстрочки погашення (пролонгації) кредиту;
- застосування претензійно-позовних заходів стягнення позик;
- реалізація заставного права;
- порушення справи про банкрутство;
- переведення боргу на іншого клієнта за його згодою та ін.

На практиці комерційні банки застосовують не окремі способи зниження ступеня кредитного ризику, а їх раціональну комбінацію (*суперпозицію*), використовуючи економіко-математичні моделі та методи, спираючись на власний досвід та інтуїцію фахівців.

Обираючи конкретний спосіб зниження кредитного ризику слід керуватися такими принципами:

- недоцільно ризикувати більшим заради меншого;
- недоцільно ризикувати більше, ніж це дозволяють власні кошти банку;
- необхідно заздалегідь піклуватися про можливі наслідки.

5. Визначення рівня кредитного ризику

Розрахунок рівня кредитного ризику в абсолютному вираженні як на рівні окремої угоди, так і на рівні портфеля може здійснюватись за такими формулами:

Кредитний ризик щодо окремої кредитної угоди полягає у визначенні ймовірності виникнення несприятливих подій за цією угодою:

$$W = p(c) \times S, \quad (6.7)$$

де W – величина ризику;

$p(c)$ – ймовірність виникнення збитків за кредитною угодою;
 S – сума кредиту.

Кредитний ризик на рівні кредитного портфеля визначається з використанням таких показників:

- *можлива сподівана величина збитків за кредитним портфелем:*

$$Sp = \sum_{i=1}^n S_i \times p_i(c), \quad (6.8)$$

де Sp – можлива величина збитків за кредитним портфелем;

S_i – сума i -ої кредитної угоди;

$p_i(c)$ – ймовірність виникнення збитків щодо i -ої кредитної угоди.

- *середньозважений портфельний кредитний ризик (L):*

$$L = Sp / \sum_{i=1}^n S_i, \quad (6.9)$$

- *дисперсія (варіація) як міра кредитних ризиків щодо угод, які становлять кредитний портфель банку ($\sigma^2(p)$):*

$$\sigma^2(p) = \sum_{i=1}^n (p(c) - L)^2 \times \frac{S_i}{\sum_{i=1}^n S_i}, \quad (6.10)$$

- *середньоквадратичне відхилення кредитних ризиків щодо угод, які становлять кредитний портфель банку ($\sigma(p)$):*

$$\sigma(p) = \sqrt{\sigma^2(p)}. \quad (6.11)$$

Вважається, що варіація та середньоквадратичне відхилення характеризують ступінь розсіювання кредитних ризиків окремих кредитів відносно середньозваженого кредитного портфельного ризику, а тому свідчать про диверсифікацію кредитного портфеля відносно ризику.

Крім розглянутих підходів, фактична оцінка кредитного ризику у фінансовому виразі може визначатися впливом кредитного ризику на фінансовий результат, зокрема за:

Ризик втрати основних сум кредитів $P_{1\text{кр}}$, непокритих страховими резервами:

$$P_{1\text{кр}} = PCP - \Phi CP, \quad (6.12)$$

де PCP – розрахункова сума резерву;

ФСР – фактично сформований резерв за кредитними ризиками, виходячи із структури класифікованих кредитів за групами ризику.

Ризик втрати процентних доходів $P_{2\text{кр}}$, визначається як сума прострочених нарахованих доходів.

Загальний абсолютний кредитний ризик:

$$P_1 = P_{1\text{кр}} - P_{2\text{кр}}. \quad (6.13)$$

Для визначення кредитного ризику, крім нормативних, також використовують такі економічні показники:

- коефіцієнт збитковості (K_1);
- частка проблемних кредитів у сумарних активах (K_2);
- коефіцієнт забезпеченості втрат за рахунок резервів на покриття збитків (K_3).

$$K_1 = \frac{\text{Безнадійні кредити (збитки за позиками)}}{\text{Усього кредитний портфель}}. \quad (6.14)$$

Вважається, що значення коефіцієнта K_1 не повинне перевищувати 0,05, тобто 5%. Оптимальним є значення 0,7 – 1,5%.

Запропоновані коефіцієнти характеризують ризиковість кредитного портфеля.

Питання для самоконтролю

1. На яких рівнях здійснюється реалізація кредитного моніторингу?
2. В чому полягає призначення кредитного моніторингу?
3. За допомогою яких методів здійснюється управління кредитним ризиком?
4. Що називають «великим кредитним ризиком»?
5. Що означає авторизація кредиту?
6. Назвіть основні фактори, що впливають на рівень ризику кредитної операції.
7. У чому полягає мета управління кредитним портфелем банку?
8. Що покладено в основу управління кредитними ризиками?
9. Від яких чинників залежить рівень ризикованості кредитного портфеля банку?
10. Які обов'язкові економічні нормативи НБУ призначено для регулювання кредитної діяльності банків?

Тема 7. Моніторинг кредитного портфеля банку

План

1. Поняття кредитного портфеля банку та його склад
2. Критерії та етапи класифікації кредитного портфеля
3. Аналіз складу та якості кредитного портфеля банку

1. Поняття кредитного портфеля банку та його склад

Кредитний портфель – сукупність усіх банківських позик, що структуровані за певними параметрами відповідно до завдань визначеної банком кредитної політики. Склад кредитного портфеля представлено на рис. 7.1.

Рис. 7.1. Склад кредитного портфеля банку

Обсяг кредитного портфеля оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, в т.ч. прострочених, пролонгованих і сумнівних. У структурі

балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів банку, відповідно до цього можна констатувати, що кредитний портфель характеризується дохідністю, ризиком та ліквідністю (див. табл. 7.1.)

Таблиця 7.1

Характеристики банківського кредитного портфеля

Характеристики	Зміст та прояви характеристики на рівні кредитного портфеля
Дохідність	Вираженням дохідності кредитного портфеля є ефективна річна ставка відсотків, котра слугує інструментом для порівняння кредитного портфеля з іншими видами активів та аналізу обґрунтованості процентних ставок по виданим кредитам. З метою аналізу, зазвичай, визначається реальна дохідність – дохід, отриманий на одиницю активів, розміщених у кредити, за певний проміжок часу.
Ризик	Ризик кредитного портфеля представляє собою ступінь ймовірності настання подій, внаслідок яких банк отримає збитки за кредитами, що входять до складу кредитного портфеля.
Ліквідність	Під ліквідністю розуміють здатність фінансового інструменту перетворюватись у грошові кошти, а ступінь ліквідності визначається тривалістю періоду цього перетворення. Тому на рівні кредитного портфеля ліквідність виражається у своєчасному поверненні кредитних коштів.

До параметрів, що впливають на розмір і структуру кредитного портфеля банку відносять:

- розмір банку (капіталу);
- правила регулювання банківської діяльності (вимоги й обмеження

Національного банку);

- офіційна кредитна політика банку;
- досвід і кваліфікація менеджерів;
- рівень дохідності різних напрямів розміщення коштів;
- розмір і вартість кредитних ресурсів;
- рівень кредитного ризику.

2. Критерії та етапи класифікації кредитного портфеля

З практичної точки зору, під кредитним портфелем розуміють характеристику структури та якості виданих позик, які можуть бути класифіковані за заздалегідь обраними критеріями (параметрами), що відповідають певним цілям управління. Тобто сформований кредитний портфель є своєрідним відображенням результатів банківського кредитного менеджменту.

Кредитний портфель має розмір (обсяг) та певну структуру, що відповідає обраній кредитній політиці. Якщо розмір кредитного портфеля розглядають відносно всього обсягу активно-пасивних операцій банку (або банків-конкурентів), то структура кредитного портфеля – це співвідношення конкретних видів кредитних операцій, що входять до його складу.

Структуру кредитного портфеля можна розглядати як набір параметрів, якими банк може керувати, змінюючи склад та обсяги кредитів, що входять до його складу. Банк може змінювати структуру кредитного портфеля з метою одержання найбільш прийнятних значень його характеристик – дохідності, ліквідності, ризику.

Класифікацію (структурування) кредитного портфеля можна здійснювати за різними критеріями, які однак варто розділити на загальні та нормативні. Під загальними критеріями будемо розуміти такі параметри, що характеризують будь-який портфель активів, в тому числі й кредитний. Причому деякі критерії можуть бути віднесені до обох груп (див. рис. 7.2).

До нормативних критеріїв класифікації кредитного портфеля слід віднести ті, що передбачені Положенням НБУ [1], на основі яких банки формують резерв за активними операціями (зокрема, й кредитними).

Рис. 7.2. Критерії класифікації кредитного портфеля банку

Згідно з вимогами Положення, банк класифікує активи за категоріями якості з урахуванням виду та умов активної банківської операції.

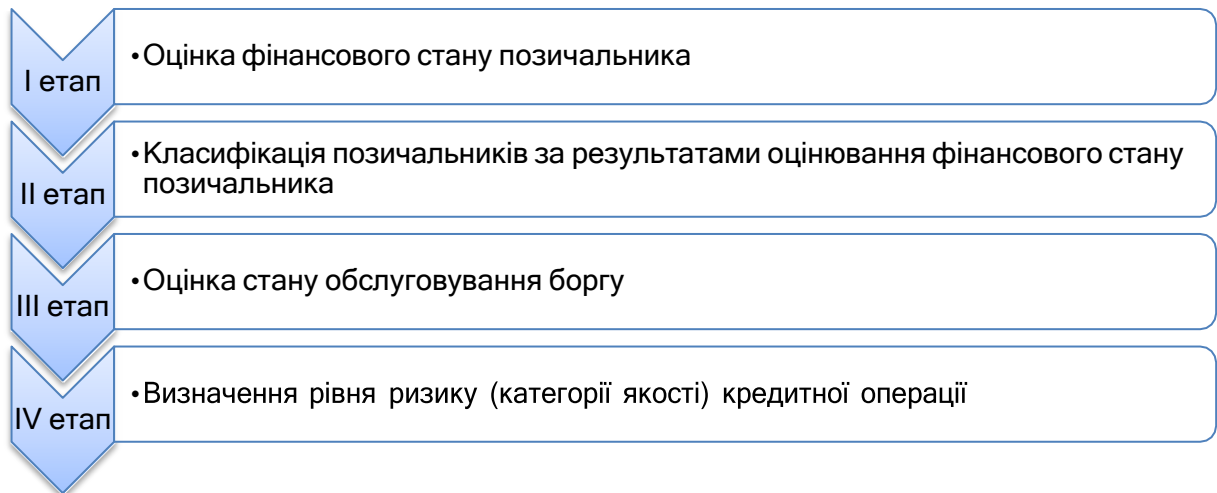

Рис. 7.3. Послідовність етапів класифікації кредитного портфеля банку з метою формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями

Відповідно до обраної кредитної політики кожний банк формуватиме власну структуру кредитного портфеля, орієнтуючись на досягнення основних характеристик: дохідності, ризику та ліквідності.

3. Аналіз складу та якості кредитного портфеля банку

Банки проводять аналіз кредитного портфеля, який здійснюється у двох напрямках:

- 1) аналіз структури та динаміки кредитного портфеля;
- 2) якісний аналіз кредитного портфеля.

Такий аналіз здійснюється з метою виявлення резервів підвищення ефективності кредитної діяльності за умови досягнення запланованого рівня дохідності при допустимому рівні ризику. Забезпечення максимальної дохідності за певного рівня ризику складає зміст управління кредитним портфелем банку.

Аналіз структури та динаміки кредитного портфеля здійснюється за допомогою методик горизонтального і вертикального аналізу за такими параметрами (див. рис. 7.4).

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок про концентрацію (диверсифікацію) кредитного портфеля, його відповідність

кредитній політиці банку та напрямки й інтенсивність змін вказаних характеристик у динаміці.

Рис. 7.4. Аналіз структури та динаміки кредитного портфеля

Якісний аналіз кредитного портфеля – це оцінка його дохідності та ризику (див. рис. 7.5). За їх співвідношенням визначається ефективність кредитної діяльності банку.

Для оцінки *якості кредитного портфеля з погляду кредитного ризику* застосовуються такі показники:

- коефіцієнт покриття кредитного портфеля власним капіталом банку;
- коефіцієнт якості кредитного портфеля (захищеності);
- коефіцієнт покриття класифікованих кредитів власним капіталом банку;
- коефіцієнт проблемних позик.

Коефіцієнт покриття кредитного портфеля власним капіталом банку:

$$K_{пек} = \frac{BK}{КП}, \quad (7.1)$$

де BK – власний капітал;
 $KП$ – кредитний портфель.

Цей коефіцієнт характеризує якість кредитного портфеля з погляду його захищеності власним капіталом і показує, скільки власних коштів припадає на одну гривню виданих кредитів.

Рис. 7.5. Аналіз якості кредитного портфеля банку

Коефіцієнт якості кредитного портфеля (захищеності):

$$K_{зах} = \frac{P_{нок}}{KП}, \quad (7.2)$$

де $P_{нок}$ – резерв для покриття можливих втрат від кредитних операцій.

Коефіцієнт характеризує якість кредитного портфеля з позиції ризиковості та показує частку класифікованих кредитів за рівнем ризику в загальній сумі кредитного портфеля банку.

Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів власним капіталом банку:

$$K_{пклк} = \frac{P_{нок}}{BK}. \quad (7.3)$$

Цей коефіцієнт характеризує якість кредитного портфеля банку з погляду його захищеності власним капіталом банку.

Коефіцієнт проблемних позик (Кнеспл.) розраховується як співвідношення позик із простроченою виплатою відсотків та основної суми ($\Pi_{пр}$) до загального обсягу позик ($КП$):

$$K_{неспл.} = \Pi_{пр} / КП. \quad (7.4)$$

Аналіз кредитного портфеля повинен проводитися і в **напрямку оцінки рівня його захищеності від можливих втрат**. Для оцінки цього рівня рекомендується використовувати такі показники [4, с. 161; 5, с. 124]:

- **коефіцієнт збитковості позик (Кзб)** розраховується як співвідношення збитків за позиками, отриманими за аналізований період ($Зп$) до середнього залишку заборгованості за кредитами, або до загального обсягу позик:

$$K_{зб} = Зп / КП. \quad (7.5)$$

- **коефіцієнт забезпеченості позики (Кзп)** є співвідношенням забезпечення кредитів (застава, гарантії, страхування тощо) ($ЗК$) і загальної суми кредитів ($КП$):

$$K_{зп} = ЗК / КП. \quad (7.6)$$

- **коефіцієнт забезпеченості збиткових кредитів (Кз.зб)** розраховується як відношення кредитного забезпечення за збитковими позиками ($Зк. зб$) до списаних кредитів за аналізований період ($Сп$):

$$K_{з.зб} = Зк. зб / Сп. \quad (7.7)$$

- **коефіцієнт покриття збитків за позиками за рахунок резерву (Кп.зб)** розраховується відношенням резервів на покриття збитків за позиками ($Рпок$) до суми збиткових позик ($\Pi зб$):

$$K_{п.зб} = Рпок / \Pi зб. \quad (7.8)$$

Останні чотири коефіцієнти характеризують рівень захищеності кредитного портфеля банку від можливих збитків у разі неповернення кредитів за рахунок створення резервів.

Оцінка доходності кредитного портфеля чи аналіз ефективності кредитної діяльності банку здійснюються за допомогою такої системи

показників:

- **дохідність кредитного портфеля** (кредитних операцій) розраховується відношенням доходів від кредитних операцій (E) до кредитного портфеля;

- **питома вага доходів від надання кредитів** у загальній сумі доходів розраховується діленням доходу від надання кредитів на загальну суму доходів банку;

- **коефіцієнт відсоткових доходів і відсоткових витрат** (рентабельність кредитних операцій) розраховується діленням доходу від наданих кредитів на витрати на залучення ресурсів (суми, виплачені за вкладами клієнтам);

- **коефіцієнт прибутковості кредитних операцій** розраховується як відношення чистого відсоткового доходу від наданих кредитів до кредитного портфеля;

- **чистий спред** дає змогу проаналізувати мінімальну різницю між ставками за активними та пасивними операціями:

$$СПРЕД_{ч} = \frac{Bd}{КП} - \frac{Bв}{Дв}, \quad (7.10)$$

де Bd – відсоткові доходи;

$Bв$ – відсоткові витрати;

$Дв$ – підвідсоткові депозити.

Коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем банку визначається за формулою:

$$kC = \frac{d - r_0}{IR}, \quad (7.11)$$

де kC – коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем;

d – дохідність портфеля;

r_0 – ставка без ризику.

Показник ризику кредитного портфеля банку знаходять як відношення розрахункового значення резерву під безнадійну заборгованість за кредитними операціями банку до вартості всього кредитного портфеля (увідсотках):

$$IR = \frac{R}{V} \times 100\%. \quad (7.12)$$

Якщо резерв під безнадійну заборгованість не формується, то цей показник аналогічний коефіцієнту формули 7.2.

Загалом, рівень дохідності кредитного портфеля банку залежить від таких економічних чинників:

- 1) ринкової ставки відсотка;
- 2) обсягу і структури кредитного портфеля;
- 3) умов конкуренції на банківському ринку;
- 4) власних можливостей банку щодо вибору напрямів та об'єктів кредитування.

Питання для самоконтролю

1. Що належить до заборгованості за кредитними операціями, яка становить кредитний портфель банку?
2. Як оцінюється рівень забезпечення кредитних операцій?
3. Які показники характеризують якість кредитного портфеля з позиції ризику?
4. Які показники характеризують якість кредитного портфеля з позиції захищеності від можливих утрат?
5. Як аналізується забезпеченість кредитного портфеля?
6. Які показники характеризують ефективність кредитних операцій та кредитного портфеля?
7. У яких напрямках здійснюється аналіз кредитного портфеля?

Тема 8. Формування та використання банками резерву за кредитами

План

1. Диференціація активів з метою формування резервів
2. Вимоги до формування резерву за кредитами
3. Загальний порядок оцінювання ризику
 - 3.1. Визначення показника ризику кредиту, наданого юридичній особі (крім банку та бюджетної установи)
 - 3.2. Визначення показника ризику кредиту, наданого фізичній особі
4. Критерії врахування забезпечення за кредитними операціями під час розрахунку резерву

1. Диференціація активів з метою формування резервів

З метою забезпечення надійності та стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів банків Національним банком України встановлюється порядок (методика) формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, який деталізовано у відповідному Положенні.

Активна банківська операція (актив) – операція з розміщення ресурсів банку, яка обліковується за активними балансовими рахунками банку або за активними рахунками позабалансового обліку. До таких операцій належать усі види кредитних операцій, операції з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, операції з придбання цінних паперів, інші активні банківські операції, включаючи нараховані за всіма цими операціями доходи.

Необхідність формування резерву за активними банківськими операціями обумовлена ризиком невиконання боржником/контрагентом зобов'язань. Банк оцінює цей ризик та формує резерв у повному обсязі за станом на перше число кожного місяця, наступного за звітним.

Резерви поділяються на:

- резерви за активами (за фінансовими активами та за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку);
- резерви за наданими фінансовими зобов'язаннями.

Резерви за активами є спеціальними (оціночними) резервами, які зменшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена зменшенням корисності таких активів.

Резерви за наданими фінансовими зобов'язаннями є забезпеченням їх виконання в майбутньому, що визнається в балансі банку як зобов'язання та свідчить про можливі втрати внаслідок вибуття ресурсів, пов'язаного з виконанням банком таких фінансових зобов'язань.

У банківській діяльності фінансові активи поділяються на:

- суттєві активи;

- активи, які не є суттєвими (кредити, надані фізичній особі – суб'єкту підприємницької діяльності, та кредити на поточні потреби, надані фізичній особі, загальна сума основного боргу за якими не перевищує 50 000 гривень, або еквівалент цієї суми в іноземній валюті).

За суттєвими фінансовими активами банк оцінює ризик на індивідуальній основі.

Фінансові активи, які не є суттєвими банк має право об'єднувати у групи фінансових активів та оцінювати ризик за ними на портфельній основі, ґрунтуючись на кількості днів прострочення боргу.

2. Вимоги до формування резерву за кредитами

Кредитна операція – вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування.

Банк формує резерви за кредитами, наданими фізичним та юридичним особам, які обліковуються за балансовими рахунками таких груп:

- строкові вклади (депозити), що розміщені в інших банках;
- кредити, що надані іншим банкам;
- кошти на вимогу інших банків (активні залишки);
- кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання;
- кредити, що надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання;
- вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання;
- кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання;
- кредити в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання;
- іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання;
- кредити, що надані органам державної влади;
- кредити, що надані органам місцевого самоврядування;
- іпотечні кредити, що надані органам державної влади;
- іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування;
- кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам;
- фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам;
- кредити, що надані за врахованими векселями фізичним особам;
- іпотечні кредити, що надані фізичним особам;
- кошти на вимогу суб'єктів господарювання (активні залишки);
- кошти на вимогу фізичних осіб (активні залишки);
- кошти небанківських фінансових установ (активні залишки).

Банк не формує резерву:

✓ за кредитними операціями між установами в системі одного банку (для банків із 100% іноземним капіталом – за розрахунками з материнською компанією, якщо ця компанія має кредитний рейтинг не нижчий, ніж «інвестиційний клас»);

✓ за коштами, що перераховані Національному банку України.

Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитом на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом за такою формулою:

$$P_{\text{інд}} = B_{\text{Вк}} - T_{\text{Вк}}, \quad (8.1)$$

де $P_{\text{інд}}$ – сума резерву за кредитом;

$B_{\text{Вк}}$ – балансова вартість кредиту без урахування суми раніше сформованого резерву;

$T_{\text{Вк}}$ – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом (попередня оцінка майбутніх грошових потоків за кредитом здійснюється банком із застосуванням коефіцієнта ліквідності забезпечення, на який банк множить майбутні грошові потоки від реалізації забезпечення та показника безризиковості активу).

Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку обчислюється як сума складових, розрахованих за кожним із об'єктів резервування. Такий резерв відображає величину загального кредитного ризику банку, пов'язаного з проведенням тих активних операцій, що є об'єктами резервування.

За кредитами овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і термін їх погашення, розмір резерву розраховується, як сума перевищення балансової вартості кредиту (без урахування раніше сформованого резерву) над сумою боргу за кредитом на дату розрахунку резерву, зваженого на показник безризиковості активу, і вартості забезпечення, зваженої на відповідний коефіцієнт ліквідності забезпечення за такою формулою:

$$P_{\text{к}} = B_{\text{Вк}} - (Z_{\text{к}} \times (1 - PP_{\text{к}}) + B_{\text{з}} \times k), \quad (8.1)$$

де $P_{\text{к}}$ – сума резерву за кредитом овердрафт;

$B_{\text{Вк}}$ – балансова вартість кредиту без урахування суми раніше сформованого резерву;

$Z_{\text{к}}$ – борг за кредитом овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строк їх погашення, на дату розрахунку резерву;

$PP_{\text{к}}$ – показник ризику кредиту;

$B_{\text{з}}$ – вартість забезпечення. Якщо забезпечення немає або воно не відповідає критеріям прийнятності, то до розрахунку береться значення, що дорівнює 0;

k – коефіцієнт ліквідності забезпечення.

Банк класифікує кредит, погашення якого відбувається за рахунок кредиту, наданого іншому боржнику, не вище III категорії якості.

Банк, класифікуючи заборгованість за врахованим векселем, крім оцінки фінансового стану визначеної банком зобов'язаної за векселем особи, враховує строк погашення боргу.

Банк класифікує вексель, заборгованість за яким прострочена:

- ✓ до 30 календарних днів включно – не вище IV категорії якості;
- ✓ понад 30 календарних днів – за V категорією якості.

Банк класифікує заборгованість за факторинговою операцією на підставі оцінки фінансового стану контрагента або особи, зобов'язаної за факторинговою операцією згідно з вимогами законодавства України, і строку, що минув із дня платежу, передбаченого умовами договору.

Банк класифікує факторингову операцію, заборгованість за якою прострочена:

- ✓ до 90 календарних днів включно із дня виконання зобов'язання (платежу), передбаченого умовами договору, – не вище IV категорії якості;
- ✓ понад 90 календарних днів із дня виконання зобов'язання (платежу), передбаченого умовами договору, – за V категорією якості.

Банк під час класифікації довгострокового кредиту, наданого під інвестиційний проект, аналіз ефективності якого підтверджує спроможність боржника забезпечити погашення боргу (у тому числі за рахунок доходу, що планується отримати від реалізації інвестиційного проекту) відповідно до умов договору за кредитом, має право підвищити його на одну категорію якості при умові, що бізнес-план із реалізації інвестиційного проекту виконується.

Порядок класифікації усіх інших кредитних операцій та врахування особливих умов за ними передбачено главою 1 розділу 2 вищезгаданого Положення [1].

Зазначимо, що НБУ постійно оновлює та доповнює вимоги щодо формування резерву за активними операціями.

Кошти резерву під кредитні ризики формуються за рахунок витрат банку та використовуються для списання боргу за кредитними операціями, які віднесено до V (найнижчої, безнадійної) категорії якості. Така заборгованість (без відсотків та комісій) списується за рішенням правління банку.

Якщо такий резерв не сформовано, то втрати відшкодовуються за рахунок власного капіталу банку.

3. Загальний порядок оцінювання ризику

Згідно з Положенням, з метою формування резерву, банк здійснює оцінку ризиків за активними, в т.ч. кредитними операціями, починаючи з дати визнання їх в обліку до дати припинення такого визнання.

Щоб сформувати резерв за відповідною активною операцією, необхідно здійснити класифікацію активу.

Класифікація активу – це оцінка рівня ризику за кожною активною операцією. З метою розрахунку резерву класифікація активів та фінансових зобов'язань здійснюється за такими категоріями якості:

Категорія якості активу	Характеристика ризику
I (найвища)	Ризик відсутній або мінімальний
II	Помірний ризик
III	Значний ризик
IV	Високий ризик
V (найнижча)	Реалізований ризик (заборгованість безнадійна)

Для відповідних категорій якості активів НБУ встановлені певні діапазони числових значень ризику, в межах яких кожний банк самостійно визначає показник ризику конкретного активу. Під час визначення показника ризику активу додатково враховують такі фактори:

- кредитну історію боржника;
- наявність згоди боржника на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про нього;
- надання відомостей банком за відповідними договорами до бюро кредитних історій;
- іншу інформацію, що забезпечує об'єктивну оцінку подій та обставин, які можуть свідчити про наявність ризиків погашення боргу боржником із перевищенням строків, передбачених умовами договору, або невиконанням договірних умов.

Класифікація активу за категоріями якості здійснюється поетапно за такими критеріями:

- оцінка фінансового стану боржника (визначаються: кредитоспроможність – під час надання кредиту та після зміни умов договору, а також платоспроможність);
- стан виконання боржником зобов'язань (стан обслуговування боргу);
- вид та умови активної банківської операції.

3.1. Визначення показника ризику кредиту, наданого юридичній особі (крім банку та бюджетної установи).

Банк здійснює оцінку фінансового стану юридичної особи шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника.

Цей показник розраховується із застосуванням багатофакторної дискримінантної моделі за такою формулою:

$$Z = a_1K_1 + a_2K_2 + a_3K_3 + a_4K_4 + \dots + a_nK_n - a_0, \quad (8.3)$$

де Z – інтегральний показник;

$K_1, K_2 \dots K_n$ – фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства. Для малого підприємства замість зазначених коефіцієнтів застосовуються коефіцієнти $МК_1, МК_2 \dots МК_n$;

$a_1, a_2 \dots a_n$ – параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно актуалізуються Національним банком України на підставі даних фінансової звітності боржників – юридичних осіб;

a_0 – вільний член дискримінантної моделі, значення якого щорічно актуалізуються Національним банком України.

Модель розрахунку інтегрального показника розроблена НБУ, представлена у додатку 3 Положення, виходячи з належності підприємства відповідно до законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності.

Банк визначає вид економічної діяльності підприємства згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010.

Періодичність оцінки фінансового стану боржника – юридичної особи залежить від термінів складання та подання фінансової звітності.

Якщо боржник складає квартальну та річну фінансову звітність, то оцінка здійснюється не рідше, ніж один раз на три місяці; якщо боржник складає тільки річну фінансову звітність – не рідше, ніж один раз на дванадцять місяців.

Фінансова звітність боржника-юридичної особи, що подається до банку, повинна містити відмітку органів статистики про її прийняття, бути засвідченою підписами керівника, головного бухгалтера (за наявності такої посади) та відбитком печатки боржника – юридичної особи.

Залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале) банк визначає **клас боржника – юридичної особи** згідно з відповідними рекомендаціями НБУ.

Всього таких класів для боржників – юридичних осіб Положенням передбачено 9 (1 – найвищий, 9 – найнижчий).

Банк визначає клас боржника – юридичної особи не вище 8, якщо:

➤ у договорах немає письмової згоди боржника – юридичної особи на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про боржника – юридичну особу;

- банк не надав до бюро кредитних історій відомості про боржника – юридичну особу за наявністю в договорі відповідної згоди;
- немає фінансової звітності боржника – юридичної особи за останній звітний період або фінансова звітність не відповідає вимогам;
- проти боржника – юридичної особи порушено справу про банкрутство;
- кредит в іноземній валюті надано боржнику – юридичній особі, у якого немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки в обсязі, достатньому для погашення боргу протягом дії договору.

Банк визначає клас боржника – юридичної особи **не вище 9**, якщо **боржника визнано банкрутом**.

На наступному етапі необхідно визначити стан обслуговування боргу. Для цього аналізується кількість календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним (див. табл. 8.1). Кількість календарних днів прострочення погашення боргу визначається на звітну дату, починаючи з наступного робочого дня за днем, коли не відбулося погашення боргу в термін, передбачений договором. Якщо кількість календарних днів прострочення за основною сумою боргу та за нарахованими доходами відрізняється, то приймається більша за значенням кількість календарних днів прострочення.

Таблиця 8.1

Визначення стану обслуговування боргу
боржником – юридичною особою

Кількість календарних днів прострочення (включно)	Стан обслуговування боргу
Від 0 до 7	«Високий»
Від 8 до 30	«Добрий»
Від 31 до 90	«Задовільний»
Від 91 до 180	«Слабкий»
Понад 180	«Незадовільний»

Банк визначає стан обслуговування боргу як «високий» за умови, що сплата боржником – юридичною особою процентів відповідно до умов договору передбачена не рідше, ніж один раз на три місяці.

Категорія якості кредиту обирається за допомогою відповідної таблиці (див. табл. 8.2) на підставі визначеного класу боржника – юридичної особи та за результатами оцінювання стану обслуговування ним боргу.

Таблиця 8.2

Класифікація кредиту, наданого боржнику – юридичній особі
за категоріями якості

Клас боржника – юридичної особи	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

Показник ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній особі визначається залежно від його категорії якості в межах діапазонів, зазначених у таблиці 8.3:

Таблиця 8.3

Визначення показника ризику кредиту,
наданого боржнику – юридичній особі

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику кредиту
I - найвища	0,01 - 0,06
II	0,07 - 0,20
III	0,21 - 0,50
IV	0,51 - 0,99
V - найнижча	1,0

Обраючи показник ризику за кредитом, наданим боржнику-юридичній особі в межах установленого діапазону банк враховує:

- динаміку фактичних значень інтегрального показника;
- коефіцієнт покриття боргу;
- якість менеджменту боржника – юридичної особи,
- ринки збуту продукції;

- наявності бізнес-планів, рейтингів боржника – юридичної особи та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність та повноту погашення боргу.

3.2. Визначення показника ризику кредиту, наданого фізичній особі.

Банк здійснює оцінку фінансового стану фізичної особи, якій надано кредит, у тому числі тієї, яка є суб'єктом господарювання, на підставі кількісних та якісних показників.

До кількісних показників належать:

- сукупний чистий дохід (щомісячні сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання, крім зобов'язань перед банком, що здійснює оцінку фінансового стану боржника – фізичної особи з метою формування резерву);
- накопичення на рахунках у банку (інформація надається за бажанням боржника – фізичної особи);
- коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом.

Банк для розрахунку кількісних показників ураховує доходи, факт отримання яких протягом дії договору підтверджується достовірними документами (детально спосіб обчислення коефіцієнтів був розглянутий у темі 3, п. 4.)

До якісних показників належать:

- загальний матеріальний стан клієнта (наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу);
- соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо);
- вік клієнта.

Банк оцінює якісні показники на підставі достовірних документів, у тому числі відповідних копій документів, засвідчених в установленому законодавством порядку.

Оцінка фінансового стану боржника – фізичної особи, який є суб'єктом господарювання, має здійснюватися банком у динаміці, а також з урахуванням аналізу фінансової звітності, що подається ним як суб'єктом господарювання.

Питома вага кількісних показників у загальній оцінці фінансового стану боржника – фізичної особи має становити не менше, ніж 70%.

Періодичність здійснення оцінки поточного фінансового стану боржника – фізичної особи визначається банком з урахуванням стану обслуговування боргу, але не рідше, ніж один раз на рік (або за результатами фінансового року).

На підставі результатів оцінки фінансового стану Банк визначає клас боржника – фізичної особи відповідно до наведених характеристик (див. табл. 8.4).

Таблиця 8.4

**Визначення класу боржника-фізичної особи
за результатами оцінювання його фінансового стану**

Клас боржника – фізичної особи	Фінансовий стан	Характеристика фінансового стану
«А»	Добрий	Сукупний чистий дохід боржника – фізичної особи перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу, яке за рівнем ліквідності належить до I-IV груп; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, перевищують їх оптимальні значення
«Б»	Задовільний	Сукупний чистий дохід боржника – фізичної особи є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, простежується негативна тенденція (зміна місця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань боржника – фізичної особи, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення боргу); коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не нижчі, ніж їх оптимальні значення
«В»	Незадовільний	Сукупний чистий дохід боржника – фізичної особи є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, наявні негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та/або його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань боржника – фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення боргу; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника-фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, є несуттєво нижчими, ніж їх оптимальні значення
«Г»	Критичний	Сукупний чистий дохід боржника – фізичної особи є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника – фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі, ніж їх оптимальні значення

Якщо за характеристикою фінансового стану боржника можна віднести до різних класів, то обирається нижчий клас.

Банк відносить боржника – фізичну особу до класу «Г» у разі:

- відсутності в договорах письмової згоди боржника – фізичної особи на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про боржника – фізичну особу;
- ненадання банком до бюро кредитних історій інформації про боржника – фізичну особу за наявності в договорі відповідної згоди;
- відсутності документів, що підтверджують отримання боржником – фізичною особою постійних доходів з врахуванням визначеної періодичності;
- порушення проти боржника – фізичної особи, яка є суб’єктом господарювання, справи про банкрутство або визнання банкрутом;
- відсутності в боржника – фізичної особи, якому надано кредит у іноземній валюті, документально підтверджених очікуваних надходжень виручки/доходів у іноземній валюті в обсязі, достатньому для погашення боргу протягом дії договору.

Оцінюючи стан обслуговування боргу боржником – фізичною особою, до уваги беруть кількість календарних днів прострочення погашення боргу (див. табл. 8.5)

Таблиця 8.5

Визначення стану обслуговування боргу
боржником-фізичною особою

Кількість календарних днів прострочення (уключно)	Стан обслуговування боргу
Від 0 до 7	«Високий»
Від 8 до 30	«Добрий»
Від 31 до 90	«Задовільний»
Від 91 до 180	«Слабкий»
понад 180	«Незадовільний»

Банк визначає стан обслуговування боргу як «високий» за умови, що сплата процентів боржником – фізичною особою відповідно до умов договору передбачена не рідше ніж один раз на три місяці.

Банк визначає стан обслуговування боргу не вищим, ніж «слабкий», якщо його сплата боржником – фізичною особою передбачена в кінці строку дії договору, термін дії якого становить один рік або більше. Ця вимога не поширюється на кредити, забезпечені майновими правами на грошові кошти заставодавця, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку – кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування кредитом, за умови повного покриття боргу депозитом.

Категорія якості кредиту, наданого боржнику – фізичній особі, обирається за допомогою таблиці (див. табл. 8.6).

Таблиця 8.6

Класифікація кредиту, наданого
боржнику – фізичній особі за категоріями якості

Фінансовий стан боржника – фізичної особи (клас)	Стан обслуговування боргу				
	«Високий»	«Добрий»	«Задовільний»	«Слабкий»	«Незадовільний»
А	I	II	III	IV	V
Б	I	II	III	IV	V
В	II	III	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

Показник ризику кредиту, наданого боржнику – фізичній особі визначається залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у таблиці 8.7.

Таблиця 8.7

Визначення показника ризику кредиту,
наданого боржнику-фізичній особі

Категорія якості кредиту	Значення показника ризику кредиту
I – найвища	0,01 – 0,06
II	0,07 – 0,20
III	0,21 – 0,50
IV	0,51 – 0,99
V – найнижча	1,0

Показник ризику за кредитом, у межах встановлених для кожної категорії якості кредиту діапазонів, банк визначає самостійно.

4. Критерії урахування забезпечення за кредитними операціями під час розрахунку резерву

Під час розрахунку резерву за кредитними операціями банк враховує прийнятне забезпечення. Крім того, це забезпечення повинно бути надано на строк не менший, ніж строк користування кредитом.

Банк ураховує вартість забезпечення у вигляді нерухомого майна та транспортних засобів за умови, що вони зареєстровані на території України.

Прийнятне забезпечення залежно від рівня ліквідності поділяється на п'ять груп.

До I групи належать:

а) безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії:

- ✓ Кабінету Міністрів України;
- ✓ урядів країн, що мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «А-»;
- ✓ банків та інших установ, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «А-»;

✓ міжнародних багатосторонніх банків (МБРР, ЄБРР, МФК);

✓ банків України, що забезпечені грошовим покриттям;

б) грошове покриття, що розміщене в банку-кредиторі;

в) державні цінні папери за операціями репо;

г) предмети застави:

✓ майнові права на грошові кошти, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, кредитний рейтинг якого не нижчий, ніж «А-»;

✓ іменні ощадні (депозитні) сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредиторі;

✓ банківські метали, що перебувають на зберіганні в банку-кредиторі, чи майнові права на банківські метали, які розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредиторі;

✓ цінні папери, емітовані центральними органами виконавчої влади України;

✓ цінні папери, емітовані Національним банком України;

✓ облігації Державної іпотечної установи.

Забезпечення, що належить до I групи, є високоліквідним.

До II групи належать:

а) безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії:

✓ урядів країн, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «BBB-»;

✓ банків, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «BBB-»;

б) предмети застави:

✓ цінні папери емітентів, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «інвестиційний клас»;

✓ майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, який має кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «інвестиційний клас».

До III групи належать:

а) нерухоме майно, що належить до житлового фонду;

б) легкові автомобілі.

До IV групи належать:

- 1) нерухоме майно, що належить до нежитлового фонду;
- 2) транспортні засоби (крім легкових автомобілів);
- 3) об'єкти у формі цілісного майнового комплексу;
- 4) устаткування;
- 5) іпотечні облігації, емітовані фінансовою установою, більше ніж 50 відсотків корпоративних прав якої належить державі та/або державним банкам.

До V групи належать:

- 1) цінні папери (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування), що внесені до першого рівня лістингу та перебувають у ньому на дату розрахунку резерву, емітентами яких є резиденти;
- 2) цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування;
- 3) іпотечні облігації інших емітентів, якість іпотечного покриття за якими відповідає вимогам законодавства України;
- 4) товари в обороті або в переробці;
- 5) біологічні активи;
- 6) майнові права на нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду (майнові права на об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду);
- 7) майнові права на нерухоме майно, що належатиме до нежитлового фонду (майнові права на об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, що належатиме до нежитлового фонду);
- 8) майнові права на інше майно (вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин, одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг), яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, крім майнових прав на послуги, процеси, роботи, інтелектуальну власність, корпоративні права, корисні копалини, видобуток яких не здійснено, опціони.

Під час розрахунку резерву банк не враховує вартість забезпечення за кредитною операцією, якщо:

- ✓ кредитну операцію, забезпечення за якою належить до I групи, віднесено до V (найнижчої) категорії якості більше трьох місяців поспіль;
- ✓ кредитну операцію, забезпечення за якою належить до II – V груп, віднесено до V (найнижчої) категорії якості більше трьох років поспіль;
- ✓ предметом застави є акції, що емітовані банком-кредитором;
- ✓ відсутність у банку документів, що свідчать про реєстрацію обтяження на предмет застави на користь банку;
- ✓ право банку-кредитора на звернення стягнення на предмет застави оскаржується в суді;

✓ щодо заставодавця (боржника/майнового поручителя) порушено справу про банкрутство або його визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку;

✓ банк не здійснює перевірки стану забезпечення або не має документів, що підтверджують наявність і поточний стан забезпечення;

✓ банк не виконує інших вимог щодо забезпечення, визначених Положенням.

Банк бере до розрахунку резерву вартість забезпечення із коефіцієнтом ліквідності забезпечення, визначеним згідно з таблицею 8.8.

Таблиця 8.8

Коефіцієнти ліквідності забезпечення

Група забезпечення	Коефіцієнт ліквідності
I	1,0
II	0,8
III	0,7
IV	0,6
V	0,4

Якщо від дати останньої оцінки відбулися істотні зміни в умовах функціонування та фізичному стані майна, що є предметом застави, та сталися зміни на ринку такого майна, банк має забезпечити проведення переоцінки такого майна незалежно від умов договору про надання кредиту та/або договору застави.

Банк здійснює перевірку наявності та стану майна, отриманого в заставу, з такою періодичністю:

✓ нерухомого майна та цілісного майнового комплексу – не рідше одного разу на дванадцять місяців;

✓ товарів в обороті або в переробці – не рідше одного разу на три місяці;

✓ майнових прав на одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг – не рідше одного разу на місяць;

✓ іншого майна/майнових прав – не рідше одного разу на шість місяців.

Питання для самоконтролю

1. Які критерії покладено в основу класифікації активів за категоріями якості?

2. За якою ознакою і на які групи поділяється прийнятне забезпечення за кредитними операціями?

3. Які коефіцієнти ліквідності відповідають виділеним групам забезпечення?

4. Яким органом приймається рішення про списання безнадійної заборгованості?

5. За яким критерієм відбувається поділ фінансових активів на суттєві та на ті, що не є суттєвими?

6. Як визначається клас боржника – юридичної особи, якщо він не надав письмової згоди на поширення інформації про нього через бюро кредитних історій?

7. У яких випадках надходження валютної виручки вважається «достатнім»?

8. Як визначається клас боржника – юридичної особи, якщо проти нього порушено справу про банкрутство?

Тема 9. Управління проблемними кредитами банку

План

1. Сутність поняття «проблемний кредит»
2. Причини та наслідки виникнення проблемних кредитів
3. Проблемна кредитна заборгованість та критерії її ідентифікації
4. Організація управління проблемною кредитною заборгованістю
5. Методи управління проблемними кредитами
6. Правовий порядок здійснення претензійно-позовної роботи банку з проблемними кредитами

1. Сутність поняття «проблемний кредит»

Якщо під банківським кредитом розуміють грошовий капітал банку, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання, то для простоти розуміння під **проблемними кредитами** можна визнавати ті, з приводу яких виникла ситуація невиконання зазначених умов.

За зміни забезпечення внаслідок його знецінення, пошкодження чи втрати, ринковій неліквідності, помилковій оцінці втрачається можливість повного відшкодування суми основного боргу й нарахованих відсотків.

Недотримання цільового характеру використання кредитних коштів може призвести до відсутності джерел погашення боргу, адже запланованих доходів підприємство-позичальник не отримує.

Загалом загроза неповернення кредиту та нарахованих відсотків може виникнути через різні причини – від змін у законодавстві, що можуть суттєво вплинути на діяльність як банку, так і позичальника, до суб'єктивних причин, таких як погіршення відносин між керівництвом, співробітниками банку та позичальником.

Слід зазначити, що Національний банк України поняття «проблемні кредити» згадує не окремо, а в категорії «недіючі кредити». Так, до кінця 2007 року до недіючих кредитів включалися кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні. З 2008 року до недіючих кредитів включаються кредити сумнівні та безнадійні. Згідно з рекомендаціями МВФ, кредити вважають недіючими, якщо сплата основної суми та процентів за ними прострочені: 1) на три місяці (90 днів) або більше; 2) менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким» або «незадовільним». Якщо кредит був кваліфікований як недіючий, то він повинен залишатись у цій категорії до списання або отримання виплат. До обсягу кредитів, кваліфікованих як недіючі, включається загальний обсяг заборгованості за ними, а не тільки прострочена сума. Сьогодні у вітчизняній практиці до недіючих кредитів відносять сумнівні та безнадійні кредити та

кредити, які їх заміщують.

Фактично, згідно з рекомендаціями НБУ, до проблемних кредитів відноситься виключно сума прострочених платежів за кредитом згідно з даними бухгалтерської звітності, а не загальний обсяг кредитів, за якими допущено прострочення. **Прострочені кредити** – це заборгованість, яка не погашена в термін (строк), встановлений договором.

Зважаючи на відносну незалежність комерційного банку від вимог НБУ щодо оцінювання фінансового-господарської діяльності позичальника, обсяг дійсно проблемних кредитів може не відповідати обсягу кредитів із підвищеним ризиком, що визначений за методиками НБУ. За існування проблемних кредитів збільшується ризикованість кредитного портфеля, що може призвести до зменшення дохідності від кредитної діяльності, збільшення обсягів неповернених кредитів. Отже, розглядати поняття «проблемний кредит» необхідно саме з позиції конкретного банку, який врешті-решт повинен самостійно напрацювати заходи з регулювання проблемних кредитів.

Сучані підходи до тлумачення поняття «проблемний кредит» у наукових публікаціях та рекомендаціях провідних міжнародних фінансових установ узагальнено в таблиці 9.1.

Таблиця 9.1

Тлумачення поняття «проблемний кредит»

Автор	Визначення
Базельський комітет банківського нагляду [4]	Кредитний продукт, за яким мають місце суттєві порушення термінів виконання зобов'язань перед банком, значне погіршення фінансового стану боржника, а також погіршення його якості чи втрата забезпечення за ним
Федеральна резервна система США [5]	Кредит чи позика, що не приносять доходів, тобто відсоткові платежі і/або виплати відсотків, затримка за якими складає понад 90 днів
Міжнародний валютний фонд [6]	Зобов'язання, повне погашення якого сумнівне внаслідок неадекватного фінансового стану боржника чи забезпечення за даним зобов'язанням, а також спостерігається прострочка сплати основного боргу і/або відсотків за ним понад 90 днів
Національний банк України [3]	Це заборгованість, яка не погашена в термін (строк), встановлений договором
А.М. Мороз, Р.І. Шевченко, І.В. Дубик [1, с. 276]	Під проблемними кредитами слід розуміти заборгованість за банківськими кредитами, за якими своєчасно не проведено один чи більше платежів та внаслідок інших обставин виникають підстави щодо сумніву стосовно повернення кредиту загалом
У.В. Владичин [7, с. 442]	Кредит, за яким своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, за яких банк має сумнів щодо повернення кредитних коштів
С.В. Кузнецов [8, с. 8]	Кредит, за яким клієнт-боржник не здатний виконувати свої зобов'язання відповідно до прийнятих договорів та угод з банком, у зв'язку з чим існує потенційна загроза часткової або повної втрати для банку належних йому грошових коштів за кредитними зобов'язаннями боржника
О. Купчинова [9, с. 48]	Кредит, за яким установлені ознаки проблемності повернення, пов'язані з відсутністю або недостатністю забезпечення за кредитом, наявністю ознак фінансової нестійкості боржника або наявністю негативної інформації про його здатність виконати свої зобов'язання

О.І. Лаврушин [10, с. 381]	Кредит, за яким у банку виникли сумніви стосовно його суб'єкта, об'єкта та забезпечення
О.А. Нурзат [11, с. 18]	Кредит, що має ряд ознак, з урахуванням яких він викликає у кредитних менеджерів обґрунтовані побоювання з приводу повернення основного боргу та відсотків за ним
Т.М. Осокина [12, с. 5]	Кредит, за яким існують серйозні потенційні та помірні реальні загрози, тобто мають місце утруднення у виконанні позичальником боргу
Н. Рабец [13, с. 55]	Кредит, за яким відсутні реальні джерела погашення, хоча строк погашення, можливо, ще не настав
Є.П. Шустова [14, с. 156]	Кредит, за яким позичальник не виконує зобов'язання (або виконує неналежним чином) у частині оплати платежів або є підстави вважати, що зобов'язання за ним не будуть виконані повністю або частково

Аналізуючи представлені визначення, доходимо висновку, що оцінка категорії «проблемний кредит» стосується оцінки перспектив реалізації кредитної угоди, та виражається як занепокоєність банківських установ відносно виконання зобов'язань боржниками.

Вважається, що порушення терміну повернення чергового платежу за кредитом не є однозначним свідченням про належність кредиту до проблемних. Проте саме прострочення виявляється тим чинником, на який, перш за все, на практиці реагує банківська установа.

Про виникнення труднощів у позичальника свідчать такі негативні застереження:

- припинення контактів із працівниками банку;
- подання фінансової звітності із затримками, які не пояснюються;
- несприятливі зміни цін на акції позичальника;
- наявність чистих збитків протягом одного або декількох звітних періодів;
- негативні зміни показників ліквідності, співвідношення власних та залучених коштів, ділової активності;
- відхилення обсягу реалізації продукції та грошових потоків від тих, які планувались під час видачі кредиту;
- різкі зміни залишків на рахунках клієнта, які не очікувались та не пояснені.

Такі ознаки ще не свідчать про перехід кредиту в розряд проблемних, проте вони є попередниками (передвісниками), на які має обов'язково звернути увагу кредитний менеджмент банку.

Якщо ж подібні фактори мають місце тривалий час, або неодноразово повторюються, чи з'являються нові, їхній вплив на діяльність позичальника набирає суттєвого характеру, банк може зробити висновок про наявність стійкої тенденції стосовно формування подібних умов та обставин, тобто формування проблемного кредиту.

Таким чином, прояви проблемності обслуговування кредиту позичальниками можуть мати різноманітний характер, і, на нашу думку, їх доцільно поділяти на ознаки фінансового та нефінансового змісту (див. рис. 9.1).

Отже, труднощі з погашенням кредитів виникають не випадково і не відразу. Це процес, який розвивається протягом певного проміжку часу, інформацію про який можна отримати із фінансової звітності, завдяки формальним і неформальним контактам із боржниками, аналізу ринкової ситуації. Проблемні кредити потребують проведення додаткового комплексу заходів організаційного та адміністративно-правового характеру щодо повернення коштів з метою запобігання можливим втратам банку.

Отже, визначатимемо проблемний кредит як особливий вид боргу, а саме:

Проблемний кредит — це борг, в обслуговуванні якого банком виявлені та підтверджені ознаки проблемності (фінансові або нефінансові), внаслідок чого існує висока ймовірність прострочення сплати основної частини чи нарахованих до сплати відсотків, чи вірогідність несплати основного боргу та/або нарахованих відсотків.

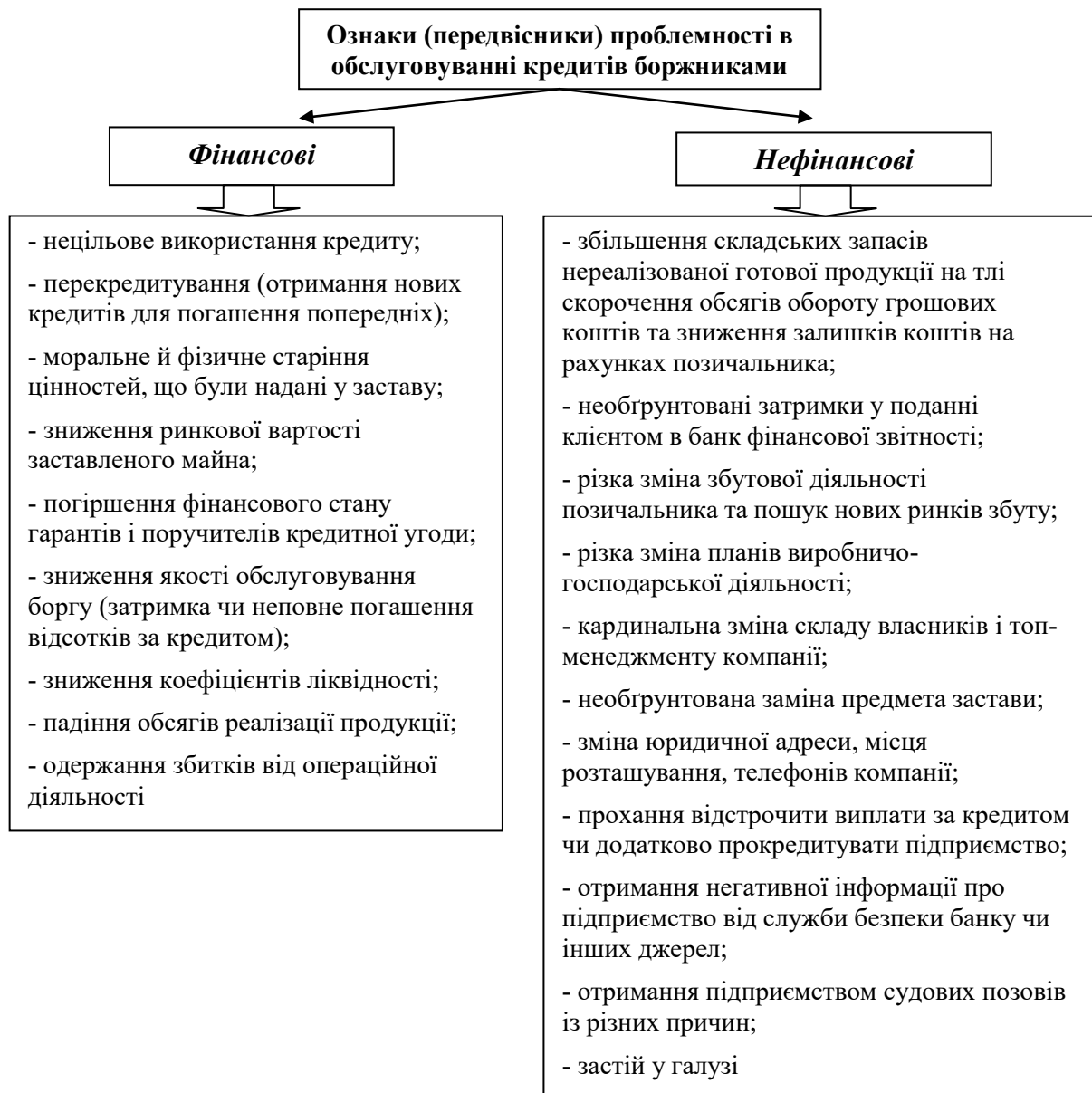

Рис. 9.1. Групування ознак проблемності кредиту, що виявлені за результатами моніторингу діяльності позичальників

2. Причини та наслідки виникнення проблемних кредитів

До основних причин виникнення проблемних кредитів, як правило, відносять:

1. Пільгове кредитування інсайдерів – може призвести до серйозних проблем завдяки послабленню уваги, що приділяється питанням забезпечення кредиту.

2. Агресивна кредитна політика банку та намагання одержати якомога більший дохід від кредитних операцій. Як правило, портфель кредитів є найважливішим джерелом доходів банку. Кредити, надані на незадовільних умовах, зазвичай можуть призвести до значно більших витрат, ніж доходів.

3. Недотримання основних принципів (умов) кредитування. З різних причин керівництво банку може надавати кредити, що супроводжуються невиправданим ризиком або незадовільними умовами, розуміючи при цьому, що воно порушує принципи кредитування.

4. Недостатня інформація про позичальника. Характер та здібності позичальника можна визначати різними способами, проте повна кредитна інформація – це єдиний вичерпний метод оцінки його платоспроможності. Ефективне управління кредитною діяльністю, оцінка позики та застави не можливі без цієї інформації.

5. Недоліки під час погашення позик. Неспроможність банку погасити позику може виникнути у випадках, коли не чітко визначено порядок погашення або за наявності у кредитній угоді суто формальних умов, що не надають банку можливостей для впливу на позичальника.

6. Недостатньо професійне управління кредитними ресурсами. Банк повинен уникати легковажного ставлення до власної кредитної діяльності (недостатній нагляд за позичальниками, добре відомими банку, покладання на усну інформацію, одержану від позичальника, замість фінансових даних; оптимістичне ставлення до оцінки недоліків кредитної діяльності, якщо подібні банк у минулому вже переживав і спромігся здолати їх).

7. Неналежний рівень контролю та супроводження кредитів. Неефективний нагляд майже завжди є результатом необізнаності зі справами позичальника.

8. Непрофесіоналізм працівників кредитного та інших підрозділів банку, які беруть участь у видачі та супроводженні кредиту. Відповідні працівники повинні вміти аналізувати фінансову документацію та одержувати іншу кредитну інформацію, оцінювати її, захищаючи у такий спосіб інтереси банку під час надання кредиту та контролю за виконанням кредитної угоди.

9. Невиважений підхід до ризиків. Рішення про видачу кредиту має спиратися на розсудливий та тверезий підхід до кредитування та відбору ризиків, на які банк готовий піти.

10. Видача кредитів у занадто великих обсягах. З погляду ймовірності збитків надавати занадто великий кредит позичальнику, фінансовий стан якого задовільний, так само небезпечно, як і надавати занадто ризикований кредит. Кредити, сума яких перевищує можливості позичальника і тому ставить під сумнів погашення, вважаються ненадійними.

11. Конкуренція між банківськими установами може призвести до того, що деякі банки знижують свої критерії кредитування та почнуть надавати небезпечні стосовно ризику кредити. Ціна, яку банки сплачують за таку практику, врешті-решт виявляється більшою, ніж тимчасові переваги, які вони отримують.

12. Важливою умовою появи у кредитному портфелі банків проблемних кредитів стало кредитування позичальників у іноземній валюті саме у тому

випадку, коли позичальники не отримували доходів у іноземній валюті. Особливо гостро ця проблема постала у 2008 – 2009 роки у сфері споживчого кредитування – під іпотеку та під автокредитування. Достатньо гострою ця проблема залишається і до теперішнього часу.

13. Не варто замовчувати й причину свідомої видачі окремими банківськими працівниками завідомо поганих кредитів. Банківські працівники в такому випадку приймають «липові» довідки про доходи, неправдиво заповнюють анкети та ін., за що отримують неправомірну вигоду – своєрідну «винагороду».

Більш детально сукупність причин, що сприяють появі проблем у погашенні заборгованості проілюстровано за допомогою схем (див. рис. 9.2; рис. 9.3).

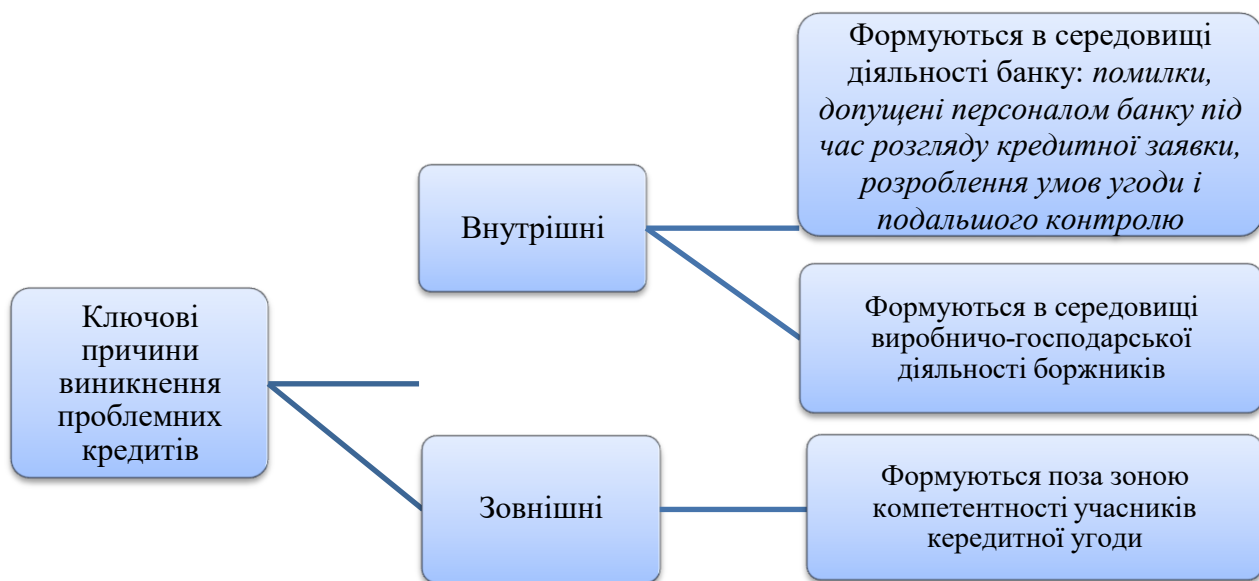

Рис. 9.2. Групування причин виникнення проблемних кредитів

Найчастіше, неповернення кредитів спостерігається у сфері споживчого кредитування. За причинами неповернення кредитів таких боржників банкіри поділяють на чотири групи (див. табл. 9.2):

**Категорії позичальників – фізичних осіб,
які вчасно не повертають отримані у банку кредити**

Категорія позичальника	Характерні особливості поведінки позичальника
«Забудькуваті»	Така категорія позичальників просто «забула» погасити кредит і, як правило, після нагадування з боку працівників банківської установи протягом 10 – 40 днів заборгованість погашається. Ця категорія є найбільш чисельною. Для запобігання таким випадкам у кредитний договір вносяться різноманітні способи нагадування позичальникам про кредит
«Проблемні»	Така група позичальників найчастіше складається з людей, які не вміють планувати свій бюджет, що й спричинює затримку в погашенні заборгованості
«Експериментатори»	Ця категорія позичальників «випробовує» банківську установу (наприклад, що буде, якщо я не погашу невеликий кредит) і характеризує безвідповідальних позичальників, які не повернуть кредит аж доки не усвідомлять, що заборгованість перед банком шкодить їхнім власним інтересам
«Навмисні неплатники»	До цієї категорії належать професійні шахраї, які отримавши кредит не збираються його погашати. Вони фальсифікують документи та здійснюють різноманітні правопорушення. За даними експертів, ця категорія становить лише 10% від загального обсягу боржників

Загалом до таких боржників спочатку застосовується стандартна процедура стягнення. Це дзвінки чи листи з проханням добровільно погасити заборгованість. Якщо банк працює з колекторським агентством – нагадування частішають. Наступний етап – це передача даних про неплатників до бюро кредитних історій. Більшість банків на сьогоднішній день користуються базами даних таких організацій. Це загрожує позичальникові тим, що новий кредит він не отримає. Крім того, окремі банки відмовляють у кредиті й близьким родичам боржника.

До відчутних фінансових наслідків зростання обсягів проблемної заборгованості у банку варто віднести: зменшення розмірів прибутку від визнання кредитів (активів) за низькою категорією якості; непродуктивні витрати, що супроводжують примусове стягнення проблемного кредиту чи реалізацією забезпечення; зниження показників ефективності, фінансової стійкості та ліквідності банківської установи. Крім того, потенційно можливою є втрати ринкових позицій банку через падіння репутації банку; вплив клієнтів; втрату кваліфікованих кадрів.

3. Проблемна кредитна заборгованість та критерії її ідентифікації

Діяльність фінансових посередників не може бути застрахована від виникнення у них проблемної кредитної заборгованості. І більшість кредиторів вкладають в це поняття небезпеку втрати коштів, які тимчасово надані іншому суб'єкту.

Поняття «заборгованість», порівняно із поняттям «кредит», має інше змістове наповнення. У найбільш загальному розумінні «заборгованість» – це сума фінансових зобов'язань, грошових боргів, що підлягає погашенню, поверненню в певний термін.

Із точки зору банківської практики «кредитна заборгованість» – це сума боргів, які належать фінансовій організації, з боку юридичних або фізичних осіб у результаті господарських, цивільно-правових відносин між ними.

Багатоманітність існуючих підходів до розуміння проблемної заборгованості відображає різноманітність існуючих у банківській практиці уявлень щодо рівнів існуючих ризиків та їх наслідків для банків (див. табл. 9.3).

Таблиця 9.3

Основні визначення поняття «проблемна кредитна заборгованість»

Джерело, автор	Визначення
Центральний банк РФ [15]	Прострочена і сумнівна кредитна заборгованість, вексельна і відсоткова, а також прострочена заборгованість за комісіями
С.В. Кузнецов [8, с. 8]	Уся сукупність проблемних кредитів, що має банківська установа
В.Л. Кльоба [17, с. 241]	Заборгованість, за якою банк вбачає небезпеку своєчасного і повного її погашення внаслідок дії різноманітних чинників (економічних, юридичних, соціальних тощо)
О. Купчинова [9, с. 48]	Сукупність простроченої заборгованості, а також частини пролонгованої і частини термінової заборгованості, за якими встановлені ознаки проблемності повернення, пов'язані з відсутністю чи недостатністю забезпечення за кредитом, наявністю ознак фінансової нестійкості боржника чи наявністю негативної інформації про його спроможність виконати свої зобов'язання
Н. Рабец [13, с. 55]	Пролонгована і прострочена заборгованість, навіть із незначним терміном перебування на рахунках простроченої заборгованості

Не маючи розмежування термінів «проблемний кредит» і «проблемна кредитна заборгованість» на нормативному рівні, банки самостійно регламентують ці поняття у своїх внутрішніх документах. Як розглядалося в темі 8 (п. 3), активи підлягають класифікації за такими категоріями якості: I (найвища) – така категорія характеризується тим, що немає ризику або ж ризик є мінімальним; II – помірний ризик; III – значний ризик; IV – високий ризик; V – реалізований ризик. Заборгованість за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, віднесеними до найнижчої (п'ятої категорії), є безнадійною.

Деякі вітчизняні дослідники вважають, що обсяг проблемної заборгованості може бути представлений сумою заборгованості за третьою, четвертою та п'ятою категоріями якості. На нашу думку, такий підхід не зовсім придатний із метою побудови системи управління проблемною кредитною заборгованістю, адже шкала значення показника ризику достатньо широка і призначена, насамперед, для формування банками резерву для відшкодування можливих втрат (див. табл. 8.3, тема 8).

Найбільш дискусійними з точки зору віднесення до «проблемних» будуть кредити, для яких значення показника ризику буде розташованим у критичних точках. Якщо кредит із ризиком 20% згідно з цією методикою не створює суттєвих фінансових загроз банку, то кредит із значенням показника ризику 21% буде заключати в собі згідно з діючим Положенням уже «значний ризик».

Таким чином, використання зазначеної методики придатне для фіксації загальної статичної суми кредитів із низькою якістю, проте не дозволяє виявити концентрацію кредитів за видами проблемності, що мають певні спільні ознаки і можуть бути згруповані (див. рис. 9.4). У застосовуваних критеріях ми пропонуємо об'єднати такі традиційні аспекти проблемності, як факт прострочення обслуговування заборгованості та наявність і стан її забезпечення, а також ймовірність банкрутства позичальника. Такий підхід, на нашу думку, стане підґрунтям для підвищення ефективності існуючих у банках систем управління проблемними кредитами.

Отже, **проблемна кредитна заборгованість** – це сукупність кредитів, що не обслуговуються боржниками, або обслуговуються з порушенням обсягів та строків або у боржника відбулись суттєві зміни (погіршення) умов діяльності та якості забезпечення, або він перейшов у стадію банкрутства.

Причому під потенційно проблемними кредитами слід розуміти ті, інформація про проблеми в обслуговуванні яких ще не отримала формального обґрунтування. Тому до складу проблемної кредитної заборгованості, на наш погляд, повинні бути віднесені такі категорії кредитів (див. рис. 9.3).

Проблемна кредитна заборгованість за категоріями кредиту			
Статус кредиту	Категорія кредиту	Критерії ідентифікації кредитної заборгованості	Управлінські завдання
Фактично проблемні кредити	Безнадійні кредити	Заборгованість не обслуговується, застава не достатня для покриття боргу Банкрутство або ліквідація боржника	Постійний моніторинг
	Прострочені не збиткові кредити	Заборгованість не обслуговується, застава достатня для покриття боргу Заборгованість обслуговується, але із порушенням термінів	
	Прострочені збиткові кредити	Заборгованість обслуговується, але із порушенням термінів та сум	
Потенційно проблемні кредити	Кредити під особливою увагою	Заборгованість боржників, що змінили умови діяльності та/або змінилася якість застави	Періодичний моніторинг
	Рефінансовані кредити у стадії раннього попередження	Заборгованість пролонгована (укладена додаткова угода), позичальник обслуговує борг із незначним порушенням термінів сплати боргу Заборгованість пролонгована, боржник обслуговує борг без порушення термінів	

Рис. 9.3. Склад та критерії класифікації проблемної кредитної заборгованості

Класифікацію проблемної кредитної заборгованості, що наведена на рис. 9.4, доцільно використовувати під час постановки завдань із систематичного відстеження зміни даних про стан кредитного портфелю банку з метою контролю, виявлення динаміки та прогнозування розвитку кредитної діяльності. У свою чергу, це сприятиме застосуванню відповідних інструментів управління проблемними кредитами банку, що дозволить підвищити його ефективність, уникнути зайвих витрат.

Для виявлення проблемної заборгованості у кредитному портфелі банківські установи повинні аналізувати свій кредитний портфель щодо своєчасності погашення виданих кредитів. Для цього необхідно:

- виявити частку, яку становить проблемна заборгованість у загальній сумі кредитів банку;
- вивчити структуру проблемної заборгованості у розрізі прострочених, пролонгованих та сумнівних до повернення кредитів;
- визначити загальну суму простроченої заборгованості кредитами банку і процентів за ними;
- розрахувати частку, яку становить прострочена заборгованість у загальній сумі кредитів банку;
- дати характеристику змінам сум простроченої заборгованості у динаміці;

- розглянути структуру простроченої заборгованості у розрізі клієнтів банку;
- проаналізувати давність виникнення простроченої заборгованості;
- з'ясувати причини виникнення простроченої заборгованості у кожному конкретному випадку;
- охарактеризувати заходи, яких вживає банк для стягнення простроченої заборгованості і процентів.

Аналіз кредитного портфеля погашення позик проводиться за обсягом прострочених позик, переоформлених кредитів (продлонгованих), резервів на покриття сумнівних боргів за кредитами та фактами списання безнадійних позик. Структура «кредитного портфеля» банку може вважатися задовільною у тому разі, якщо питома вага проблемних кредитів становить не більше 30%. За вищої частки «проблемних» кредитів кредитна діяльність банку оцінюється як «ризикована».

4. Організація управління проблемною кредитною заборгованістю

Для недопущення виникнення простроченої заборгованості банківські установи мають проводити аналіз поточної (стандартної) заборгованості за кредитами. Контроль за строками погашення кредитів здійснюється у розрізі окремих позичальників за їх кредитними справами.

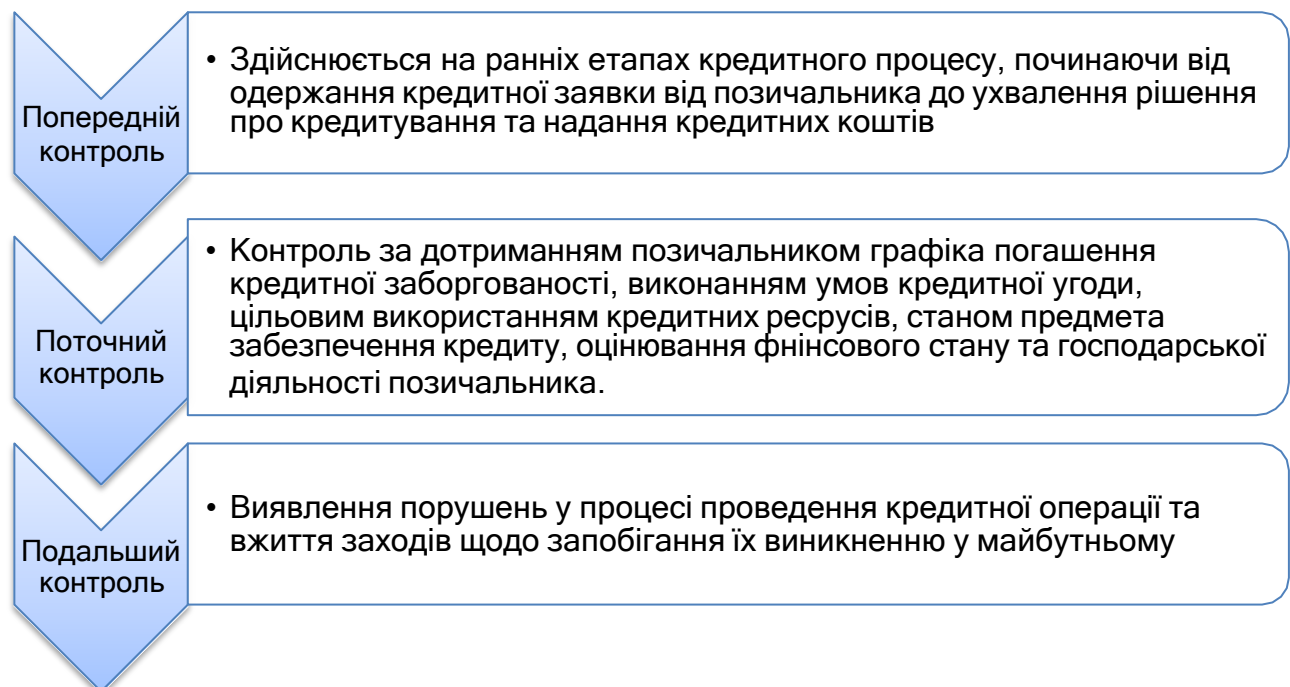

Рис. 9.4. Процес контролю за конкретною кредитною операцією*

У процесі такого контролю відбувається відстеження ключових елементів діяльності позичальника, які визначають його здатність повернути

заборгованість.

Основне завдання управління проблемною кредитною заборгованістю – мінімізація збитків банку за кредитними операціями шляхом застосування відповідних методів управління.

На основі загальних нормативних та внутрішніх положень та інструкцій банків розробляються процедури та створюються організаційні підрозділи з управління проблемною заборгованістю. Це може бути підрозділ (департамент, управління, відділ, служба) з роботи із проблемними активами. Такий орган координує всю роботу з проблемними активами і розв'язує завдання зниження рівня неповернення кредитів, а також займається профілактикою виникнення проблемних активів.

Система управління проблемною заборгованістю передбачає такі функціонально взаємопов'язані елементи:

Планування. Проводиться з метою визначення банком напрямів диверсифікації кредитного портфеля за строками, галузями, суб'єктами, діловою репутацією, рівнем ризикованості тощо.

Облік. Забезпечує постійне збирання, систематизацію та узагальнення даних, необхідних для ефективного управління проблемною заборгованістю та контролю за виконанням кожним позичальником умов кредитного договору.

Аналіз. Отримані результати діяльності порівнюють із даними за попередні відрізки часу, показниками інших кредитних відділів, із галузевими, часовими та іншими джерелами виникнення проблемної заборгованості. З'ясовують вплив різних факторів на величину результативних показників; виявляють недоліки, помилки, невикористані можливості, визначають перспективи тощо.

Ухвалення управлінських рішень. На основі проведеного аналізу приймаються обґрунтовані рішення та ухвалюються дії, що становлять підґрунтя для управління кредитною діяльністю банку.

У процесі виявлення проблемного боргу необхідним є ухвалення управлінського рішення про вибір заходів впливу щодо такої заборгованості. Загалом ситуація може розвиватися у двох напрямках: забезпечується можливість повернути позичальника до звичайного графіку погашення, або отримання максимально можливого відшкодування через стягнення або продаж заборгованості.

Робота банку з проблемними кредитами складається із трьох фаз.

I. Фаза аналізу, тобто розробка так званих лікувальних заходів банку (заходів, спрямованих на те, щоб сприяти відновленню кредитоспроможності

клієнта). На підставі вивчення потенційних можливостей позичальника складається проект майбутнього розвитку цієї компанії.

II. Фаза невідкладних заходів, яка являє собою розробку розумної стратегії обігу фінансових коштів та виходу з платіжної кризи.

У процесі роботи з проблемними позиками банк виробляє стратегію можливої реакції на труднощі позичальника. Вона може мати вигляд реабілітації чи ліквідації стосунків банку з фірмою.

Фаза невідкладних заходів починається тоді, коли вирішальним для компанії стає збереження коштів. Для досягнення цього фірма має сконцентруватися на вдосконаленні механізму отримання прибутків та його моніторингу, заходів контролю за витратами.

III. Фаза неплатоспроможності, протягом якої вирішуються питання, пов'язані з банкрутством чи реорганізацією неплатоспроможного клієнта.

Проти позичальника, який своєчасно не виконав своїх зобов'язань перед банком за кредитною угодою (погашення позики, виплата відсотків, комісійних і пені), у частині їх, не забезпеченій заставою, у встановленому законом порядку може бути порушено справу про банкрутство. Про оголошення клієнта неплатоспроможним банк повідомляє основних кредиторів, державні органи управління, засновників фірм-позичальника, а також у пресі та інших засобах масової інформації.

Внаслідок розгляду справи про банкрутство в суді може бути ухвалено рішення про:

- санацію боржника шляхом його реорганізації чи приватизації;
- переведення боргу або заміну боржника;
- визнання боржника банкрутом і стягнення заборгованості з його майна.

Банк припиняє нарахування пені та відсотків з усіх видів заборгованості банкрута.

За рахунок коштів, отриманих від продажу майна позичальника-банкрута, позачергово задовольняються вимоги банку-кредитора, забезпечені заставою.

Основними заходами впливу на скорочення проблемної кредитної заборгованості банків є:

1. Установлення та стягнення штрафних санкцій з позичальників, які мали б стимулювати їх вчасно та в повному обсязі погашати кредитну заборгованість. Банк може розробити методи впливу на позичальника у вигляді підвищеного процента за користування кредитними коштами, разових виплат як в абсолютній сумі, так і в процентах до заборгованості позичальника, додаткових комісій, пені тощо. Розмір санкцій, штрафів та інші методи впливу визначаються кредитним договором або рішенням кредитного комітету банку відповідного рівня чи уповноваженої особи.

2. Санація – система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника. Санація може здійснюватися шляхом злиття підприємства, що

перебуває на межі банкрутства, з більш потужною компанією; випуску нових акцій чи облігацій для мобілізації грошового капіталу; надання урядових субсидій; зменшення розміру процентів за облігаціями, випущеними підприємством, і відстрочки їх погашення; перетворення короткострокової заборгованості підприємства на довгострокову тощо.

3. Призначення тимчасової адміністрації за участю працівників банку.

4. Реструктуризація банківських активів шляхом зменшення кредитного портфеля і збільшення інвестиційного. При цьому акції клієнта на суму боргу передаються банку і банк із кредитора стає власником клієнта. Проте цей засіб може бути впроваджений тільки за згодою акціонерів та за наявністю додаткової емісії цінних паперів.

5. Сек'юритизація кредитів. У результаті сек'юритизації право отримання боргу і відсотків за виданими кредитами переходить до власника цінного папера.

5. Методи управління проблемними кредитами

Методи управління якістю позик і їх ефективність багато в чому залежать від факторів, що зумовлюють виникнення проблемної заборгованості.

У роботі банку із проблемним кредитами передбачають такі основні методи як реабілітація (реструктуризація) та ліквідація проблемної заборгованості (див. рис. 9.6).

Реабілітація передбачає розробка спільного з позичальником плану заходів щодо повернення кредиту, що охоплює кілька етапів:

- збір і підготовка інформації;
- зустріч із позичальником;
- розробка плану дій;
- реструктуризація боргу;
- постійний контроль за виконанням плану.

Реабілітація є доцільною за умов, коли ймовірність повернення кредитного боргу від заходів реабілітації становить 90 і більше відсотків, коли у боржника є необхідні активи, а ефективність його господарської діяльності може бути швидко відновлена. Не варто забувати й про бажання боржника віднайти порозуміння з банком.

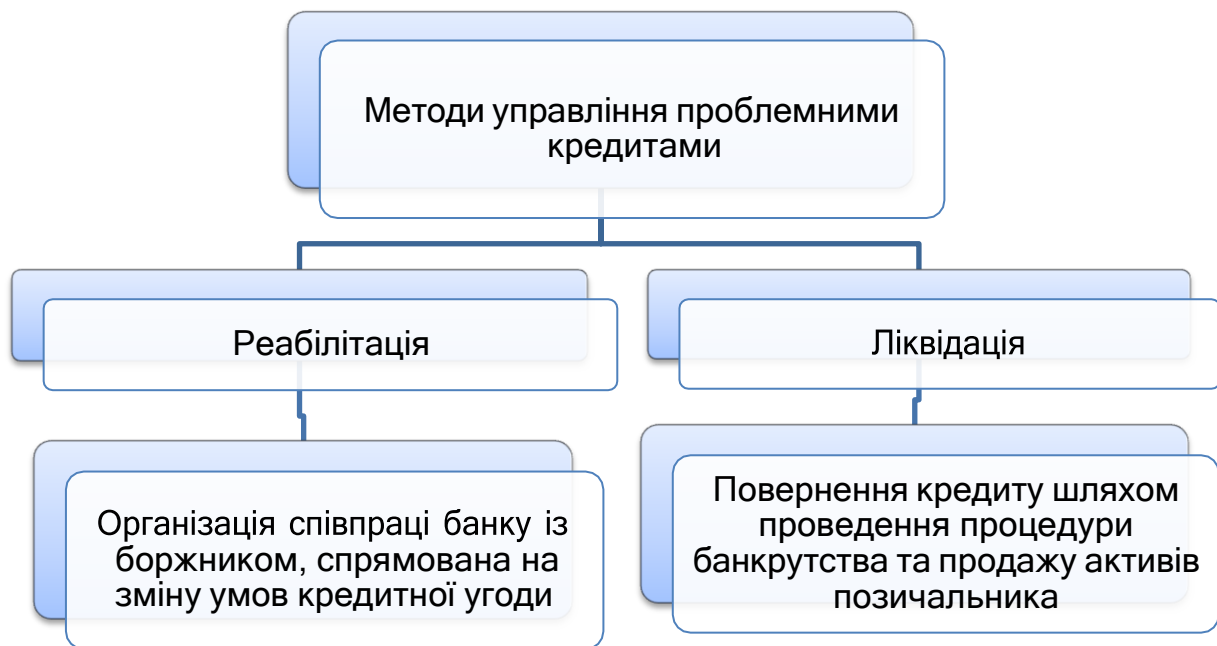

Рис. 9.5. Внутрішньобанківські методи управління проблемними кредитами

Найважливішим моментом домовленості між банком і боржником за проблемним кредитом є досягнення домовленості щодо реструктуризації боргу.

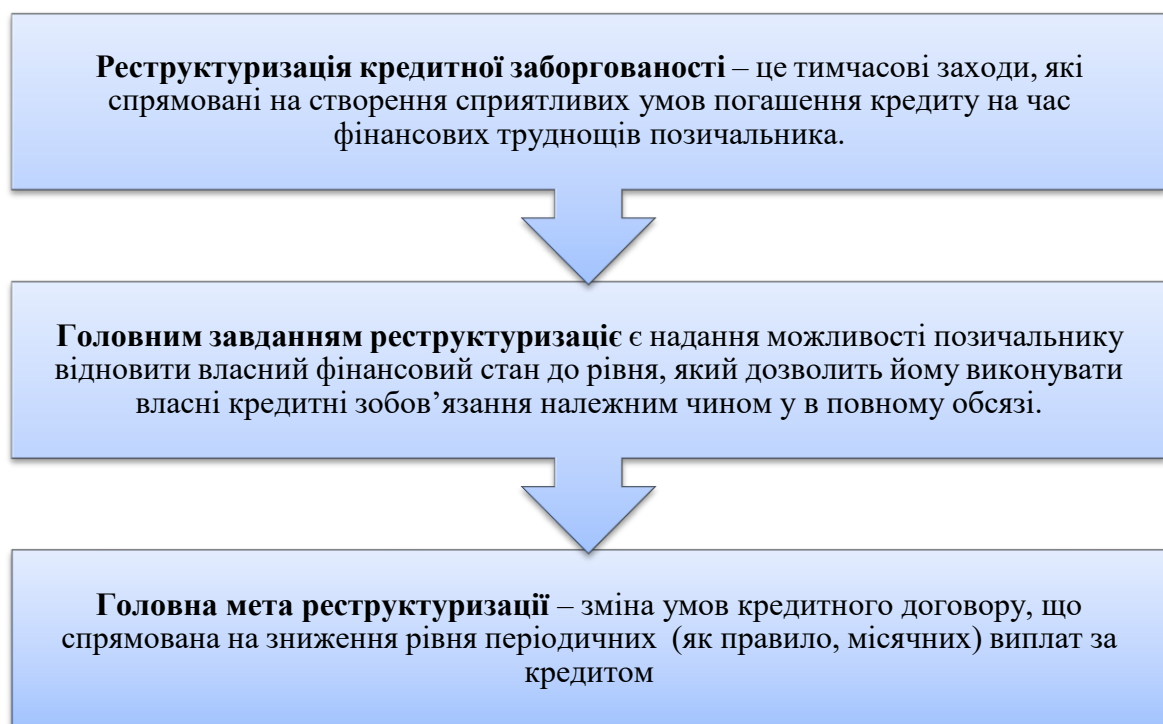

Рис. 9.6. Змістова характеристика реструктуризації

Для отримання рішення про реструктуризацію кредитної заборгованості в банк подається наступний пакет документів:

1. Заява за встановленим банком зразком.
2. Документи, що посвідчують особу боржника.
3. Документи, що посвідчують поточний фінансовий стан всіх учасників кредитної угоди (позичальника, поручителя).
4. Документи, що розкривають причини погіршення фінансового стану боржника.
5. Інші документи на вимогу банку (залежать від виду та цільового призначення кредиту).

Банківською практикою напрацьовано достатньо широкий спектр способів реструктуризації проблемної кредитної заборгованості (див. табл. 9.4).

Таблиця 9.4

Характеристика способів реструктуризації проблемної кредитної заборгованості

Способи реструктуризації	Механізм реалізації
1	2
Пролонгація	Продовження терміну погашення суми основного боргу. Оформлення пролонгованого кредиту здійснюється шляхом підписання додаткової угоди до діючої кредитної угоди або оформляється новою кредитною угодою. При цьому банк має право вимагати від позичальника додаткового забезпечення, зміни графіку погашення кредиту, підвищення процентної ставки
Перекредитування	Покриття заборгованості в одному банку за рахунок додаткового кредиту, отриманого на вигідних умовах у іншому банку
Кредитні канікули	Позбавлення боржника від виплат тіла кредиту на певний строк (6 – 12 місяців), після чого сума, що залишилась, розподіляється на залишок терміну. Якщо банк за таку послугу підвищує відсоткову ставку, то результативність таких заходів є сумнівною
Конверсія	Переведення залишкової суми кредиту в національну валюту за поточним (або пільговим) курсом до закінчення терміну, передбаченого кредитною угодою
Тимчасове зниження відсоткової ставки	Часткове зниження відсоткової ставки на 1 – 3 в.п. на певний строк, за додаткових умов, як-от: дострокове погашення кредиту, надання ліквідного забезпечення. У разі тимчасового зниження процентної ставки, клієнт банку може втратити значно більше в подальших періодах розрахунку, оскільки кредитор у майбутньому буде відшкодовувати свої збитки, пов'язані зі зниженням ставки
Капіталізація заборгованості за кредитом	Переведення простроченого боргу в строковий кредит; розробка нового графіка виплат

1	2
Зміна схеми нарахування відсотків	Існує два способи нарахування відсотків – ануїтетом (рівними частинами щомісяця) або на залишок боргу (сума платежу йде на зменшення). Якщо позичальник підрахує, що зміна умов погашення може йому допомогти впоратися з регулярною виплатою, то банк може змінити одну схему нарахування платежів на іншу
Списання суми штрафів і пені, що набігли	Списання всієї суми нарахованої пені або штрафу під час виникнення прострочення за кредитом
Додаткове фінансування	Може застосовуватися на завершальній стадії інвестиційного проекту. Повне рефінансування залишкової і простроченої заборгованості за кредитом із встановленням нового графіка. Сума боргу збільшується на суму рефінансування
Конвертація боргу у власність (обмін боргу на корпоративні права)	Цей метод реструктуризації зацікавить кредиторів, вимоги яких становлять високу питому частку в загальному обсязі боргів підприємства або значно перевищують фактичний обсяг статутного капіталу підприємства. За його допомогою кредитори, які зацікавлені в розширенні сфери своєї діяльності або отриманні додаткового ефекту синергізму від взаємодії споріднених видів бізнесу, можуть здобути повний контроль над підприємством
Обмін (продаж) активів	Цей метод реструктуризації боргів доцільно пропонувати підприємствам, які мають значний обсяг основних засобів, що не використовуються: знаходяться в оренді, консервації тощо. Якщо боржник неспроможний знайти вигідного покупця, кращим варіантом варто вважати використання цих активів як натуральної плати за зобов'язаннями, якщо це визнано привабливим для кредиторів

Розгляд питання про пролонгацію, здійснюється на підставі письмового клопотання позичальника. Клопотання надається позичальником до настання строку погашення заборгованості в термін, що передбачений кредитним договором, але, як правило, не пізніше, ніж:

- за 5 робочих днів до строку чергового погашення заборгованості – для фізичних осіб;
- за 10 робочих днів до строку чергового погашення заборгованості – для юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Якщо реабілітація кредиту не дає позитивних результатів або неможлива, банк застосовує до боргу процедуру ліквідації.

За цим методом забезпечення повернення боргу банк здійснює через реалізацію кредиторських вимог до підприємства. Тобто, це повернення кредиту шляхом проведення процедури банкрутства та продажу активів позичальника.

Ліквідація означає визнання того факту, що банк припустився помилки, надавши кредит, та вчасно не вжив виправних заходів.

Ліквідація може бути м'якою або з ускладненнями (т.з. «жорстке» стягнення заборгованості), залежно від поведінки позичальника та зовнішніх обставин. Процес ліквідації тривалий, складний за процедурою, вимагає додаткових витрат на ведення судових справ, на створення ліквідаційної комісії, розгляду претензій усіх кредиторів та організації процесу продажу активів позичальника. У деяких випадках банки лише через 2 – 3 роки повертають свої кредити.

6. Правові аспекти здійснення претензійно-позовної роботи банку з проблемними кредитами

Правовідносини кредитора і боржника регулюються вимогами Цивільного кодексу України, зокрема, статтею 526, яка визначає, що зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та закону.

Якщо між позичальником і банківською установою не досягнуто домовленості про відстрочення платежу за кредитом, то банк може стягувати кредитну заборгованість із позичальника у претензійно-позовному порядку.

Процедури щодо стягнення простроченої та сумнівної заборгованості за кредитами та нарахованими доходами здійснюються відповідно до умов укладених договорів (кредитних, застави, іпотеки, поруки, гарантії) та вимог чинного законодавства підрозділом, яким супроводжує кредит, за участі юридичної служби (до моменту передачі до спеціалізованого підрозділу), управління з роботи з проблемною заборгованістю та іншими службами (підрозділами) згідно з вимогами внутрішніх положень банківської установи.

Рішення про визнання заборгованості за кредитом та нарахованими за ним доходами безнадійною ухвалюється правлінням банку за поданням кредитного комітету головного банку.

Порядок пред'явлення претензій і позовних заяв банківською установою, розподіл обов'язків між структурними підрозділами під час проведення претензійно-позовної роботи визначаються внутрішньобанківськими положеннями та затвердженими правлінням банку рекомендаціями щодо порядку здійснення претензійно-позовної роботи, якими необхідно користуватися в практичній банківській діяльності.

Стягнення заборгованості може передбачати два етапи: досудовий та судовий.

До досудового етапу відносяться заходи, що приймаються сторонами після пред'явлення вимоги на оплату боргу без втручання суду. Якщо строк виконання зобов'язання не встановлений або не визначений моментом

пред'явлення вимоги, то кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник зобов'язаний виконати таке зобов'язання в семиденний строк із дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або закону.

Так, у статті 5 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) зазначено, що сторони визначають заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою. У разі якщо в договорі не описані такі заходи, кредитор зобов'язаний здійснити заходи з досудового врегулювання спорів у вигляді направлення **письмової претензії** боржнику.

***Претензія** – письмова вимога банку про виконання позичальниками (поручителями, гарантами, страховиками) у добровільному порядку зобов'язань перед банком, яка пред'являється до зобов'язаних осіб у встановленому чинним законодавством порядку.*

Стаття 6 ГПК встановлює порядок її подання та вимоги до змісту. Так, претензія повинна містити:

- 1) повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та підприємства, якому виставляється претензія; дату пред'явлення і номер претензії;
- 2) обставини, на підставі яких пред'явлено претензію; докази, що підтверджують ці обставини, посилання на відповідні нормативні акти;
- 3) вимоги заявника;
- 4) суму претензії, її розрахунок, платіжні реквізити заявника претензії;
- 5) список документів, а також інших доказів, що додаються до претензії.

Документи, що підтверджують вимоги заявника, подаються в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. Документи, які є у боржника, можуть до претензії не додаватись за умови, що про це зазначено в самій претензії. Претензія підписується посадовою особою банку і надсилається адресату рекомендованим або цінним листом чи вручається під розписку. Термін на розгляд боржником претензії встановлений статтею 7 ГПК і становить місяць з дня її отримання. Зразок претензії представлено у додатку Е.

Залежно від отриманої відповіді від боржника за проблемним кредитом, директор банку (філії), за результатами розгляду юридичною службою документів щодо простроченої заборгованості та документів щодо договірною оформлення забезпечення основного зобов'язання (за наявністю забезпечення), вирішує питання щодо доцільності початку позовної роботи юридичною службою.

У разі ухвалення рішення про здійснення судового провадження юридичний відділ самостійно вирішує питання щодо здійснення позовної роботи.

Позовна заява – письмова вимога кредитора щодо спонукання позичальника (поручителя, гаранта, страховика) до виконання зобов'язань перед банком, що подається до судових органів у передбаченому чинними нормативними актами порядку.

Суть судового етапу стягнення боргу зводиться до того, щоб підтвердити зобов'язання боржника щодо повернення боргу і домогтися його формального закріплення у вигляді рішення суду. На судовому етапі стягнення боргу, крім інструментів, що використовуються в ході розгляду справи, у кредитора з'являється можливість клопотати перед судом про забезпечення позову.

Найпоширеніший спосіб забезпечення позову – накладення судом арешту на майно боржника. Рішення про арешт майна боржника за наявності законних підстав приймається судом за результатами розгляду заяви кредитора про забезпечення позову, в якому мають бути викладені обставини, якими заявник обґрунтовує необхідність накладення такого арешту. Заява також повинна відповідати іншим вимогам, передбаченим для нього процесуальним законодавством (ч. 2 ст. 151 ЦПК для цивільного судочинства, ст. 43-3 ГПК – для господарського).

Якщо боржник неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням та постановою про відкриття виконавчого провадження є підстави для звернення до господарського суду із заявою щодо порушення справи про банкрутство боржника. Процесуально порушення провадження у справі про банкрутство боржника здійснюється господарським судом не на підставі заяви ініціюючого кредитора, а за результатами розгляду судом у підготовчому засіданні заявлених вимог такого кредитора, доказів їх безспірності і вжитих заходів щодо примусового стягнення.

Грошові вимоги кредитора повинні бути підтверджені рішенням суду, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з якою здійснюється списання коштів із рахунків боржника. Розмір грошових вимог кредиторів, необхідний для звернення до суду з заявою про порушення справи про банкрутство боржника, складає триста мінімальних заробітних плат без урахування будь-яких штрафних санкцій.

Склад і розмір грошових зобов'язань, у тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сума кредитів із урахуванням відсотків, які зобов'язаний сплатити боржник, визначаються на день подання до господарського суду заяви про порушення справи про банкрутство.

Банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Внаслідок розгляду справи про банкрутство в суді може бути ухвалене рішення про:

- розпорядження майном боржника;
- мирову угоду;
- санацію (відновлення платоспроможності) боржника;
- ліквідацію банкрута.

Питання для самоконтролю

1. Чи є відмінність у поняттях «проблемний кредит» та «проблемна кредитна заборгованість»?
2. Які чинники свідчать про появу проблемного кредиту?
3. Як можна згрупувати причини виникнення проблемних кредитів?
4. Які функціональні елементи складають комплекс управління проблемною кредитною заборгованістю?
5. У чому полягає основне завдання управління проблемною кредитною заборгованістю?
6. Які правові дії може вчинити банк за фактами виявлення порушення умов кредитного договору?
7. Які товари споживчого кредитування, на вашу думку, становлять групу найвищого ризику кредитування?
8. Які категорії позичальників можна виділити у напрямку споживчого кредитування за критерієм неповернення боргу?

Тема 10. Стратегічне управління кредитним портфелем банку

План

1. Кредитна політика та її методичне забезпечення
2. Стратегія формування кредитного портфеля банку
3. Показники ефективності реалізації кредитної політики банку

1. Кредитна політика та її методичне забезпечення

Забезпечити прибутковість кредитних операцій та мінімізувати ризики можна шляхом підвищення ефективності управління кредитним портфелем.

Основою реалізації стратегічного управління кредитним портфелем є кредитна політика банку.

Необхідність розроблення кредитної політики зумовлена тим, що вона дає змогу планувати, регулювати, контролювати, раціонально організовувати взаємовідносини між банком і його клієнтами щодо зворотного руху грошових коштів (див. рис. 10.1).

Рис. 10.1. Змістова характеристика кредитної політики

Із метою забезпечення найефективнішої організації кредитної діяльності кожен банк визначає та реалізує власну кредитну політику, беручи до уваги всю множину ризиків (внутрішніх і зовнішніх), якими він обтяжений та які впливають на ефективність його діяльності, а також ставлення керівництва банку до ризику.

Отже, кредитна політика банку має власну внутрішню структуру, до якої комплексно входять:

- стратегія щодо основних напрямів кредитного процесу;

- тактика банку щодо організації кредитування;
- контроль і моніторинг щодо здійснення обраної стратегії і тактики.

Кожний банк формує власну кредитну політику, враховуючи економічну, політичну і соціальну ситуацію в регіоні його функціонування або беручи до уваги всю сукупність зовнішніх та внутрішніх ризиків.

Відповідальність за розроблення кредитної політики та механізмів її реалізації покладається на кредитний комітет банку і затверджується, як правило, правлінням банку та формується в спеціальному документі. На практиці кредитну політику проводить кредитний департамент банку і саме від ефективності його роботи залежатиме успішність кредитної діяльності.

Кредитна політика банку у вузькому розумінні – це система заходів у сфері кредитування клієнтів, що здійснюється банком для реалізації загальної стратегії в певному проміжку часу. Як основа процесу управління, кредитна політика визначає:

- 1) пріоритети в процесі розвитку кредитних відносин;
- 2) функціонування кредитного механізму.

Типи кредитної політики та їх основні ознаки та особливості систематизовано у таблиці 10.1.

Таблиця 10.1

Характеристика типів кредитної політики банку

Тип кредитної політики	Пріоритети та показники	Характерні особливості	Методи реалізації
Консервативна (обережна)	Пріоритет – мінімізація кредитного ризику. Питома вага кредитів у загальному обсязі робочих активів банку не більше 30%, банк забезпечує свою прибутковість за рахунок менш ризикованих активних операцій	Характерна для новоствореного банку, або банку, який вже має суттєві проблеми з якістю кредитного портфеля	- здійснюється переважно короткострокове кредитування; - проводиться ґрунтовна оцінка кредитоспроможності позичальника; - застосовується жорстка процедура надання кредиту (суттєвий перелік умов для надання кредиту); - високі відсоткові ставки за кредитами; - жорсткі процедури ліквідації проблемної заборгованості
Поміркована (помірна)	Пріоритет – підтримання середнього рівня ризику, який дозволяє максимізувати фінансову стабільність банку в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Питома вага кредитів у загальному обсязі робочих активів становить 30–50%	Властива надійним банкам із достатнім досвідом роботи у сфері кредитування	- застосовуються типові (стандартні) умови кредитування, має місце пролонгація та реструктуризації кредитної заборгованості

Агресивна	Пріоритет – максимізація доходів від кредитної діяльності та розширення її обсягів. Питома вага кредитів більше, ніж 50% загального обсягу робочих активів	Ігнорування високого рівня кредитного ризику задля максимізації прибутку. Не повинна бути тривалою, адже рівень ризику значний	- кредит поширюється на максимальну кількість клієнтів, включаючи й ризиковані групи; - має місце пролонгація та реструктуризації кредитної заборгованості; - зниження вартості кредиту; - збільшення строків та розмірів кредитів
-----------	--	--	--

Пріоритетами в розробці кредитної політики є:

1) надання якісних кредитів, тобто тих, які задні забезпечити адекватний прибуток за зміни зовнішніх і внутрішніх умов діяльності позичальників;

2) прибутковість. Вартість кредиту повинна відповідати прогнозованому (розрахунковому) ступеню індивідуального кредитного ризику, а дохідність портфеля – плановому рівню;

3) розумне зростання кредитного портфеля відповідної якості та без надмірної концентрації (галузевої, географічної, клієнтської).

Кредитна політика банку розкриває такі основні напрями кредитної діяльності банку:

1) стандарти і критерії діяльності банківських працівників, які відповідають за видачу кредитів;

2) основні дії менеджерів, котрі ухвалюють стратегічні рішення щодо кредитування;

3) принципи оцінки і контролю за якістю управління кредитною діяльністю банку.

Зокрема, банківська кредитна політика повинна визначати:

- умови, за яких банк може провадити видачу кредитів;
- опис повноважень у галузі кредитування, якими наділені віцепрезидент банку, відповідальний за кредити, голова кредитного комітету і кредитний інспектор;

- обов'язок щодо передачі прав і надання інформації в межах кредитного підрозділу банку;

- конкретні і докладні вказівки про те, хто відповідає за збереження і перевірку кредитних справ, має право доступу до них і в якому випадку;

- критерії пріоритетності розгляду на кредитному комітеті заявок на одержання кредитів;

- встановлені банком межі кредитних процентних ставок і принципи їхнього формування;

- практику звертання клієнтів з проханням про видачу кредиту, перевірку, оцінку і ухвалення рішення за кредитними заявками;

- перелік необхідних документів, що додаються до кредитної заявки, і документації для обов'язкового збереження в кредитній справі (кредитний договір, договір застави, фінансова звітність позичальника та ін.);

- основні правила прийому, оцінки і реалізації кредитного забезпечення, опис стандартів за допомогою яких визначається якість кредитів;
- характеристику діагностики проблемних кредитів;
- цілі, з огляду на які визначається кредитний портфель (види, терміни погашення, розміри і якість кредитів);
- правила розрахунку і створення резервів щодо сумнівних боргів тощо.

Мета розробки кредитної політики – забезпечення контролю над ризиками (непрямим валютним, процентним, операційним ризиками та ризиком ліквідності) у процесі найбільш ефективного розміщення кредитних ресурсів для одержання максимально можливого доходу від кредитних операцій за дотримання оптимального співвідношення між прибутковістю і рівнем кредитного ризику в умовах активного просування банку в пріоритетних галузях економіки та регіонах присутності банку.

Основними етапами розроблення кредитної політики є:

1) Формування цілей кредитування.

2) Визначення стандартів кредитування. Основним завданням стандартів кредитування є загальна характеристика практичних дій з реалізації кредитної політики. У стандартах кредитування мають бути відображені такі основні моменти, як: порядок збирання і аналізу фінансової інформації; вимоги щодо забезпечення кредитів; правила організації кредитного процесу; порядок оцінки кредитоспроможності позичальника; зразки документів (кредитна угода, договір застави, поруки тощо).

Зміст і структура стандартів кредитування можуть відрізнятися у різних банках, але, як правило, у них містяться:

- опис системи кредитних повноважень працівників банку;
- перелік видів кредитів, видача яких відповідає кредитній політиці банку, а також перелік неприйнятних для банку видів кредитів;
- перелік сфер господарювання та регіонів, де кредитна активність банку є пріоритетною;
- процедура стягнення простроченої кредитної заборгованості;
- порядок видачі кредитів працівникам банку тощо.

3) Розроблення вихідних документів кредитної політики включає формування відповідних внутрішньобанківських положень, кредитних інструкцій, технологічних карт здійснення кредитних операцій тощо.

Система документів із кредитної політики вводить внутрішньобанківські положення про:

- кредитування;
- кредитний комітет банку;
- заставу;
- оцінку фінансового стану позичальника (боржника);
- оцінку кредитоспроможності фізичних осіб;

- гарантії;
- порядок створення і використання резерву на покриття можливих збитків від кредитної діяльності;
- моніторинг кредитних проектів;
- факторинг;
- кредитну лінію;
- кредитний договір;
- лізинг;
- порядок страхування кредитів тощо.

Також система документів із кредитної політики включає: стандарти кредитування, кредитні інструкції, технологічні карти і виступає методичним забезпеченням процесу реалізації кредитної політики банку.

Кредитна інструкція регламентує організацію кредитного процесу, перелік необхідних документів від позичальника і стандарти підготовки проектів кредитних договорів, правила проведення оцінки забезпечення та контролю за заставним майном тощо. Інструкція, що відповідає окремій кредитній процедурі щодо реалізації певного кредитного продукту, виглядає як опис послідовності взаємопов'язаних кроків, необхідних під час проведення кредитних операцій.

Технологічні карти є детальними описами технологій здійснення конкретних видів кредитних операцій із зазначенням основних етапів їх проведення, необхідних пакетів документації від позичальника та визначення відповідальних виконавців і їх повноважень.

Кредитна політика, як основа процесу управління кредитом, визначає пріоритети у процесі розвитку кредитних відносин та функціонування кредитного механізму.

2. Стратегія формування кредитного портфеля банку

Працюючи в тому чи іншому регіоні, банки стають посередниками між господарськими суб'єктами, фізичними особами і від того, наскільки вони будуть відповідати умовам функціонування і роботі клієнтів, залежить, врешті-решт, ефективність їх роботи та фінансовий стан.

Формування конкретного кредитного портфеля для комерційного банку пов'язане із сегментацією ринку грошових капіталів і його адаптування до розвитку конкретного регіону, адже основна функція банківської системи за умов ринку є трансформація коштів юридичних і фізичних осіб з депозитів та вкладів у капітали, змінюючи при цьому і диференціюючи терміни, суми та умови їх надання.

Варто пам'ятати, що на конкурентноспроможність кредитного портфеля банку впливають такі чинники як: ризиковість, ліквідність, дохідність, швидкість відновлення та ступінь його оновлення.

Стратегія формування кредитного портфеля банку – це визначення основних пріоритетів, принципів, підходів та цілей кредитної діяльності. Відтак, вона може бути скерованою на зростання капіталу чи на збільшення поточних доходів або ж змішана.

Стратегія формування кредитного портфеля банку передбачає вирішення окремих завдань (див. рис. 10.2).

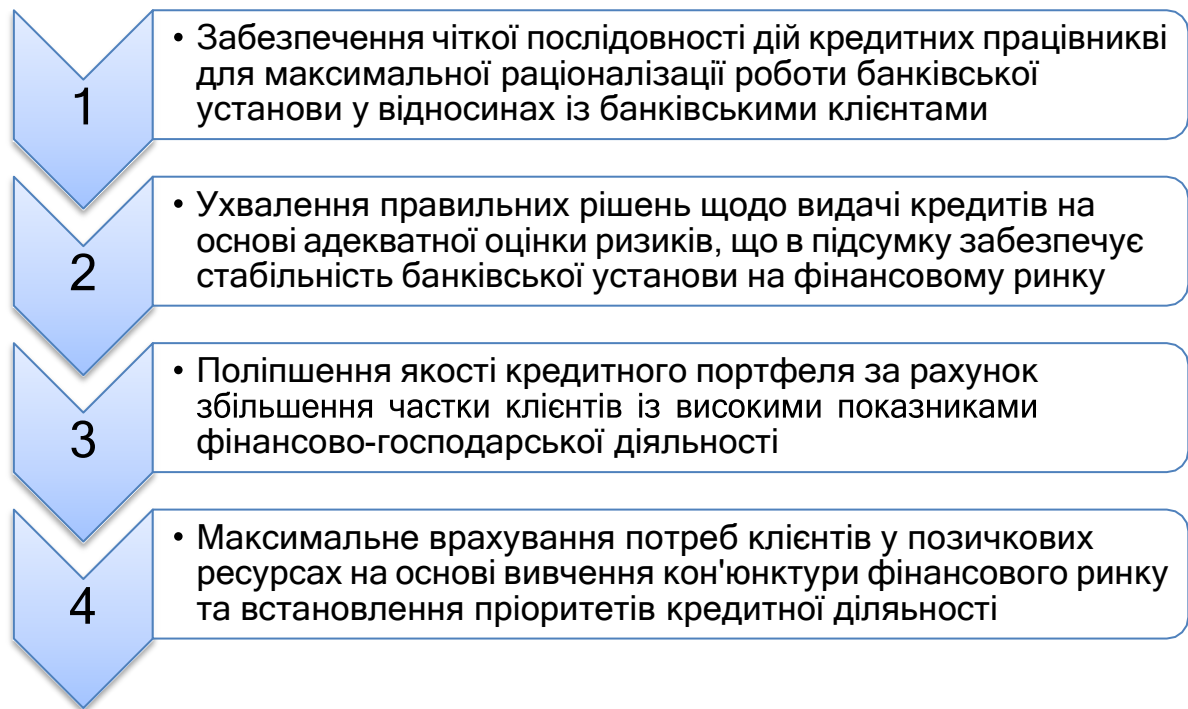

Рис. 10.2. Перелік основних завдань стратегії формування кредитного портфеля банку

Реалізуючи стратегічні напрямки кредитної політики, продиктовані нерівномірністю регіонального розвитку, політичними, економічними, законодавчими факторами, комерційні банки формують свої кредитні портфелі, враховуючи свою конкурентну силу, що проявляється у фінансовій стійкості, ліквідності, у прибутковості банків. З іншого боку, якість формування кредитного портфеля, ефективне управління ним безпосередньо пов'язане з прибутковістю банку, а також забезпеченням високого рівня надійності та мінімізації ризику, що можливе за умови врахування внутрішніх факторів, котрі впливають на його формування, тобто вибору тактики його формування.

Отже, якщо стратегія банку в галузі кредитування вимагає повної конкурентоспроможності на ринку позичкових капіталів, то тактика кредитування підпорядкована максимальному отриманню прибутку за мінімізації ризику, пов'язаного з процесом кредитування, що визначається обсягом, структурою і якістю кредитного портфеля.

На вибір стратегії формування структури кредитного портфеля банку

впливає низка факторів. Основними, на наш погляд, є такі:

- специфіка ринкового сектору, який обслуговує дана банківська установа;
- розмір банку;
- досвід і кваліфікація менеджерів у галузі різних видів кредитування;
- офіційна кредитна політика банку;
- очікуваний дохід банку від кредитних операцій, рівень якого співставляють із доходами за всіма іншими активами, які може придбати банк.

Банки можуть концентрувати свої зусилля на кредитному обслуговуванні організацій і підприємств певних галузей економіки, спеціалізації на кредитуванні в основному фізичних осіб, міжбанківських кредитах, у більшій мірі розвивати міжнародні операції. З одного боку, спеціалізація на кредитному обслуговуванні конкретних клієнтів має певні переваги, хоча б у тому, що банк у такому разі має більше практичних навичок в оцінці ризику, управління ним щодо конкретних клієнтів, і також навичок спеціалістів із обслуговування даного сегмента ринку, що втілюється у повнішому використанні можливостей ринку, вдосконалюючи обслуговування даних клієнтів і впроваджуючи нові технології. З іншого боку, вузька спеціалізація на кредитному обслуговуванні певного роду клієнтів не дає змоги в повній мірі диверсифікувати кредитний портфель, зокрема в напрямку зниження кредитного ризику щодо деяких позичальників.

3. Показники ефективності реалізації кредитної політики банку

Як було зазначено вище, стратегію формування кредитного портфеля банку може передбачатися зростання капіталу, зростання поточних доходів, або ж першого і другого.

Вітчизняними дослідниками на основі вивчення західного досвіду розглядається *концепція планування стабільного оптимального (чи раціонального) зростання вартості (цінності) банку* в процесі реалізації кредитної політики та оцінки її ефективності. Ця концепція передбачає необхідність розробки програми зростання активів банку з урахуванням таких факторів:

- здатності банку наростити капітал з погляду підвищення рентабельності активів (**ROA**);
- дивідендної політики банку;
- прибутку на акціонерний капітал (**ROE**);
- фінансового ризику, що є прийнятним (допустимим) для акціонерів;
- **СПРЕДу** (маржі) прибутку.

Із метою стратегічного планування використовують *концепцію*

планування (прогнозування) стабільного оптимального зростання банку.

Тобто необхідно визначити раціональну міру максимально допустимого зростання активів банку за заданої міри фінансування (G), не порушуючи раціонального значення ліверидж-фактора та коефіцієнта сплати дивідендів:

$$G = ROE \times (1 - DPR). \quad (10.1)$$

Наведену формулу використовують, зокрема, для того, щоб визначитися щодо можливостей раціонального зростання банку на базі зростання обсягів його активів як основи кредитної політики.

Для довгострокового планування використовується модифікована формула для визначення (G):

$$G = \frac{ROE \times (1 - DPR)}{1 - ROE(1 - DPR)}. \quad (10.2)$$

Отже, основними чинниками, які визначають ефективність кредитної політики комерційного банку, є зростання його ринкової вартості (цінності) з урахуванням невизначеності та конфліктності зумовленого ними ризику.

Питання для самоконтролю

1. Що складає зміст пріоритетів кредитної політики банку?
2. У чому полягає сутність кредитної політики банку?
3. За якими параметрами кредитної політики здійснюється формування кредитного портфеля?
4. За якими показниками оцінюється кредитна політика банку?
5. За якими критеріями виділяються типи кредитної політики банку?
6. Що включає в себе система документів із кредитної політики?
7. Які фактори впливають на вибір стратегії формування структури кредитного портфеля банку?
8. Як розраховується коефіцієнт сплати дивідендів (DPR)?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківська система: підручник / [М. Крупка, Є. Андрущак, Н. Пайтра та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. Крупки. 2-ге вид., переробл. і доповн. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 524 с. URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Bank_Syst_PIDRUCH_Krupka_Andrushchak_Paitra_2023.pdf
2. Банківська система: навчальний посібник / укл.: П.О. Нікіфоров, О.М. Гладчук, М.Г. Марич, М.П. Федишин. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. 2023. 224 с.
3. Ушакова О.А. Банківські операції: навч. посібник. Рівне: НУВГП, 2021. 226 с. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/20869/1/Ушакова%20-%20Банківські%20операції.pdf>
4. Гроші та кредит: навчальний посібник / С.П. Стеценко та ін. Київ: КНУБА, 2024. 228 с. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/61bf1030-2bdd-4a8c-bec3-a742d1df6a3f/content>
5. Фінансовий менеджмент у банку: навч. посібник / Журавльова Т.О., Макаренко Ю.П., Турова Л.Л., Сірко А.Ю. Дніпро: Пороги, 2021. 360 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_finan/Finansovyy-menedzhment-u-bankuZhuravlova_2021.pdf
6. Варцаба В.І., Заславська О.І. Сучасне банківництво: теорія і практика: навч. посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 364 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18959>
7. Банківські операції [текст]: навч. посіб./ Н.І.Демчук, О.В. Довгаль, Ю.П. Владика. Дніпро: Пороги, 2017. 461 с. URL: <http://dcmaup.com.ua/assets/files/bankivski-operacii.pdf>
8. Банківська система: навчальний посібник / [Ситник Н.С., Стасишин А.В., Блащук-Девяткіна Н.З., Петик Л.О.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 580 с.
9. Мостовенко Н.А., Коробчук Т.І. Кредитний менеджмент: навч. посіб. Луцьк: ВолиньполіграфТМ, 2016. 280 с. URL: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-01/Кред_менедж_підр_Мостовенко_Коробчук.pdf
10. Світлична В.Ю. Гроші і кредит: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 191 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2fmb_finansy/Hroshchi-ta-kredyt-2020.pdf
11. Левченко Р.В. Кредитування і контроль: навч. посібник. Тернопіль: Вектор, 2013. 374 с. URL: [https://library.wunu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv/Факультет%20ББ/банківської%20справи/левченко%20\(михайлюк\)%20p/book/Кредитування%20i%20контроль.pdf](https://library.wunu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv/Факультет%20ББ/банківської%20справи/левченко%20(михайлюк)%20p/book/Кредитування%20i%20контроль.pdf)
12. Крамаренко О.М., Лаврентович Ю.І. Кредитування і контроль. Миколаїв: НУК, 2011. 105 с. URL: <https://duikt.edu.ua/ua/lib/1/category/726/view/1901>
13. Белова І.В. Організація контролю в банку: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2008. 302 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/239942/mod_resource/content/1/Базовий%20підручник.pdf
14. Diatlova Yu., Kuznetsova L., Dielini M., Tkachenko O., Onyshchenko Yu., Nyanchuk N. Improving approach to conditions' statistical assessment for Ukraine banking sector competitive development under the foreign banks presence in the financial market. Journal of Physics: Conference Series. 2021. Vol. 1804. 012142. URL: <https://doi.org/10.1088/1751-8113/abf1111>

<https://doi.org/10.1088/1742-6596/1804/1/012142> (Scopus)

15. Diatlova Yu., Yeletskykh S., Bykhovchenko V., Balabukha K., Ovcharenko Ie., Tyshchenko V. Banking Security Monitoring: Development of a Methodical Support to Valuation. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. 43(2). Pp. 206–216. URL: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/2358/1669><https://doi.org/10.15544/mts.2021.17> (Web of Science).

16. Zherdetska, L., Diatlova, Y., Diatlova, V., Derkach, J., Goncharenko, A., & Zos-Kior, M. Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component / Banco digital no mix de marketing e gestão de recursos humanos: melhorar a abordagem da avaliação como componente inovador. Laplage Em Revista, 2021, 7(3A), p.111-119. URL: <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202173A1386p.111-119>.

17. Diatlova Yu. Modern approach to formation of the banking sector development trajectory. Economic Bulletin of Donbass (Економічний вісник Донбасу). 2020. № 4(62). Pp. 70-77. DOI: 10.12958/1817-3772-2020-4(62)-70-77. URL: <http://evd.luguniv.edu.ua/index.php/evd/article/view/204/205>.

18. Diatlova Yu. The development of the banking sector of Ukraine in the context of Eurointegration: economic basis and strategic objectives. International Journal of New Economics, Public Administration and Law. 2019. № 1 (3). P. 16-34.

19. Diatlova Yu. Sustainable development of the banking sector: trends, factors and enforcement mechanisms. Journal SEPIKE. 2019. Edition 23. P. 37-42.

20. Дятлова Ю.В. Розвиток банківського сектору України: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: Видавництво «НТМТ», 2019. 371 с.

Інформаційні ресурси

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7.12.2000 № 2121-III . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

2. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 № 679-XIV (зі змінами та доповненнями).

3. Закон України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати" від 19.06.2003 № 979-IV (зі змінами та доповненнями).

4. Закон України "Про обіг векселів в Україні" від 05.04.2001 № 2374-III (зі змінами та доповненнями).

5. Закон України "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю" від 19.06.2003 № 978-IV (зі змінами та доповненнями).

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами та доповненнями).

7. Закон України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» № 710/97-ВР від 10.12.1997.

8. Закон України «Про фінансовий лізинг» № 723/97-ВР від 16.12.1997 з урахуванням змін.

9. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23.02.2006 з урахуванням змін.

10. Постанова Правління НБУ №7508 від 16.12.2002 р. «Про затвердження

Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України» з урахуванням змін.

11. Рішення ДКЦПФР про затвердження «Положення про порядок випуску облігацій підприємств» № 332 від 17.07.2003.

12. Статистика та аналітичні матеріали Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку: URL: <http://www.nssmc.gov.ua>

13. Положення та інструкції Національного банку України щодо банківських операцій. URL: <https://bank.gov.ua/>

14. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/>

15. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: www.nssmc.gov.ua

16. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.drs.gov.ua>

17. Державна регуляторна служба України. URL: <https://www.drs.gov.ua>

18. Державна служба фінансового моніторингу URL: [https:// www.sdfm.gov.u](https://www.sdfm.gov.ua)

19. Асоціація українських банків. URL: <http://www.aub.com.ua>

20. Державна аудиторська служба. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index>

21. Мультимедійний репозиторій кафедри ІЕПФ «Cyber Cloud» // Інформаційний простір економіко-управлінської освіти ІННІ ім. Ю.М. Потебні ЗНУ: веб-сайт. URL: https://znuiepf.com.ua/?page_id=2460.

